

memorandum 4. jún 1983

EKONOMICKÝ ČASOPIS

30 | 1982 | 10
8.— Kčs

Z OBSAHU

VOITKO, Jozef: Cena v podmienkach rozvinutého socializmu – BLUM, Pavol: Hodnotenie efektívnosti investícií z hľadiska zahraničného obchodu – BO-NISCH, Alfred: Ľavicová kritika štátnomonopolistickej hospodárskej politiky v NSR (Názory Memorandovej skupiny) – MOČERNYJ, S. V.: Vývoj peňazí v podmienkach imperia-lizmu (Metadologické otázky) – ZAJAC, Štefan: Problémy dlhodobého prognózovania životnej ú-rovne – Recenzie – Správy

S I C

Ekon. Čas., 30, 1982, č. 10, s. 877–968

Čas. 2112

34065

VEDA, VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

814 30 Bratislava, Klemensova 19

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonomie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomik. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických a rozvojových krajín a kritikou buržoázných ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономики, планового управления и развития социалистического народного хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, библиография и новости из научной жизни.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, economics of agriculture and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific-technical revolution and applying of the economic-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Vladimír Mikuláš
Výkonná redaktorka Frida Švajdlerová
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Michal Derco, Ivan Figura, Vladislav Garaš, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Ján Kúkeľ, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Přivara, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Milan Šikula, Ladislav Unčovský, Ján Zervan.

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava, telefón 335761-5

Číslo bolo redakčne spracované v júli 1982

OBSAH

State	
VOJTKO, Jozef: Cena v podmienkach rozvinutého socializmu — — — — —	879
BLUM, Pavol: Hodnotenie efektívnosti investícií z hľadiska zahraničného obchodu	898
BONISCH, Alfred: Lavicová kritika štátnomonopolistickej hospodárskej politiky v NSR (Názory Memorandovej skupiny) — — — — —	909
MOCERNÝJ, S. V.: Vývoj peňazi v podmienkach imperialismu (Metodologické otázky)	925

Konzultácie

ZAJAC, Štefan: Problémy dlhodobého prognózovania životnej úrovne — — — — —	936
--	-----

Recenzie

ŠIBL, Drahoš: Európske spoločenstvá. Otázniky a výkričníky — H. Masárová	949
BELOUS, T. J.: Meždunarodnyje monopolii i vyvoz kapitala — M. Šestáková	951
Kolektív: Meždunarodnyje kreditnyje otnošenija kapitalističeskich stran — S. Polouček	955

Správy

Konferencia o ekonometrických modeloch v socialistických ekonomikách (I. Šujan)	959
Obhajoba doktorskej dizertačnej práce profesora Miloša Švantnera (V. Stračár)	963
Bibliografia — L. Greiner — — — — —	966

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ВОЙТКО, Йозеф: Цена при условиях развитого социализма — — — — —	879
БЛУМ, Павел: Оценка эффективности капиталовложений с точки зрения внешней торговли — — — — —	898
БЕНИШ, Алфред: Левацкая критика государственно-монополистической политики в ФГР (Взгляды Меморандовой группы) — — — — —	909
МОЧЕРНЫЙ, С. В.: Развитие денег при условиях империализма (Методологические вопросы) — — — — —	925

Консультации

ЗАЯЦ, Штефан: Проблемы долгосрочного прогнозирования жизненного уровня —	936
--	-----

Рецензии

ШИБЛ, Драгош: Европейские сообщества. Вопросительные и восклицательные знаки — Г. Масарова — — — — —	949
БЕЛОУС, Т. И.: Международные монополии и вывоз капитала — М. Шестакова	951

Коллектив: Международные кредитные отношения капиталистических стран — С. Полоучек	955
--	-----

Сообщения

Конференция по проблемам эконометрических моделей в социалистических экономи- ках (И. Шуян)	959
Защита докторской диссертации профессора Милоша Швантнера (В. Страчар)	963
Библиография — Л. Грайнер	966

CONTENS

Articles

VOJTKO, Jozef: Price under Conditions of Developed Socialism	879
BLUM, Pavol: Evaluation of Investment Efficiency from the Point of View of Foreign Trade	898
BÖNISCH, Alfred: Left Critics of State-Monopoly Economic Policy in BRD (Viewpoints of Memorandum-Groups)	909
MOCERNYJ, S. V.: Development of Money under Imperialist Conditions (Methodo- logical Problems)	925

Consultations

ZAJAC, Štefan: Problems of Long-Term Forecasting of Living Standard	936
---	-----

Book Reviews

ŠIBL, Drahoš: European Communities. Question Marks and Exclamation Marks — H. Ma- sárová	949
BELOUS, T. J.: International Monopolies and Capital Export — M. Šestáková	951
Collective: International Credit Relations of Capitalist Countries — S. Polouček	955

Reports

Conference on Econometric Models in Socialist Economies (I. Šujan)	959
Defending of Doctoral Dissertation of Professor Miloš Švantner (V. Stračár)	963
Bibliography — L. Greiner	966

Cena v podmienkach rozvinutého socializmu

VOJTKO Jozef

V štúdiu, v ktorej sme sa zaoberali obsahom a formou základu ceny,¹ išlo nám v podstate o vyjadrenie podoby, v ktorej vystupujú spoločensky nutné náklady práce (SNNP) — hodnota, ako základ ceny za socializmu. Snažili sme sa pritom uviesť príčiny a vyjadriť formu modifikácie hodnoty. Nezaoberali sme sa tým, v akom vzťahu je tento základ k samej cene — až na konštatovanie, že ho nemožno stotožniť s cenou. Dôsledne vzaté, nezaoberali sme sa ani tým, či socialistická modifikácia hodnoty, tak ako sme ju charakterizovali, bezozbytku postihuje celý proces formovania SNNP — cenového základu za socializmu v tejto jeho pozmenenej podobe. Pokúsime sa preto urobiť zádosť práve týmto dvom podĺžnostiam.

I. Formovanie spoločensky nutných nákladov práce

Názory na ich formovanie ako základu ceny sa dosť podstatne zmenili, najmä v posledných dvadsiatich rokoch. Ak sa obmedzíme na niekoľko profilujúcich skupín, treba sa zmieniť o nasledovných námetoch.² Cenotvorná prax v socialistických krajinách prešla pomerne výraznými zmenami najmä v 60., ale aj v 70. rokoch. Začal sa rozvrhovať zisk v cene úmerne výrobným fondom, používaným pri výrobe výrobkov; zvýraznili sa snahy presadzovať vplyv úžitkovej hodnoty do cenových relácií; začala sa zdôrazňovať potreba premietania vplyvu zahraničných cien do vnútorných cenových relácií; v teórii sa čoraz viac zdôrazňuje princíp cien vybilancovaného plánu a pod. Medzi ekonómami nie je jednota

¹ VOJTKO, J.: Obsah a forma základu ceny za socializmu. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 6.

² V princípe nie je zaujímavé, ako nazveme určité konkrétne návrhy na formovanie základu ceny. Ich obsahom je napokon vždy určitá predstava o SNNP a o tom, čo vplýva na ich obsah. Často sa to ani takto neinterpretuje, ale výsledok je rovnaký. Mnoho ekonómov aj u nás navrhuje vychádzať pri stanovení vnútorných cien napr. zo svetových cien. Bez ohľadu na to, či sa priamo k tomu hlásia alebo nie, navrhujú vlastne stotožniť SNNP — základ vnútorných cien so svetovými cenami.

v tom, ako niektoré opatrenia posudzovať.³ Nás zaujíma predovšetkým hľadisko obsahu základu ceny a z tohto zorného uhla sa na niektoré pozrieme.

Zastávame názor, že všade tam, kde sa vychádza iba z nákladov výroby ako rozhodujúceho hľadiska pri formovaní cenového základu — bez ohľadu na to, či sa miera zisku v cene určuje úmerne k tej (napr. vlastné náklady výroby) alebo onej [základné výrobné fondy] veličine odvodenej z podmienok vzniku výrobkov — treba hovoriť o nákladovej cene.

Nákladová cena a obsah SNNP

Nákladová cena vychádza z podmienok výroby a výlučne z nich odvodzuje svoj základ. Vplyv spoločenských potrieb je tu nanajvýš sprostredkovaný a kanály možných ďalších priamych vplyvov sú obyčajne uzavreté. Dôvody sú viaceré.

1. Za základ cien odvetvia — odboru či skupiny výrobkov sa volia skutočne priemerné náklady daných výrobkov, upravené o predpokladané zníženie, vyplývajúce z centrálnej smernice plánu. Nejde teda v zásade ani o priblíženie sa k alternatívnym nákladom iných výrobkov, ktoré môžu slúžiť na uspokojovanie danej potreby (hoci výnimky iste existujú), ani o dôsledné premietnutie vplyvu zmien vo výrobných podmienkach daných výrobkov, ako dôsledku zmeny vo vybavení práce či novej substitúcie zdrojov.

2. V podmienkach značnej monopolizácie výroby sa v praxi presadzujú priemerné náklady danej organizácie (podniku, VHJ) s prevahou podnikových vlastných nákladov, a to tak pri globálnych cenových prestavbách, ako aj pri tvorbe cien nových výrobkov.

3. Situáciu podstatnejšie nemení ani širšie používanie nákladových noriem. V rozhodujúcej väčšine ide o individuálne normy a rozsah ich uplatnenia v cenotvornej praxi je stále pomerne nízky.

4. Dlhodobejšia stabilita, organicky spájaná s takouto praxou, pôsobí negatívne tak na zastarávanie noriem, ako aj na kvalitu plánovania zmien vo vývine nákladov. Nesprávna informácia v oblasti substitúcie zdrojov, vyvolaná nákladovými cenami, prinajmenšom dostatočne nepôsobí na pokles nákladov. Dôsledok sa prejaví v tom, že v nákladových cenách je priamo zakódovaná nesprávna úroveň spoločenských nákladov.

5. Nepriaznivo tu pôsobí aj určitá formálnosť v chápaní požiadaviek chozrasčotu, interpretovaná tak, že každý „normálne“ pracujúci podnik má dostať v cene okrem úhrady vlastných nákladov aj dostatok zisku na dotovanie stimulačných fondov, čo spätne vplýva na utajovanie rezerv v znižovaní nákladov, príp. na umelé nadsadzovanie nákladov. Sám

³ Napríklad prechod cenovej tvorby na spôsob rozvrhovania zisku v cenovom základe úmerne výrobným fondom sa často hodnotí ako opustenie tzv. nákladových cien, inokedy zasa iba ako ich určitá úprava.

princíp chozrasčotu je tu postavený na hlavu. Namiesto toho, aby sa stal stimulujúcim prvkom rastu hospodárnosti tým, že bude nútiť podniky znižovaním vlastných nákladov zlepšovať svoj hospodársky výsledok, pôsobí práve opačným smerom; orientuje ich na to, aby sa snažili dostať do plánu a tým aj do cien čo najvyššiu úroveň nákladov. Oproti prevládajúcemu princípu — neodhaliť skutočnú úroveň nákladov v chozrasčotných organizáciách — stojí centrálna cenová tvorba iba s nástrojom globálneho tlaku na znižovanie nákladov v podobe spriemerovaných indexov, spravidla nezodpovedajúcich reálne prebiehajúcim ekonomickým procesom na jednotlivito vzatých konkrétnych úsekoch.

6. Napriek neoddiskutovateľnému poslaniu v oblasti zabezpečovania ekonomickej rovnováhy, nákladové ceny môžu prispieť nanajvýš k dosahovaniu globálnej rovnováhy, a iba v čase uvedenia týchto cien do platnosti, aj to len za predpokladu, že priamo plánom určená proportionalita sa plne v praxi skutočne dosiahne, alebo že v procese hmotného a hodnotového vybilancovania plánu zohrali ceny aktívnu úlohu. Posledne spomenuté je však s poňatím nákladových cien v priamom rozpore. Zrejme aj preto sa prax radšej uchyluje k uprednostňovaniu hmotných bilancií, a to aj tam, kde je ich použitie často spojené s negatívnymi dôsledkami. (Např. zotrúvanie na výlučne hmotnom rozdeľovaní deficitných zdrojov, bez odrazu ich nedostatkovosti v cenovej úrovni — čo by bolo vo svojej podstate tiež proti princípu nákladových cien — môže viesť iba náhodou k ich optimálnemu usmerneniu do žiadúcich sfér výrobného procesu.)

Na formovanie štrukturálnej rovnováhy nevlývajú nákladové ceny priaznivo. Cenová pružnosť je minimálna, okrem nie vždy zdôvodneného rastu cien nových výrobkov, umožneného používanými metódami ich tvorby i postojmi spotrebiteľov. Rast ceny sa priamo alebo nepriamo premieta do rastu nákladov výrobných spotrebiteľov a tie ďalej skôr alebo neskôr do rastu cien finálnych výrobkov. Pri nespojitosti cien výrobných prostriedkov s cenami spotrebných predmetov odpadá späťnoväzbový tlak na znižovanie veľkoobchodných cien, čo sa znovu odráža v neadekvátnej úrovni dosahovaných nákladov. Pri rozhodovaní o štruktúre výroby a jej sortimente sa nepresadzuje ako primárne hľadisko vyrábať s najnižšími nákladmi a tým prispieť k uspokojovaniu spoločenských potrieb pri najmenšej spotrebe práce, ale presadzujú sa rôzne deformované aspekty. Motivované sú spravidla orientáciou na čo najvýhodnejšie ovplyvnenie rôznych ukazovateľov, spojených s čerpaním mzdových fondov.

7. Kombinácia nákladových cien s vylúčením priameho vplyvu cien dovozu a vývozu umŕtvuje aktívne pôsobenie zahraničnoobchodných cien na rast národnej produktivity práce. Ale aj pri predpokladanom uplatnení priameho dopadu dovozu a vývozu sú nákladové ceny inertné voči tomuto vplyvu. Muselo by dôjsť k principiálnemu potretiu nákladových cien, aby sa zabezpečil aktívny vplyv zahranično-ekonomických

väzieb do vnútra ekonomiky a prejavil sa tlakom na adekvátne zníženie nákladov a voľbu žiadúcej štruktúry výroby. Nákladové ceny totiž adekvátne nereagujú na alternatívne náklady dovozu, ani alternatívny efekt vývozu, nemôžu preto zohrať aktívnu úlohu pri vhodnej substitúcii, a tým vyvolať zodpovedajúci pokles nákladov či sformovanie vhodnej štruktúry ponuky.

8. Uplatnenie nákladových cien — okrem toho, že samy znehodnocujú výpoveď o skutočnej úrovni spoločenských nákladov — predpokladá, že rozhodnutia o alokácii zdrojov sa uskutočnia vopred a bez ich adekvátneho spoluúčinkovania. Samy vznikajú ako dôsledok direktívne plánom zabezpečenej alokácie zdrojov, čo naráža na ťažkosti pri akejkolvek snahe o decentralizáciu cenovej tvorby. Sú nespojiteľné s vytvorením tlaku odberateľa na úroveň ceny ako základného predpokladu nevyhnutnej racionálnej decentralizácie cenovej tvorby. Tá sa musí preto uskutočňovať výlučne direktívne, čo v súčasných podmienkach informačných tokov nemožno plne zabezpečiť. V dôsledku toho dochádza k akejsi pseudo-decentralizácii, čo zvädza k porušovaniu všeobecne platných predpisov všade tam, kde sa ukáže možnosť argumentácie tzv. objektívnymi príčinami. To všetko znovu pôsobí na skresľovanie odrazu skutočného vývoja nákladov v cenách a na formovanie neadekvátnej štruktúry výroby.

9. Vo vzťahu k plánovaniu majú nákladové ceny dvojakú úlohu. Pasívnu v čase zostavovania plánu — slúžia v princípe len ako prepočítacie koeficienty hmotne zostaveného plánu pri zanedbateľnej úlohe ich spätnej väzby na proporcionalitu plánu. Plán sa zostavuje v stálych — starých cenách, na nové sa iba prepočítava. Korektúry v pláne, ku ktorým aj pri takomto postupe nevyhnutne musí dochádzať, sa potom dodatočne premietajú do plánu buď priamou formou zmien plánu pred začatím plánovacieho obdobia (používa sa spravidla vtedy, ak ide o širší cenový dopad na viaceré či väčšinu odvetví odborov), alebo, čo je oveľa bežnejšia prax, dodatočnými korektúrami plánov. Tu potom vystupujú ako zohľadnenie „objektívnych“ podmienok neplnenia niektorých stránok plánu — najčastejšie pri nedosahovaní plánovaných hospodárskych výsledkov. Hoci to znie paradoxne, takýto postup je v súlade s logikou nákladových cien. Ak pri použití týchto cien podnik nedosiahne plánovanú úroveň, napr. zisku, prvým argumentom je nesprávne stanovená cena. Napriek akejkolvek snahe po objektivite, plánovacie centrum nemôže spravidla tento dôvod plne vyvrátiť — veď takáto cena napokon vychádza z úrovne nákladov, čo v podmienkach značnej miery monopolizácie výroby je naozaj ťažko napadnuteľným argumentom. Aktívna úloha sa pripisuje nákladovým cenám pri realizácii plánu v chozrasčotnej sfére. Hoci sa všeobecne predpokladá — najmä v minulosti sa tým zdôvodňovala tzv. minimálna miera rentability v cenovom náklade — aktívny tlak cien na hospodárnosť, znižovanie vlastných nákladov, neplatí to doslova. Naopak, znižovanie vlastných nákladov sa dlhý čas plá-

novalo ako záväzný ukazovateľ pre hospodárske jednotky. Ešte menej sa dôveruje stimulačnej úlohe nákladových cien pri výrobe technicky pokrokových, módných a kvalitnejších výrobkov. Nedostatočný tlak cien v tejto oblasti sa vylepšuje zavádzaním rôznych cenových prirážok a zrážok. Aj keď nemožno z vedome presadzovanej cenovej politiky vylúčiť používanie takýchto nástrojov, predsa ich uplatňovanie odráža dva aspekty. Je výrazom nedostatočného vplyvu vlastnej cenovej sústavy v tejto oblasti, čo sa supluje používaním doplnkových nástrojov. Na druhej strane práve toto používanie prirážok a zrážok podryva vlastnú autoritu nákladových cien — vyjadrovanie priemerných spoločenských nákladov. Pritom zase nejde o uplatňovanie prirážok a zrážok ako nástroja vybilancovanosti plánu a o pôsobenie takto upravených cien v smere rovnovážnosti ekonomiky, opreté o široké uplatnenie vplyvu odberateľov (hoci tento vplyv tu iste nemožno poprieť). Znova sa opakuje snaha o administratívne posúdenie výrobkov a ich prislúchajúce začlenenie do zvolených tried a stupňov.

Možno azda povedať, že uplatňovanie princípu nákladových cien a priori vylučuje vplyv spoločenskej užitočnosti z formovania adekvátnej úrovne SNNP? Rozhodne nie vtedy, ak by sa do základu ceny presadil skutočný obsah spoločenskej úrovne nákladov vo vzťahu, ku ktorým sa rozvrhuje aj zisk. Predpokladaná adekvátna úroveň nákladov je v podstate výrazom alokácie zdrojov, úmerne centrom akceptovaných (poznávaných a sformovaných) spoločenských potrieb. Ak sa pritom navyše vychádza z budúcej podoby (z plánu) týchto nákladov, aj v tom prípade, že ceny nezohrajú aktívnu úlohu pri vybilancovaní hmotnej a hodnotovej stránky plánu, SNNP ponesú výrazné znaky vplyvu spoločenských potrieb.

Problém je inde. Spočíva v tom, že odraz spoločenských potrieb v SNNP je tu neadekvátny realite, vyvolanej nevyhnutnosťou existencie tovarovej povahy za socializmu.⁴ Jej existencia sa neprejavuje iba v tom, že hmotné proporcie sa musia premietiť do hodnotových, ale v tom, že sa tak musí stať pri aktívnej spätnej väzbe hodnotových kategórií na hmotný plán, vrátane aktívneho tlaku ceny na úroveň vlastných nákladov. Hmotné proporcie národohospodárskeho plánu — vyjadrené v hodnotovej podobe, spojené s aktívnym pôsobením cien v tomto procese — nie sú už jednoducho tými istými proporciami, vyjadrenými iba v inej podobe (rozmere), ale sú to hmotné proporcie oplodnené aktívnym zásahom tovarovo-peňažných vzťahov. Ich totožnosť s pôvodne predpokladanými hmotnými proporciami je preto spravidla výnimkou. Práve pro-

⁴ „Odhalenie progresívnych pohybov v plánovitosti, spojených napr. s využívaním tovarovo-peňažných vzťahov, znamená predovšetkým výklad samých vzťahov plánovitosti nie ako jednostranných [zahrňujúcich iba priame pôsobenie vychádzajúce od spoločnosti], ale ako dvojstranných, t. j. zahrňujúcich tak priame, ako aj spätné väzby ekonomickej regulácie.“ PACHOMOV, J.: Metodologičeskije problemy ekonomičeskich nauk. Ekon. Nauk., 1979, č. 1, s. 7.

ces tohto aktívneho spoluúčinkovania tovarovo-peňažných vzťahov pri formovaní národohospodárskych proporcií predstavuje ďalší stupeň premietania spoločenských potrieb do formovania SNNP. Všetko sa musí realizovať v rámci plánovania, no pri aktívnom ovplyvnení pôvodných, priamymi príkazmi plánu sformovaných štrukturálnych väzieb. Pritom nejde predovšetkým o to, aby sa zásadne zmenili proporcie stanovené priamymi príkazmi plánu. Veď tie pri dodržaní vhodných princípov plánovania sú prvým a možno povedať aj rozhodujúcim krokom pri nasmerovaní výrobných proporcií v národnom hospodárstve tak, aby zodpovedali spoločenským potrebám. Ide skôr o ich dotváranie. Teda o premietanie tých závažných a nezanedbateľných hľadísk do formovania národohospodárskych proporcií, ktoré nemohli priame príkazy plánu z objektívnych dôvodov zohľadniť. Reálnou základňou nevyhnutnosti takéhoto postupu je všetko to, čo si vynucuje pretrvávajúce tovarového charakteru výroby za socializmu a nevyhnutnosť hodnotovej podoby spoločenských potrieb. Zložitosť úlohy spočíva v tom, že realizácia tejto požiadavky je v priamom protiklade k obsahu nákladových cien. Mení tieto ceny takmer vo svoj protiklad. Pritom nejde iba o negatívny vplyv nákladových cien na sám proces poznávania a dosahovania spoločenskej úrovne nákladov, čo sa koniec-koncov dotýka celého ekonomického mechanizmu, ale predovšetkým o vlastnú povahu aktívne pôsobiacich cien v procese výroby. Ide zároveň o pôsobenie týchto cien pri formovaní globálnej rovnováhy, pri zakladaní makroštrukturálnych zmien v národohospodárskom pláne. Aj tu musí plánovaná cena zohrať aktívnu úlohu. Nemôže ostať iba pasívnym výrazom proporcií založených hmotným plánom. Ony samé musia vznikáť pri aktívnej súčinnosti hmotnej a hodnotovej stránky národohospodárskeho plánu, v procese ich vzájomného bilancovania. Paradox je v tom, že tak ako bez podstatnej premeny nákladových cien sa nemôžeme dopracovať k poznaniu skutočnej úrovne spoločenských nákladov v ekonomike (dôvody sú uvedené v bodoch 1–9), bez poznania budúcej adekvátnej úrovne týchto základov nemožno dospieť k správne vyjadreniu SNNP ako základu ceny. Musí tu ísť zrejme o obojstranný pohyb: tak o proces zdokonaľovania cien, ako aj o zmeny pri formovaní SNNP ako základu cien. Iste to nebude jednorazové opatrenie, ale zložitý iteratívny proces, ktorého výsledky dajú na seba čakať o to dlhšie, o čo viac sa bude otáľať so začatím jeho realizácie.

Úžitkové vlastnosti výrobkov a SNNP

Uvedomovanie si (priamych alebo sprostredkovaných) nedostatkov nákladových cien obracia pozornosť na hľadanie východísk pri ich zdokonaľovaní. Už sama zásada zdokonaľovania kladie určité hranice podstatnejším zmenám. Potreba plnšieho prešadenia spoločenskej užitočnosti pri formovaní základu ceny sa začala riešiť premietaním prvkov

úžitkovej hodnoty do úrovne cien, teda aktívnym pôsobením na formovanie SNNP. Má to dve stránky. Robí sa zdanlivo zadosť volaniu po presadení spoločenských potrieb do cien (veď spoločenská potreba — to je úžitková hodnota v spoločenskom meradle)⁵ a po druhé, nežiada si to zásadnejší zásah do cenovej tvorby.

Pokiaľ by v tomto procese išlo o hodnotenie relatívnej úžitkovej hodnoty výrobkov, teda o určovanie pomeru úžitkových vlastností jednej skupiny výrobkov vo vzťahu k úžitkovým vlastnostiam iných výrobkov (ktoré môžu prichádzať do úvahy buď ako reálny, alebo potenciálny nositeľ schopnosti uspokojovať danú potrebu), bol by to naozaj normálny proces identifikácie rôznych produktov v ich vzťahu k uspokojovaniu spoločenských potrieb a išlo by v podstate o hľadanie rovnovážnych národohospodárskych proporcií. Že sa takýto postup nemôže v princípe obmedziť iba na porovnávanie tzv. zameniteľných výrobkov, je samozrejmé. Tak ďaleko však snaha premietat prvky úžitkovej hodnoty do úrovne cien nesiahá. Redukuje sa v podstate na určovanie cien rovnorodých výrobkov (nanajvýš bezprostredných zastupiteľov) na základe priameho ohodnotenia ich úžitkových vlastností. Robí sa tak ale bez spoluúčasti spotrebiteľov (výrobných či konečných) a vykonávací orgán pritom prihliada len na jeden z možných aspektov — a aj to iba sprostredkovane — na vyváženosť trhu.

Ak odhliadneme od technických komplikácií (potreba drahej a náročnej meracej techniky) a možného rozsahu uplatnenia takýchto postupov (v ČSSR sa vzťahuje v súčasnosti na cca 25 % výrobkov), v podstate ide o akési zatriedenie rovnorodých výrobkov do určitej škály — hierarchie podľa technicko-ekonomických parametrov. Väzba týchto parametrov na uspokojovanie spoločenských potrieb je vyslovene sprostredkovaná a vypovedacia schopnosť takéhoto zatriedenia hovorí nanajvýš o tom, aký stupeň dosahuje ten-ktorý výrobok pri uspokojovaní určitej konkrétnej potreby. Vôbec ich nemožno vzťahovať na porovnanie dvoch rôznorodých výrobkov, a tým ani viazať na proces zabezpečovania rovnováhy určitého trhu. Iste to neznamená, že pre spoločnosť je poznanie takejto hierarchie výrobkov — na základe obsahu určitého kvanta ich úžitkovej hodnoty — zbytočné. Treba mu iba vymedziť správne miesto. Ide tu o čosi také, ako je vyjadrenie pomyselného počtu úžitkových jednotiek daného druhu vo výrobku. Zovšeobecniť to na širší okruh výrobkov je nielen nemožné, ale zrejme aj bezpredmetné. Ak vyjadríme, že určitý výrobok má vyššiu určitú úžitkovú hodnotu, môže síce (ale aj nemusí) platiť, že má predpoklady plnšie uspokojiť určitú potrebu ako iný výrobok rovnakého druhu. Ale zároveň to neznamená, že tým disponuje aj vyššou schopnosťou z hľadiska všeobecného uspokojovania spoločenských potrieb. Aj ten najvyššie hodnotový výrobok z hľadiska jeho akejsi „technickej“ úžitkovej hodnoty môže byť pre spoločnosť úplne

⁵ MARX, K.: Kapitál III-2, Bratislava, SVPL 1958, s. 182, 183.

alebo aspoň značne nezaujímavý, ak si spoločnosť neželá prednostné alebo aspoň žiadúce uspokojovanie potrieb, pre ktoré je určený. A túto skutočnosť nemôže porovnanie technickej úžitkovej hodnoty výrobkov vôbec vyjadriť. Z tohto hľadiska nezlepšuje situáciu ani to, že za kritérium posudzovania úžitkovej hodnoty výrobku sa zoberie úroveň užitočnosti zahraničného a nie domáceho zameniteľa. Zvýrazňuje sa to najmä vtedy, ak jeho voľnému vystupovaniu pri uspokojovaní potrieb na vnútornom trhu bráni rad bariér, spojených s voľnou zahraničnou výmenou.

Preto možno konštatovať, že vnesenie rôznych aspektov úžitkových vlastností výrobkov do procesu formovania SNNP (lebo aj o ne ide, hoci by sa navrhované opatrenia zdanlivo mali dotýkať výlučne cenového pohybu — nemôže totiž existovať zásadnejší pohyb cien — teda formy bez spätného odrazu v zmene pohybu SNNP — teda podstaty), neposúva proces ich obohacovania o vplyv spoločenských potrieb výraznejšie dopredu. Skôr upresňuje rozlíšenie jednotiek užitočnosti, obsiahnutých vo výrobku, pretože sú to práve ony, na čo sa v konečnom dôsledku daná cena vzťahuje.

Prekonať tieto hranice by malo všeobecne uplatnené pravidlo priblíženia vnútorných cenových relácií reláciám cien na svetových trhoch. Nechajme stranou (zrejme prekonateľné) prekážky spojené s identifikáciou svetových cien (vystupujú rôzne tak v čase, ako aj na teritoriálne rozdielnych trhoch), a aj ich „očistenie“ od rôznych konjunktúrnych vplyvov či monopolných a politických zásahov. Nás v tejto súvislosti zaujíma, nakoľko môžu svetové ceny (viac alebo menej zbavené spomínaných rušivých vplyvov) tým, že sa stanú základom domácich cenových relácií, prispieť k plňšiemu odrazu spoločenských potrieb pri formovaní SNNP.

Relácie svetových cien a premietanie spoločenských potrieb do formovania vnútorných SNNP

Vychádzame z toho, že spoločenské potreby vplývajú na formovanie SNNP — základu ceny predovšetkým do takej miery, do akej sa plánom podarí premietnuť ich vývoj do stvárnenia budúcich výrobných proporcií, ktoré vo vzťahu k formovaniu SNNP vystupujú v úlohe primátu výroby. Pritom, ako sme už zdôraznili, ani toto stvárnenie výrobných proporcií sa nezaobíde bez aktívneho vplyvu cien. Najmä však nemožno zabúdať na spätný vplyv cien — formy, v ktorej SNNP navonok vystupujú — na vlastné formovanie podstaty spoločensky nutných nákladov. V krajnej polohe môže totiž dôjsť k situácii, že presadenie určitých cenových relácií bude vyjadrovať úplne odlišné SNNP — cenový základ — ako bol pôvodný zámer a ako by zodpovedalo existujúcim výrobným proporciám. Z toho vyplýva, že aj orientácia na svetové cenové

relácie⁶ sa môže stať nástrojom premietania spoločenských potrieb do formovania úrovne národných SNNP iba pokiaľ, pokiaľ aj relácie v uspokojovaní spoločenských potrieb, ktoré vplývali na formovanie svetových cien (príp. iné hľadiská, ktoré sa do nich premietali), zodpovedajú reláciám vnútorných potrieb. Nehovoriac o tom, že zároveň musí ísť aj o rovnakú dostupnosť zdrojov, a to tak reprodukovateľných, ako aj nereprodukovateľných. Dostupnosť zdrojov sa totiž podieľa na premene tzv. absolútnych potrieb na potreby relatívne — ekonomické a pokiaľ tu hovoríme o spoločenských potrebách, máme na mysli práve posledne menované.⁷ V nich je už premietnutá reálna deficitnosť prostriedkov určených na uspokojovanie potrieb.

V podmienkach, keď svetové výrobné a výmenné proporcie nezodpovedajú vnútorným, nech už je to spôsobené stavom výroby (ktorá sa vyvíjala pod tlakom inej skladby potrieb, uspokojovanie ktorých mala zabezpečiť) či vývoja potrieb (aj ich vývoj spätne ovplyvňovala určitá výroba a jej úroveň) a pri nedostatočnom toku voľného dovozu (ktorý by mal okrem iného vyvolávať tlak na prispôbovanie domácich proporcií — výroby a potrieb — vonkajším proporciám), prevzatie svetových cenových relácií nielenže nevedie k odrazu spoločenských potrieb vo formovaní vnútorných SNNP, ale je napokon s nimi v priamom protirečení. Takto sformované SNNP jednak neodrážajú skutočné domáce podmienky výroby a aktívne pôsobenie cien tiež nevplyva na vytváranie takých výrobných proporcií, ktoré by zodpovedali vývinu domácich spoločenských potrieb. Ich zapojenie do ekonomického mechanizmu musí preto nasmerovať ekonomiku k nerovnováhe.

Tento fakt však hovorí iba o tom, že skladba spoločenských potrieb a na ich základe vytvorené výrobné proporcie vnútri ekonomiky sú iné ako tie, ktoré sa odrážajú vo svetových cenových reláciách. Preto prejsť na svetové ceny — ich premietnutie do vnútra ekonomiky — musí zároveň znamenať vôľu a rozhodnutie prispôbiť vývoj domácich potrieb a im zodpovedajúcich výrobných proporcií vývinu v zahraničí. Rozhodnutie o vhodnosti takéhoto kroku však v žiadnom prípade nemožno ponechať na ceny. Nehovoriac o tom, že takýto krok priamo či nepriamo musí viesť k popretiu výsledkov doterajšieho vývoja všade tam, kde sa v národnej ekonomike presadila iná štruktúra, než zodpovedá svetovým trhom. To, samozrejme, neznamená, že proporcie, ktoré sa ustálili na domácich

⁶ Úroveň cien môžeme z týchto úvah vynechať bez toho, aby sme podstatnejšie ochudobnili obsahovú stránku výkladu. Dotýka sa totiž skôr peňažných a menových otázok než problematiky samých cien a ich základu.

⁷ Na danom stupni rozvoja výrobných síl výroba istým spôsobom determinuje úroveň potrieb, a to tým, že buď vytvára, alebo nevytvára výrobky na ich uspokojovanie, ako aj tým, že určuje, aké množstvo zdrojov je za daných podmienok nevyhnutné na uspokojenie tej-ktorej potreby. Na rozdiel od zahraničných normatívov potrieb ako základu určenia absolútnych potrieb, ekonomické potreby sa vyznačujú odvodenosťou z údajov o vývine dôchodku, dopytu, úrovne dosiahnutej spotreby a výrobných možností. VOJTKO, J.: Základy teórie plánovaných cien. Bratislava, Veda 1979, s. 200–206.

trhoch, sú a priori vhodnejšie ako proporcie na trhoch svetových cien či naopak. Ide tu iba o konštatovanie, že akceptovanie svetových cien na vnútornom trhu má do činenia práve s týmto okruhom problémov.

Od uplatnenia zahraničných cenových relácií v domácich pomeroch sa veľa očakáva, napríklad tlak cien na prispôsobenie domácej produktivity práce produktivite svetovej, objektivizácia miery užitočnosti a v neposlednom rade zlepšenie postavenia na svetových trhoch. Orientácia na premietnutie svetových cien na vnútorné trhy iste môže výrazne ukázať, aký je pomer domácej produktivity voči jej zahraničnej úrovni. Za inak nezmenených podmienok musí prinajmenšom odhaliť diskrepanciu v tejto oblasti všade tam, kde existuje, ak nie priamo stimulovať jej prekonanie. So stimuláciou je to však oveľa zložitejšie, ako by sa na prvý pohľad zdalo. Vieme dobre, že aj naša vnútorná cenová sústava ukazuje na rôznu úroveň produktivity práce pri výrobe tých istých výrobkov, a predsa sa zďaleka nestala priamym nástrojom jej pozdvihovania na vyššiu úroveň. Príčin je iste viac, ale práve to svedčí o tom, že nestačí urobiť iba opatrenia v oblasti cien. Zrejme tu musí ísť o širšie zmeny v celom ekonomickom mechanizme.

Prechod na svetové cenové relácie vnútri ekonomiky je mnohostranný a náročný problém, ktorým sa tu nemienime zaoberať. Zdá sa však, že nesporné je jedno — vyššia parametrizácia prostredia pre výrobcov, ktorí vyrábajú pre vývoz. Aj to však platí iba za určitých podmienok, ktoré sa nevyčerpávajú správnym určením danej zahraničnej ceny s príslušným odhadom jej budúceho vývoja.⁸ Vo vzťahu k vývinu vnútorných nákladov výroby má daná zahraničná cena nemalú úlohu. Nielenže pri vhodne nesmerovanom ekonomickom mechanizme môže stimulovať k rasproduktivity práce, ale svojím spôsobom vymedzuje aj škálu nákladov, do ktorej sa výrobca môže vtesnať. Prechod na určité objemy výroby je pri ekonomickej kalkulácii veľmi úzko spojený s úrovňou ceny. Udáva rozsah zameniteľnosti používaných zdrojov, posunu hraničných kriviek nákladov, zmeny kritéria návratnosti investícií a pod. Inak povedané, vytvára iný rámec formovania nákladov výroby ako nákladové ceny. Spravidla, najmä pri správnom odhade budúceho vývoja svetovej ceny, sú to z hľadiska parametrizácie prostredia skôr pozitíva ako negatíva. Existujú však aj negatíva. Sú menšie, ak ide o výrobcov vyrábajúcich výlučne pre export, čo je však skôr výnimka ako pravidlo v ekonomike. No aj tu formovanie vnútorných nákladov pod vplyvom svetových cien sa môže uberať nevhodným smerom a nepriaznivo vplyvať na formovanie vnútornej rovnováhy ekonomiky. To, že ide pritom o zriedkavejší jav — najmä v relácii k doteraz známym vplyvom nákladových cien — nás nezabavuje povinnosti poukázať naň. Jeho rozšírenie napr. aj do oblasti výrobkov, ktoré nie sú predmetom vývozu, by mohlo sféru nega-

⁸ Tu musí ísť nielen o správne predvídanie vývinu vlastných terms of trade daných výrobkov na svetových trhoch, ale aj o odhad pohybu cenovej pružnosti v dôsledku rastu či obmedzovania ponuky vlastných tovarov na týchto trhoch a pod.

tívnych dôsledkov značne rozšíriť. Stačí, ak prihliadame na možnosť vzniku rozporov pri presadzovaní spoločenských preferencií, smerujúcich k rovnovážnemu stavu ekonomiky — odvodených z vnútorných podmienok pri alokácii zdrojov a preferencií zahraničnoobchodnej výmeny. Veľmi výrazne sa môže prejavíť v oblasti deficitných výrobkov. Ak svetové ceny nepokryjú náklady výrobcov, odpadá ich stimulačný účinok v oblasti rozširovania výroby deficitných výrobkov. V podmienkach uplatnenia dotácií v tejto oblasti uprednostňuje sa zase výroba pre svetový trh, čo v konečnom dôsledku vedie k skresľovaniu skutočného pomeru nákladov a výnosov a tým k znehodnocovaniu kritéria efektívnej alokácie zdrojov. K skresľovaniu skutočnej úrovne alternatívnych nákladov pri posudzovaní vhodnej alokácie či substitúcie zdrojov vedie používanie svetových cien všade tam, kde sa líšia od úrovne budúcich skutočných cien dosahovaných pri vývoze. To platí najmä vtedy, ak sa nepodarí dostatočne presne odhadnúť podmienky budúceho vývinu zahraničných trhov a tým aj našich pozícií na nich. Určitá miera neistoty však svojím spôsobom vystúpi aj vtedy, keď pri alokácii zdrojov vychádzame výlučne z vnútorných hľadísk. Pri používaní svetových cien je však pravdepodobnosť jej vzniku oveľa väčšia. Vnútorne aspekty majú však prednosť v tom, že v plnšej miere sa môžu oprieť o odhad a poznanie vývoja spoločenských potrieb danej ekonomiky, nehovoriac o tom, že v plnom rozsahu sa tu uplatní aj proces formovania týchto potrieb, čo vo vzťahu k svetovej ekonomike nie je možné.

Použitie svetových cien má isté opodstatnenie predovšetkým pri stanovení cien výrobkov určených na export. Tu pôsobí na parametrizáciu prostredia, v ktorom sa SNNP formujú, a môže v značnej miere napomôcť aj premietanie vplyvu spoločenskej užitočnosti do SNNP týchto výrobkov. Zrejme zložitejšie je to pri výrobkoch, ktorých iba určitá časť smeruje na vývoz a ich rozhodujúci objem je určený pre vnútornú potrebu. Napriek tomu by sa svetové cenové relácie mali stať aspoň pomocným hľadiskom pri posudzovaní pomerov spoločenskej užitočnosti výrobkov všade tam, kde nemáme vhodnejší prostriedok pre jej určovanie.

Ceny vybilancovanosti plánu a vplyv spoločenskej užitočnosti na formovanie SNNP

Potreba, ale aj zložitosť uplatnenia vplyvu spoločenskej užitočnosti na formovanie SNNP sa ukáže, najmä ak si uvedomíme, že ceny nemôžu ostať (a ony spravidla ani neostávajú) pasívne pri bilancovaní vzťahu výroby a potrieb v čase zostavovania národohospodárskeho plánu a v procese jeho realizácie. Všeobecne sa takýmto cenám zvykne hovoriť ceny plánovej vybilancovanosti. Predpokladá sa, že pôsobia ako nevyhnutný a skutočne aktívny činiteľ vyváženosti trhu. Škála úvah o kvalite a vlastnostiach takýchto cien je pomerne široká. Zahŕňa tak objek-

tívne podmienené ocenenia optimálneho plánu, ako aj nákladové ceny, do ktorých sa má premietat pomer ponuky a dopytu po tých výrobkoch, pri ktorých takúto rovnováhu nemožno zabezpečiť priamymi rozhodnutiami plánu v oblasti štruktúry výroby či pohybu dôchodkov. Pri nákladových cenách sa však možnosť vyrovnávania ponuky a dopytu cenou pripúšťa iba v ojedinelých prípadoch⁹ a vo svojej podstate priamo protirečí povahe týchto cien, ako aj miestu a úlohe, ktorú majú zohrať v reprodukčnom procese.

Na rozdiel od nákladových cien, ktoré sa vo svojej podstate nemôžu odtrhnúť od priemerných nákladov, vyjadrujúcich, ako sa všeobecne predpokladá, že ceny plánovej vybilancovanosti — napriek tomu, že tiež vychádzajú z nákladového základu — môžu podstatne poprieť toto svoje východisko. Je to dokonca nevyhnutné všade tam, kde si to vyžaduje nerovnovážna situácia na trhu. To znamená, že ceny plánovej vybilancovanosti nepredstavujú ceny vyrovnávajúce ponuku a dopyt na ľubovoľnom základe. Ich východiskom sú výrobné podmienky, z ktorých odvodzujú svoj základ. Rozdiel je v tom, že do procesu zladovania hmotnej a hodnotovej stránky národohospodárskeho plánu vstupujú spravidla v inej podobe, než v akej z neho vystupujú. V tomto procese dochádza totiž k vlastnému formovaniu plánovanej ceny. Plánovaná cena tu vystupuje ako výsledok uskutočnenia celého radu postupných krokov, charakterizovaných vzájomným ovplyvňovaním a prispôbovaním hodnotových a hmotných proporcií plánu. Pritom musí dochádzať k zmenám tak v jedných, ako aj v druhých proporciách.

Pri realizácii plánu už vystupuje plánovaná cena ako záväzný parameter — významná súčasť národohospodárskeho plánu. Aktívne pôsobenie cien v procese hmotného a hodnotového bilancovania plánu preto neznamená, že ony sú rozhodujúcim činiteľom pri formovaní ponuky

⁹ „Stanovujú ceny, aktívne pôsobiace na výrobu a spotrebu produkcie, štát ich aktívne využíva v určitej miere ako regulátor dopytu a ponuky na jednotlivé druhy produkcie. No regulujúca úloha cien v socialistickej ekonomike je predsa ohraničená a v zásade sa prejavuje iba vo vzťahu k jednotlivito vzatým spotrebným predmetom.“ ZAVIALKOV, A. G.: Ceny i cenoobrazovanie v SSSR. Minsk, Vyšejšaja škola 1976, s. 11 a 13.

„... prílišné precenenie úlohy cien pri zabezpečení vybilancovaného, stabilného rozvoja socialistickej ekonomiky vedie k oslabeniu priameho plánovania národného hospodárstva.“ MAJZENBERG, L. I.: Problemy cenoobrazovania v rozvítom socialističeskom obščestve. Moskva, Ekonomika 1976, s. 34.

Rovnaký názor možno nájsť aj u ďalších autorov: BATYREV, V. M.: Tovarνο-denežnyje otnošenija, finansy i kredit v socialističeskom chzajstve. Moskva, Finansy 1970, s. 88; PLOTNIKOV, K. N. — GUSAROV, A. S.: Sovremennyje problemy teorii i praktiki cenoobrazovania pri socializme. Moskva, Nauka 1971, s. 112–113; ĐAČENKO, V. P. a kol.: Vědecké základy plánovité tvorby cen. [Informační publikace, č. 99.] Praha, EÚ ČSAV 1971, s. 11; SAMORODOVA, N. G.: Cena i charakter ekvivalentnosti obmena pri socializme. In: Obmen pri socializme. Leningrad, ILU 1976, s. 70; KANTOR, L. M. i koll.: Teorija i metodologija planovogo cenoobrazovania. Moskva, Mysľ 1976, s. 15–16; NEVAŘIL, F.: Ceny v hospodárskej praxi, Praha, SNIL 1974, s. 15; SAVČENKO, A.: Vljanije zakona sprosa i predloženiija na ceny. Ekon. Nauk., 1976, č. 3, s. 66, 67, 69.

a dopytu. Hlavnú úlohu tu má hlboká znalosť vývoja podmienok výroby aj úrovne a skladby budúcich potrieb spoločnosti s ohľadom na uplatňovanie všetkých spoločenských preferencií vyjadrujúcich sociálno-ekonomické zámery vedomého formovania budúcnosti socialistickej spoločnosti a ich premietnutie do národohospodárskeho plánu.

Do procesu bilancovania národohospodárskeho plánu — zladovania jeho hmotných a hodnotových proporcií vstupujú na jednej strane zábery centra spravidla v hmotnej podobe (globálne makroekonomické proporcie v agregovaných podobách), na druhej strane ceny výrobcov, odrážajúce zmeny, ku ktorým dôjde pri výrobe v dôsledku uplatnenia centrom stanovených zámerov v hmotnej oblasti. Proces vzájomného bilancovania národohospodárskeho plánu musí byť súčasne zladovaním oboch stránok jeho proporcií i procesom formovania plánovanej ceny. Takýmto spôsobom sa plánovaná cena nielen zúčastňuje procesu bilancovania proporcií národohospodárskeho plánu, ale zároveň sa aj pretvára z nákladovej ceny — ceny odrážajúcej iba podmienky výroby — na cenu vyjadrujúcu popri podmienkach výroby aj podmienky realizácie spoločensky užitočných výrobkov. Práve tento proces prerodu plánovanej ceny pri bilancovaní hmotných a hodnotových proporcií národohospodárskeho plánu zaručuje, že aj vlastné bilancovanie sa už postupne realizuje za účasti plnohodnotnej — obidve stránky reprodukčného procesu odrážajúcej — plánovanej ceny.

V tejto súvislosti treba poukázať na jednu významnú skutočnosť. Rad stúpcov cien plánovej vybilancovanosti, presnejšie povedané, takto chápanej plánovanej ceny, predpokladá, že ju možno stanoviť na základe jednoduchých výpočtov v centre pri spomenutom zladovaní hmotných zámerov centra a návrhov nákladových cien, vypočítaných budúcimi výrobcami výrobkov. Vynechávajú z úvah odberateľov. Je síce pravda, že plánovacie centrum plní v tejto súvislosti úlohu globálneho odberateľa, ukazovateľa spoločenskej užitočnosti výrobkov, ale práve v tom je aj jeho obmedzenie. Toto svoje poslanie nemôže splniť do všetkých dôsledkov. Preto musia do hry vstupovať ďalší odberatelia. Ich poslaním je v procese uzatvárania odberateľsko-dodávateľských zmlúv podieľať sa aj na formovaní plánovanej ceny tým, že budú do jej úrovne vnášať aspekt spoločenských potrieb daných výrobkov. Zapojiť odberateľov do procesu vzniku plánovanej ceny, v úrovni ktorej sa premietnu tak potreby odberateľov, ako aj kalkulácia nákladov výrobcov, ovplyvnená v neposlednej miere väzbou nákladov na objemu výroby, je síce náročná úloha, no iste nie neuskutočniteľná. Aby však účasť odberateľov mohla doniesť očakávané výsledky, musí ekonomický mechanizmus zabezpečiť také ich správanie, ktoré ich bude nútiť zaujímať sa o čo najnižšiu cenu. Zabezpečiť takéto správanie odberateľov iste nie je jednoduché a v nemalej miere súvisí s prepojením veľkoobchodných a maloobchodných cien, bez ktorého ťažko čakať zásadnejšiu zmenu v postojoch odberateľov.

Plánovaná cena — cena plánovej vybilancovanosti je výstupom národohospodárskeho plánu a okrem zladenia hmotných a hodnotových proporcií v národohospodárskom pláne, odrážajúcou globálnu rovnováhu, slúži pre napĺňanie tejto rovnováhy štruktúrnym rozmerom. Orientuje výrobcov v smere vytvárania takej štruktúry ponuky, ktorá v rámci globálov určených plánom vytvorí aj súlad čiastkových, najčastejšie premenných veličín. Práve preto, aby mohla slúžiť na takúto orientáciu výrobcov, musí sa ďalej obohacovať, meniť na realizačnú cenu. Tá sa od plánovanej líši tak, ako sa konkrétne líši od všeobecného. Keďže plánovaná cena sa určuje v rozhodujúcej miere pre odvetvia — odbory, nanajvýš skupiny výrobkov, pre jednotlivé vzaté výrobky sa musí stanovovať realizačná cena. Na rozdiel od plánovanej ceny sa do nej premieta konkretizácia v podmienkach výroby — ďalšie zmeny vyvolané objemami výroby, využitím výrobných faktorov, deficitnosťou vstupov, ktoré pripadajú do úvahy a pod. Spoločenské potreby sa do jej úrovne premietajú takým spôsobom, ktorý v najvyššej možnej miere prihliada na porovnanie nákladov spotrebiteľa na uspokojenie danej potreby iným spôsobom — iným druhom výrobku či výrobkov. (Tu by mohli zohrať významnú úlohu zahraničnoobchodné ceny. Pri tých výrobkoch, ktoré slúžia výlučne či prevažne na export, zohrali by vlastne úlohu ceny ponúkanej odberateľom. Pri ostatných výrobkoch by mohli zohrať dôležitú úlohu jedného z parametrov, slúžiacich na posúdenie cenových relácií.) Ako výraz výrobných podmienok realizačná cena informuje spotrebiteľa o množstve primárnych zdrojov, vynaložených na daný výrobok. Preto čím je spotreba zdrojov väčšia, tým vyššia musí byť cena výrobku, aby nútila spotrebiteľa obmedzovať svoj dopyt. Vysoká realizačná cena umožňuje zasa výrobcovi vtesnať sa do vyšších nákladov, nízka ho musí orientovať na obmedzovanie výroby do príslušných medzí.

Zabezpečiť plánovanú cenu spomínanej povahy predpokladá, že už cena, ktorá vstupuje do procesu bilancovania hmotných a hodnotových proporcií národohospodárskeho plánu, teda cena vychádzajúca predovšetkým z podmienok výroby, bude mať určitú kvalitu. Nemôže predstavovať ľubovoľne určené náklady výroby. Tie musia odrážať tak dosiahnutú úroveň rozvoja výrobných síl, prejavujúcu sa v spoločenskej úrovni produktivity práce, ako aj stupeň rozvoja výrobných vzťahov — spoločensko-vlastnícke podmienky, v ktorých výroba prebieha. Zohľadnenie týchto dvoch základných aspektov vyúsťuje do zvláštnej podoby už v tej etape vyjadrovania SNNP, ktorou sú SNNP odrážajúce iba úroveň podmienok výroby. V socialistických podmienkach cena vyjadrujúca podmienky výroby vystupuje ako cenový základ, ktorý predpokladá modifikovanú formu vyjadrenia SNNP — hodnoty. Popri čo najpresnejšom vyjadrení plánovaných priemerných vlastných nákladov (ako súčasti reprodukčných nákladov) odvetvia—odboru či skupiny výrobkov (pri ich vyjadrovaní sa musí vychádzať v rozhodujúcej miere

zo spoločenských noriem) musí obsahovať aj časť zisku realizovaného v danej výrobnej sfére. Práve spôsob priradovania zisku k priemerným plánovaným reprodukčným vlastným nákladom odvetvia—odboru či skupiny výrobkov je výrazom modifikovaného vyjadrenia SNNP na tejto úrovni ich formovania.¹⁰ Už pri určení takto chápaného cenového základu sa začal proces obohacovania podmienok výroby podmienkami realizácie — spoločenskými potrebami. Skutočnosť, že pri určovaní cenového základu sme brali do úvahy plánom určované rozvojové procesy jednotlivých odvetví—odborov, vývoj ich ďalšieho vybavenia výrobnými fondmi, rast zamestnanosti v nich, že sme uvažovali s budúcim rastom objemu ich výroby, v podstate sme prihliadali na prvý, možno povedať rozhodujúci stupeň vplyvu spoločenských potrieb na formovanie výrobných proporcií v národnom hospodárstve a tým vlastne na formovanie SNNP. Na obdobie vymedzeného plánovaného úseku, na ktorý zostavujeme národohospodársky plán a určujeme plánovanú cenu, ani nemôžeme mať inú objektívnu mieru pre posúdenie spoločenskej užitočnosti výrobkov ako priznanie tej rozvojovej preferencie, ktorú danému odvetviu—odboru určí plán. Lenže to je síce plánovaná, ale iba plánovaná spoločenská užitočnosť danej výroby. Práve preto je aj podmienená tým, že zámery plánu iba s relatívnou presnosťou vyjadria tak budúci vývoj podmienok výroby daných výrobkov, ako aj zmeny v ich spoločenskej užitočnosti. V prípade, že plán nepresne vyjadří obidve tieto veličiny — s čím treba v podmienkach našich nedokonalých plánovacích techník reálne počítať — odraz spoločenskej užitočnosti v cenovom základe výrobkov možno považovať iba za odraz predvídaný plánom, a preto za odraz nedokonalý. Pôjde teda o plánovanú spoločenskú užitočnosť. To má napríklad ten dôsledok, že všetky prepočty ekonomickej efektívnosti, urobené s použitím cien odvodených z už formulovaných princípov, budú síce vyjadrovať ekonomickú efektívnosť aj z hľadiska uspokojovania spoločenských potrieb, ale potrieb výlučne odvodených z plánu. Inak povedané, ak sa v priebehu realizácie plánu zmenia podmienky uspokojovania spoločenských potrieb, či už na strane výroby, alebo v oblasti spotreby, na základe takto sformulovaných cien nemožno vyjadriť skutočnú — reálnu ekonomickú efektívnosť hospodárskych procesov. Práve preto pri plánovaní cien nemožno ostať výlučne na plánovitom vyjadrení cenového základu.

II. *Socialistická modifikácia hodnoty a plánovaná cena*

Spoločenské potreby a mieru ich uspokojovania treba premietiť do úrovne cien aj na ďalších stupňoch, teda nielen na úrovni cenového základu. Vo vzťahu k socialistickej modifikácii sa to odrazí v tom, že jej výraz sa pre každú ďalšiu úroveň bude dopĺňať. Tým sa zároveň

¹⁰ Blížšie pozri štúdiu uvedenú v poznámke 1.

začne realizovať proces prechodu od plánovania cenového základu — socialistickej modifikácie hodnoty — k plánovaniu cien, tak ako sme o ňom hovorili pri bilancovaní národohospodárskeho plánu.

Na odvetvovej — odborovej úrovni má plánovaná cena podobu tejto formuly:

$$C_o = S_{MH} + H$$

kde

C_o — cena jednotlivo vzatého výrobku na úrovni odvetvia—odboru či skupiny výrobkov s vymedzeným vzťahom k uspokojovaniu spoločenských potrieb;

S_{MH} — socialistická modifikácia hodnoty ako základ ceny daného výrobku;

H — veličina vyjadrujúca špecifické podmienky vplyvu faktorov rastu produktivity živej práce v danom odvetví—odbore, ako aj úsporu spoločenskej práce, ku ktorej dôjde v dôsledku použitia daného výrobku v procese uspokojovania spoločenských potrieb.

Pritom

$$H = h_s + h_{s,p}$$

kde

h_s — veličina hospodárnosti odrážajúca korigujúci vplyv špecifických podmienok pôsobenia faktorov rastu produktivity živej práce v odvetví—odbore;

$h_{s,p}$ — veličina hospodárnosti, ktorá sa dosiahne tým, že daný výrobok sa použije pri uspokojovaní spoločenských potrieb.

Obsah veličiny H je nesporne veľmi zložitý a jej vyjadrenie nie je ľahké. Jedna jej časť ($h_{s,p}$) sa do plánovanej ceny premieta na viacerých stupňoch, počínajúc určením modifikácie hodnoty. Menej zložitá je to azda v oblasti vyjadrovania špecifických podmienok vplyvu faktorov rastu produktivity živej práce na danom úseku, no aj tu to platí iba relatívne. Tieto podmienky sa musia sledovať spolu s poznávaním rozvojových procesov daných odvetví—odborov. Vo vzťahu k socialitickej modifikácii hodnoty vystupuje táto časť veličiny H (h_s) ako korigujúci faktor priemerných vplyvov faktora rastu produktivity živej práce, obohatený o špecifické odvetvia—odborní. Pritom platí, že tam, kde ide o lepšie podmienky, ako sú priemerné spoločenské podmienky, bude mať zápornú hodnotu a naopak. Pri rovnosti podmienok odvodov zisku do štátneho rozpočtu, určených podľa priemerných spoločenských noriem, bude stavať výrobcov do rovnakej situácie, pokiaľ ide o ich vzťah k spoločnosti. Zároveň vyjadruje skutočnosť, že rast produktivity práce vedie k zníženiu ceny jednotky výroby, kým naopak, nižšia produktivita ju zvyšuje. Je to zjavným pokračovaním logiky konštruovania výrazu modifikácie celkovej hodnoty. Na druhej strane sa veci komplikujú tým, že tu začína zasahovať výrazne subjektívny faktor — vlastný príspevok hospodárskej organizácie v podobe snahy odhaliť pokrokovú,

novú cestu rozvoja, prípadne ju vylepšiť. V takomto prípade sa nemôže príspevok organizácie stať súčasťou veličiny H (h_s), lebo by viedol k tlmeniu iniciatívy a pôsobil by retardačne. V tom je okrem iného aj zložitost' posúdenia vývinu veličín formujúcich formulu ceny. A v tom je aj veľká zodpovednosť cenovej politiky.

Ešte komplikovanejšie je to pri vyjadrení druhej časti veličiny H ($h_{s,p}$), ktorá vstupuje do hry tak v procese bilancovania hmotnej a hodnotovej stránky národohospodárskeho plánu (pri formovaní plánovanej ceny), ako aj pri určovaní realizačných cien. Vo vzťahu k určeniu celkovej veličiny H má $h_{s,p}$ tiež úlohu dvojakého rozmeru. Jej vplyv môže byť kladný, ak ide o plnšie uspokojovanie spoločenských potrieb výrobkom — ak má vyššiu spoločenskú užitočnosť, a záporný, ak pôjde o opak. V spojitosti so stálymi odvodmi zo zisku do štátneho rozpočtu, podľa vyjadrenia daným spoločenským normatívom zahrnutým v cenovom základe, vzniká priestor na stimulovanie rastu výroby výrobkov spoločensky užitočnejších cenou a destimulovanie menej užitočných. Plne sa môže uplatniť v oblasti stimulovania technického rozvoja cenou. Má navyše tú výhodu, že ide o stimulovanie samou cenou, nie odchýlkami od nej. Iste netreba osobitne zdôrazňovať, že jeho účinnosť je podmienená aj systémom celkovej hmotnej zainteresovanosti.

Vo vzťahu obidvoch zložiek veličiny H môže dôjsť k takému pomeru, že aj celková veličina H môže byť záporná, alebo kladná. Kladná veličina znamená odklon plánovanej ceny od socialistickej modifikácie hodnoty smerom hore, záporná smerom dolu. Predstavme si, že v danom odbore, ktorý predstavuje rozvojový odbor, je oveľa rýchlejšie tempo rastu produktivity, ako je spoločenský priemer v národnom hospodárstve. Smerujú doň rôzne inovácie buď domácej, alebo zahraničnej proveniencie, na ktoré v podmienkach spoločenského vlastníctva výrobných prostriedkov, najmä ak ide o veľmi malý príspevok danej hospodárskej organizácie, má a musí mať „monopolné“ právo celá spoločnosť. Je len logické, keď spoločnosť očakáva, že jednotka „účinnnejšieho“ faktora rastu produktivity živej práce musí doniesť v danom odbore väčší efekt, ako je spoločenský priemer. Musí sa to odraziť v znížení potreby celkového množstva práce na jednotku produkcie, a tým v znížení ceny.

Ak zároveň s týmto procesom dôjde k rastu spoločenskej užitočnosti danej produkcie, čo sa prejaví pri hmotnom a hodnotovom bilancovaní národohospodárskeho plánu alebo pri určovaní realizačnej ceny, takto vzniknutý pokles ceny sa môže nielen vyrovnáť, ale nastať aj jej rast, odklon smerom nad cenový základ. Samozrejme, môže ísť o kombinácie rôznych vplyvov, ktoré pôsobia alebo v jednom smere, alebo protichodne. Možno si predstaviť aj opačný prípad, teda odvetvie—odbor, kde bude produktivita práce stagnovať a na jednotku produkcie bude treba vynakladať prácu v pôvodnom rozsahu. Vplyv činiteľa špecifického rastu produktivity práce tu buď odpadne, alebo bude dokonca opačný ako v predchádzajúcom prípade. Aj tu môže spoločenská užitočnosť výrobkov rásť,

stagnovať alebo klesať. Ak vplyv pôsobenia špecifických faktorov rastu produktivity práce nebude nijaký, cena sa bude odkláňať od cenového základu v smere, v akom sa bude vyvíjať spoločenská užitočnosť výrobkov, bude rásť pri jej raste alebo klesať, ak sa spoločenská užitočnosť výrobkov zníži. Tým sa aj v cene ukáže, že treba principiálnejšie riešiť podmienky v danom odvetví—odbore. Popri plánovitom určení socialistickej modifikácie hodnoty ako základu ceny sa určenie veličiny H ex ante musí stať rozhodujúcim nástrojom zabezpečovania vývinu plánovaných cien ako výrazu plánovitého znižovania SNNP na jednotku úžitkovej hodnoty.

Vo veličine H sa musí odraziť jednak to, akým smerom sa budú uberať rozvojové procesy v národnom hospodárstve — ako sa budú vyvíjať špecifické podmienky uspokojovania spoločenských potrieb v danom odvetví—odbore na rozdiel od spoločenského priemeru, jednak sa v nej musí odraziť vývin miery a úrovne uspokojovania spoločenských potrieb v tej oblasti, ktorú „obhospodaruje“ dané odvetvie—odbor. Veličinu H , pravda, nemožno určiť bez podrobnej znalosti koncepcie rozvoja odvetví—odborov, ako ani bez hlbokého poznania smerov vývinu spoločenských potrieb a bez určenia miery ich postupného uspokojovania. Je to veličina výsostne perspektívna. Bez jej znalosti nemožno naplniť adekvátnym obsahom plánovanie cien za socializmu.

ЦЕНА ПРИ УСЛОВИЯХ РАЗВИТОГО СОЦИАЛИЗМА

ВОЙТКО, Йозеф

Статья занимается округами трех основных проблем. Первая проблема касается процесса формирования общественно необходимых затрат труда в качестве основы цеп начиная отражением условий производства, таким образом как они были основаны прямыми решениями народнохозяйственного плана, до их окончательного выражения. Вторая проблема показывает способ перемещения общественной полезности в общественно необходимые затраты труда при различных видах цен, как напр. цены затрат, цены отражающие мировые ценовые отношения и цены сбалансированности плана. Третий округ заключается в характеристике принципов перевода ценовой базы в плановую цену и в цены реализации. Исходя из трудовой теории стоимости плановая цена понимается здесь как результат процесса применения первичности продукции обогащенной влиянием общественной полезности на различных уровнях ее возникновения настолько, насколько это отвечает формам проявления непосредственно общественного характера труда при социализме.

PRICE UNDER CONDITIONS OF DEVELOPED SOCIALISM

VOJTKO, Jozef

The article deals with three basic problems. The first one is concerned with the process of forming of social necessary labour costs as price basis beginning with the reflection of production conditions starting from direct solutions of national-economic plan to their final expression. The second one shows the method of social

utility reflection in social necessary labour costs in various kinds of prices such as cost-prices, prices reflecting the world-price-relations and plan-balance-prices. The third circle concentrates on the characteristics of principles of price-basis-reflecting in the planned price and realization prices. Starting from labour theory of value, the planned price is understood here as a result of the process of applying of production primarily enriched by the influence of social utility on various levels of its creation in a way, corresponding to the forms of direct expression of the direct social character of labour under socialism.

Hodnotenie efektívnosti investícií z hľadiska zahraničného obchodu

BLUM, Pavol

Základnou vecnou podmienkou ďalšieho dynamického rozvoja celej československej ekonomiky je efektívny a rovnovážny vývoj vonkajších ekonomických vzťahov. Preto sa kritériá efektívnosti zahraničného obchodu musia stať rozhodujúcimi nielen pre vlastnú realizáciu zahranično-obchodnej výmeny, ale pre celý reprodukčný proces.

Osobitne pre oblasť investičnej výstavby je táto požiadavka vyjadrená i v záveroch XVI. zjazdu KSC, kde sa ukladá orientovať investičnú výstavbu predovšetkým na akcie zabezpečujúce zvýšenie vývozu a obmedzenie dovozu.

V Súbore opatrení sa zdôrazňuje posilnenie zodpovednosti odvetvových ústredných orgánov a ekonomickej zodpovednosti VHJ a podnikov za vysokú efektívnosť reprodukcie základných prostriedkov vo väzbe na svetovú úroveň a devízové vstupy a výstupy.

Na zasadaní ÚV KSC (28.—29. 1. 1981) sa problematikou investícií vo väzbe na vonkajšie ekonomické vzťahy znovu zaoberal vo svojom vystúpení predseda vlády súdruh L. Štrougal: „V súvislosti s prípravou siedmej päťročnice sme prijali viacero rozhodnutí, ktoré ukladajú odvetvovým ministrom preveriť zameranie investícií práve do exportných odborov či do výroby antiimportného charakteru. ... ministerstvá pre technický a investičný rozvoj, ako aj odvetvoví ministri musia dať v súvislosti s prípravou plánu na rok 1982 a na siedmu päťročnicu na stôl dôkaz, že túto orientáciu zabezpečujú.“

V československej hospodárskej praxi sa hodnotenie efektívnosti investícií vykonávalo doposiaľ podľa výnosu FMTIR, č. 3, zo dňa 11. 3. 1975, od 1. 1. 1982 podľa Smernice FMTIR, č. 17, zo dňa 13. novembra 1981. V pôvodnom výnose boli pre oblasť vonkajších ekonomických vzťahov stanovené tieto rozhodujúce ukazovatele pre expertízu a schvalovacie pokračovanie: devízové zhodnotenie národnej práce, reprodukčná hodnota prevoditeľného rubľa a dolára, devízová závislosť, devízová rentabilita exportu, devízová návratnosť. V novelizovaných zásadách sa uvádzajú prakticky tie isté ukazovatele, rozšírené o kilogramovú cenu

fco pri vývoze a ukazovateľ vyjadrujúci pomer vývozu vo VC k výkonom.

Uvedené ukazovatele sa bežne využívajú v praxi pri hodnotení efektívnosti vývozu. Takáto sústava ukazovateľov však nemôže postihovať jednu z rozhodujúcich požiadaviek kladených na investície — vzťah vložených investičných prostriedkov k efektu získanému v oblasti zahraničnoobchodnej výmeny.

V Zásadách z roku 1975 bol uvedený aj zoznam a spôsob výpočtu ďalších odporúčaných 31 ukazovateľov pre hodnotenie ekonomickej efektívnosti investícií z hľadiska vonkajších ekonomických vzťahov. Niektoré z nich sú skonštruované na základe metodologicky hlbšie rozpracovaných prístupov a poskytujú komplexnejší pohľad na túto stránku efektívnosti investícií.

Na druhej strane však treba vidieť, že metodologické prístupy a na ich základe skonštruované ukazovatele neboli spracované tak, aby sa dali širšie aplikovať v hospodárskej praxi.

Ďalej podáme stručný opis uvedených prístupov k hodnoteniu efektívnosti investícií z hľadiska zahraničného obchodu a pokúsime sa formulovať podmienky pre ich aplikáciu v hospodárskej praxi.

1. Metodologické prístupy hodnotenia efektívnosti investícií z hľadiska zahraničného obchodu

Pri hodnotení efektívnosti investícií z hľadiska vonkajších ekonomických vzťahov musíme vychádzať zo základnej úlohy zahraničného obchodu získať za vyvezené produkty čo najviac devízových prostriedkov pri čo najmenšom vynaložení spoločenskej práce a za získané devízy zabezpečiť dovozom tie produkty, ktorých výroba by si vyžiadala v našich podmienkach nadmerné vynaložení spoločenskej práce. Skúmanie účelnosti (efektívnosti) investícií z tohto hľadiska bude spočívať v úlohe porovnať množstvo vynaloženej spoločenskej práce na výrobu tovaru z danej investície a na výrobu ekvivalentu, ktorý sa vyváža s cieľom získať devízové prostriedky na dovoz potrebného tovaru.¹

Tento princíp výpočtu efektívnosti investícií vyjadruje ukazovateľ komparatívnej úspory nákladov (\bar{N}_{km}), ktorý sa uvádza v spomenutých odporúčaných ukazovateľoch (výnos č. 3 FMTIR). Uvádame ho v pôvodnej symbolike:

$$\bar{N}_{km} = N_{vtz} - N_{ex/ve} \quad (1)$$

kde

N_{vtz} — náklady tuzemskej výroby,

$N_{ex/ve}$ — náklady na výrobu vývozného ekvivalentu.²

¹ Takýto prístup je vlastne vyjadrením podstaty priameho efektu zo zahranično-obchodnej výmeny.

² Pomer nákladov tuzemskej výroby a nákladov na výrobu vývozného ekvivalentu poznáme ako ukazovateľ nadobúdacích bežných nákladov v dovoze, ktorý vyjadruje, koľko tuzemských (vnútorných) nákladov pripadá na 1 Kčs vývozného ekvivalentu

Pri takomto prístupe sa môžeme na skúmanú investíciu pozeráť z dvoch hľadísk.

Po prvé, účelnosť danej investície budeme skúmať porovnávaním jej tuzemských nákladov výroby s nákladmi na výrobu známeho vývozného ekvivalentu. Náklady na výrobu z danej investície bude v tomto prípade predstavovať veličina N_{Vtz} a investícia bude efektívna vtedy, keď veličina $\bar{U}N_{km}$ nadobudne záporné znamienko.

Po druhé, skúmanú investíciu považujeme za vývozný ekvivalent; jeho náklady na výrobu porovnáme s tuzemskými nákladmi na výrobu tovaru, ktorý sa má zabezpečiť dovozom za devízy získané vývozným ekvivalentom (vývozom zo skúmanej investície). Náklady na výrobu zo skúmanej investície bude predstavovať veličina $N_{ex/Ve}$ a investícia bude efektívna vtedy, keď veličina $\bar{U}N_{km}$ bude mať kladné znamienko.

Z uvedených dvoch možných hľadísk pri skúmaní efektívnosti investícií zreteľne vyplýva antiimportná orientácia investícií v prvom prípade a proexportný charakter v druhom prípade.

Praktická aplikácia uvedeného postupu je, pravda, pomerne problematická, vzhľadom na to, že spravidla nie je možné určiť konkrétny vývozný ekvivalent. Tuzemské náklady na vývozný ekvivalent sa však dajú určiť i nepriamym spôsobom, a to tak, že hodnota (cena) dovozu tovaru (predpokladaného vyrábať z uvažovanej investičnej akcie) v zahraničných cenách sa delí priemernou hodnotou ukazovateľa efektívnosti vývozu (v našej praxi je to rozdielový ukazovateľ), a to buď za celý rozsah vývozu do daného základného teritória (socialistických štátov <SŠ> alebo nesocialistických štátov <NŠ>), alebo s presnejším vymedzením za odvetvie či určitú tovarovú skupinu.

Ako sme už uviedli, účelom vývozného ekvivalentu je získanie devízových prostriedkov na dovoz potrebného tovaru. Získanie devízových prostriedkov možno pokladať za určitú úžitkovú hodnotu, ktorá sa dá zabezpečiť viacerými variantmi výroby, resp. investícií. Tak sa zahraničný obchod stáva sprostredkovateľom, pomocou ktorého môžeme porovnávať rôzne varianty nezameniteľné z hľadiska úžitkových hodnôt. Máme teda určitú obdobu medzi vynaložením dodatočných investícií a úsporou vlastných nákladov výroby. Táto závislosť sa dá vyjadriť známym vzťahom pre výpočet *normatívneho koeficientu porovnateľnej efektívnosti investície* (k_n):

$$k_n \leq \frac{V_1 - V_2}{I_2 - I_1} \quad (2)$$

prípadne

porovnávaného výrobku. To umožňuje posúdiť výrobné a dovozné nadobúdacie náklady na porovnateľnej úrovni a určiť výhodnosť dovozu určitého výrobku v porovnaní s jeho výrobou v tuzemsku.

$$V_1 + k_n I_1 \geq V_2 + k_n I_2 \quad (3)$$

kde

I_1, I_2 — investičné náklady 1., resp. 2. variantu;
 i_1, i_2 — investičné náklady 1., resp. 2. variantu.

To znamená, že z dvoch alebo viacerých variantov investícií, ktorých realizáciou (vývozom) sa má zabezpečiť určitý objem devízových prostriedkov, bude výhodnejší variant s najnižšou hodnotou veličiny $P + k_n I$.

„Zásadou, ktorá musí byť pri používaní koeficientu porovnateľnej efektívnosti investícií prísne dodržiavaná, je kvantitatívna a kvalitatívna totožnosť úžitkového efektu všetkých porovnávaných variantov. Úžitkovým efektom investície, budovanej pre zvýšenie exportu, je devízová tržba (teda hodnota, nie úžitková hodnota ako taká). Z hľadiska analýzy uspokojovania hmotných potrieb národného hospodárstva je významná naturálna stránka — pravda, nie vývozu, ale predpokladaného dovozného ekvivalentu, ktorý sa dá získať z určitého teritória výmenou za produkciu exportnej investície. Preto sa pri hodnotení a porovnávaní rôznych variantov exportných investícií môže pripustiť to, čo je neprípustné pri iných výrobných investíciách: porovnávať metódou koeficientu porovnateľnej efektívnosti varianty z rôznych výrobných odvetví, pokiaľ možno ich produkciu realizovať na tom istom zahraničnom trhu. Preto sa porovnávajú rôzne varianty merných výrobných (prevádzkových) a investičných (jednorazových) nákladov, ktorých mierou je jednotka devízového výnosu.“³

Koeficient ekonomickej efektívnosti exportnej investície má potom tento tvar:

$$k_n \cong \frac{\frac{VN_1}{D_1} - \frac{VN_2}{D_2}}{\frac{I_2}{D_2} - \frac{I_1}{D_1}} \quad (4)$$

kde

VN_1, VN_2 — tuzemské náklady, vrátane dopravného a nákladov na obeh (v Kčs) na variant výroby investície 1. resp. 2;

D_1, D_2 — devízový výnos po odpočítaní devízových nákladov na dopravu a obeh (v devízových Kčs alebo v zahraničnej mene) z variantu výroby (investície) 1. resp. 2.

Vidíme, že v prípade zhodnosti devízového výnosu ($D_1 = D_2$), keď je splnená zásada totožnosti úžitkového efektu oboch variantov, vzorce (2) a (4) sú zhodné.

Pri súčasnom stave československej ekonomiky, keď jednou z rozhodujúcich požiadaviek je dosiahnutie platobnej rovnováhy, nadobúda

³ RUSMICH, L. — ŘÍHA, L.: Integrace a efektívnost. Praha, SNTL 1977.

na význame zisťovanie devízového efektu, získaného danou investíciou vo vzťahu k vloženým investičným prostriedkom. Túto stránku efektívnosti investícií vyjadruje ukazovateľ, ktorý sa v uvedenom výnose FMTIR, č. 3, uvádza ako ukazovateľ *úspory devíz antiimportnou investíciou (ÚDa)* a v pôvodnej symbolike má tvar:

$$\dot{U}Da = im_a^{fc} - N_{im/va}^{fc} + N_{im/ve}^{fc} \quad (5)$$

kde

im_a^{fc} — hodnota antiimportu v Kčs *fco*,

$N_{im/va}^{fc}$ — hodnota nákladov dovozu pre antiimportnú produkciu v cenách Kčs *fco*,

$N_{im/ve}^{fc}$ — hodnota nákladov dovozu v Kčs *fco* pre výrobu vývozného ekvivalentu.

Vzťah veličiny *ÚDa* k jednorazovým nákladom udáva ukazovateľ *devízovej výnosnosti antiimportných investícií (Dvn/Ia)*:

$$Dvn/Ia = \frac{\dot{U}Da}{I_{va}} \quad (6)$$

kde

I_{va} — jednorazové náklady antiimportnej investície.

Osobitosťou vzťahu *ÚDa* je, že všetky veličiny sú udávané v zahraničných cenách *fco*, čo významnou mierou zvyšuje vypovedaciu schopnosť tohto ukazovateľa.

Obdobnú konštrukciu ako ukazovateľ *Dvn/Ia* má i ukazovateľ *devízového ocenenia výnosu jednorazových prostriedkov* v Kčs (*DVJ*):⁴

$$DVJ = \frac{V \text{ CZT loco} - VNdk}{JP} \quad (7)$$

kde

$V \text{ CZT loco}$ — hodnota produkcie, ocenená svetovými cenami *loco* dodávateľ;

$VNdk$ — vlastné náklady, ocenené svetovými cenami pomocou devízovej kalkulácie.

Na rozdiel od ukazovateľa devízovej výnosnosti antiimportných investícií, kde sa všetky veličiny oceňujú vo *fco* cenách československej hranice, v ukazovateli *DVJ* sa oceňuje produkcia a náklady svetovými cenami *loco* dodávateľ.

Ekonomický zmysel oboch ukazovateľov je odlišný. Význam ukazovateľa *DVJ* spočíva v úsilí overovať technicko-ekonomickú úroveň výrobov i výrobu konfrontáciou so svetovými vzormi (s použitím svetových cien). Na druhej strane, v ukazovateli *Dvn/Ia* ide o vyjadrenie

⁴ KYZLINK, V. — ŠREIN, Z.: Hodnocení ekonomické efektivity výrobních investic. Praha, SNTL 1974.

devízového efektu zo zahraničnoobchodnej výmeny v uvažovanej investičnej akcii.

Ostatné ukazovatele efektívnosti investícií vo vzťahu k zahraničnému obchodu (uvádzané vo výnose FMTIR, č. 3 a v smernici FMTIR, č. 17) sú zamerané na hodnotenie devízovej návratnosti investícií a devízovej náročnosti v rôznych modifikáciách a vyjadrujú parciálne stránky efektívnosti investícií.

Spomenuté metodické prístupy nenašli v hospodárskej praxi širšie uplatnenie vzhľadom na množstvo problémov, spojených najmä s určením nákladov vývozného ekvivalentu, s vymedzením antiimportnej produkcie, s nejednoznačným určením veličiny devízového výnosu, so spôsobom ocenenia produkcie a nákladov zahraničnoobchodnými cenami, ako aj s komplexnejším poňatím devízových nákladov.

Pokúsime sa o konštrukciu v hospodárskej praxi jednoznačnejšie aplikovateľného metodického prístupu hodnotenia efektívnosti investícií z hľadiska zahraničného obchodu.

2. Čistý devízový efekt investície

S ohľadom na relatívne vysoký stupeň zapojenia Československa do medzinárodnej delby práce je takmer všetka priemyslová investičná výstavba v priamom vzťahu k nej. Produkcia získaná investíciou je určená buď pre vývoz, buď pre tuzemskú potrebu. V prvom prípade je vzťah investície k zahraničnému obchodu jednoznačný. Tá časť produkcie pre tuzemskú potrebu, ktorá nahrádza doterajší dovoz, má tiež priamy vzťah k zahraničnému obchodu (antiimportná produkcia). Takýto charakter (antiimportný) môžeme však prisúdiť i ostatnej produkcii; predpokladáme totiž, že i ostatná produkcia je pre národné hospodárstvo potrebná, lebo ak by sa nevyrobila, musela by sa doviezť zo zahraničia. Pre niektoré odvetvia (napr. chemický priemysel) platí tento predpoklad s vysokým stupňom pravdepodobnosti. Môžeme vysloviť i ďalší predpoklad: po uspokojení tuzemskej potreby, napr. výrobkami spotrebného priemyslu, uvoľňujú sa ďalšie fondy pre vývoz.

Z uvedených úvah vyplýva, že všetkej produkcii určenej pre tuzemskú potrebu môžeme priradiť antiimportný charakter.

Teraz prikröčme k formulovanu vzťahu pre výpočet čistého devízového efektu investície ($\check{C}DE_i$).

Čistý devízový efekt investície zistíme, ak od hodnoty vývozu a realizáciou investičnej akcie uspokojeného dovozu (antiimport) odpočítame všetky devízové náklady spojené s výrobou: dovoz surovín a materiálov, hodnotu vývozusobných surovín, energie a dovezeného strojového zariadenia.

$$\check{C}DE_i = FCO_{ex} + P^{jco} - \left(S_{im}^{jco} + S_{ex}^{jco} + E^{jco} + \frac{DZ^{jco}}{z} \right) \quad (8)$$

kde

FCO_{ex} — vývoz produkcie v zahraničnej cene fco ;

P_{fco} — produkcia určená pre tuzemskú spotrebu v zahraničnej cene dovozu fco ;

S_{im}^{fco} — dovoz surovín v zahraničnej cene fco ;

S_{ex}^{fco} — vývozoschopné suroviny v zahraničnej cene fco ;

E^{fco} — hodnota energie v zahraničnej cene fco ;

DZ^{fco} — hodnota dovozu strojov a zariadení v zahraničnej cene fco ;

z — ekonomická životnosť investície v rokoch.

Praktickú aplikáciu uvedeného vzťahu, spojenú predovšetkým so zisťovaním jednotlivých prvkov schémy, je nevyhnutné spájať s určitými predpokladmi a zjednodušujúcimi podmienkami.

Ocenenie zahraničnými cenami

Pri uvažovanej investičnej akcii môže ísť o vývoz i dovoz produkcie i spotrebovaných komponentov do (zo) SŠ alebo NŠ. Vzhľadom na rozdielnu úroveň zahraničnoobchodných cien so socialistickými a nesocialistickými štátmi nie je možné bez určitých prepočtov sčítať hodnoty zahraničných cien týchto dvoch teritórií. Postupujeme tak, že celú produkciu i všetky dovážané komponenty oceňujeme cenami zahraničného obchodu buď so SŠ alebo NŠ, a to bez ohľadu na to, či sa časť produkcie vyváža do jedného či druhého teritória, alebo sa odtiaľ dováža.

Pri oceňovaní na rovnakú hladinu zahraničnoobchodných cien postupujeme buď tak, že produkciu i dovážané komponenty oceníme priamo príslušnou zahraničnou cenou fco vývozu či dovozu, alebo nepriamo prepočtami podľa inštrukcií ŠBČS (tieto prepočty sa využívajú napr. pri vypracúvaní devízových kalkulácií).

Zásadne treba dodržať podmienku, že zahraničné ceny musia byť určené k jednému (zhodnému) obdobiu, s úsilím o taký časový horizont, keď je ešte možné určiť zahraničné ceny s prijateľnou mierou presnosti. V praktickej aplikácii, žiaľ, tento časový horizont bude často znamenať iba súčasné posledné realizačné ceny zahraničného obchodu.

Prípustnosť použitia súčasných zahraničných cien môžeme zdôvodniť zjednodušujúcim predpokladom, že z dlhodobého hľadiska znamená vývoj zahraničných (svetových) cien v jednotlivých odboroch (odvetviach) výroby približne zhodnú tendenciu.

Ocenenie produkcie

Pri výpočte $\check{C}DE_i$ sa vychádza zo zásady oceniť všetky hodnoty v schéme výpočtu zahraničnoobchodnými cenami. Pomerne jednoznačné je ocenenie zahraničnou cenou fco československé hranice tej pro-

dukcie, ktorá je určená pre vývoz. Ostatnú produkciu, po odpočítaní vývozu, budeme posudzovať ako antiimportnú výrobu a oceníme ju zahraničnou cenou fco československé hranice, dosiahnutou pri jej dovoze.

Ocenenie surovín a materiálov

Suroviny a materiály rozdeľujeme z hľadiska výpočtu $\check{C}DE_i$ na priamo dovážané a na suroviny a materiály od tuzemských subdodávateľov. Suroviny a materiály priamo dovážané oceňujeme zahraničnou cenou fco československé hranice pri ich dovoze, suroviny a materiály od tuzemských subdodávateľov oceňujeme ako vývoznoschopné suroviny zahraničnými cenami fco československé hranice, dosiahnuteľnými pri ich možnom vývoze. Znovu zdôrazňujeme nevyhnutnosť určovania zahraničných cien vždy vo vzťahu k jednému teritóriu — SŠ alebo NŠ.

Ocenenie energií

Spotreba rôznych druhov energie môže predstavovať vo výrobných investíciách pomerne značný podiel výrobných nákladov, a preto je potrebné i energetické náklady prepočítať na devízové ekvivalenty nákladov. Spotreba energie sa prejavuje v rôznych formách, najčastejšie ako spotreba elektriny, pary, vody, technologického vzduchu a býva udávaná v rôznych technických jednotkách.

Pomocou prepočítacích koeficientov, ktoré sa udávajú v odbornej literatúre, možno previesť všetky druhy energií, vyjadrené v rôznych technických jednotkách, na tony merného paliva (*tmp*) a ďalej na tzv. ropný (resp. uhoľný) ekvivalent. Tieto ekvivalenty už udávajú spotrebu ropy alebo uhlia na získanie všetkých spotrebných druhov energie. Vypočítané množstvo ropy, resp. uhlia sa potom ocení zahraničnými cenami ich dovozu, príp. i vývozu, pokiaľ ide o uhlie.

Pretože výpočet $\check{C}DE_i$ sa spravidla vykonáva pre porovnávanie rôznych investícií, treba vychádzať zo zvolenej jednotnej porovnateľnej bázy, v prípade oceňovania energií teda buď z ropy, buď z uhlia (a pri uhlí buď z vývozných, alebo dovozných cien).

Vzhľadom na to, že $\check{C}DE_i$ sa počíta za jeden rok, je potrebné hodnotu dovozu strojov a zariadení deliť dobou životnosti investície, resp. životnosti konkrétnych strojov a zariadení.

3. Ekonomický význam veličiny $\check{C}DE_i$

Pri dodržaní uvedených podmienok oceňovania produkcie a dovážaných komponentov zahraničnoobchodnými cenami dostaneme dve rozdielne hodnoty čistého devízového efektu ($\check{C}DE_i$): jedna hodnota bude

vyjadrovať $\check{C}DE_i$ vo vzťahu k zahraničnému obchodu so SŠ, druhá zase vo vzťahu k NŠ.

Pri takomto prístupe k výpočtu devízového prínosu z investícií sa treba dívať na hodnotu $\check{C}DE_i$ ako na určitý „vývozný ekvivalent v devízach“. Rozdielne hodnoty $\check{C}DE_i$ (vo vzťahu k SŠ a NŠ) pri tej istej investícii môžu za určitých podmienok vyjadrovať prakticky rovnaký fyzický objem, rovnakú hodnotu tuzemských nákladov určitého tovaru, ktorý sa za devízy, rovnajúce sa hodnote $\check{C}DE_i$, môže doviešť buď zo SŠ, alebo z NŠ.

Uvedený prístup výpočtu vyjadruje *čistý devízový efekt investícií z hľadiska národohospodárskeho*. Pri hodnotení efektívnosti z hľadiska zahraničného obchodu je národohospodársky prístup nevyhnutný. Prejavuje sa najmä v tom, že do výpočtu sa započítava produkcia určená pre celé národné hospodárstvo (ako antiimportná produkcia) a podobne sa započítavajú všetky vývozoschopné suroviny, bez ohľadu na to, v ktorom podniku, VHJ alebo odvetvovom ministerstve sa vyrábajú.

Subjekty na rôznej úrovni riadenia (ministerstvo, VHJ, podnik) však majú vždy záujem o určenie efektívnosti investície i z hľadiska príslušnej úrovne riadenia, v našom prípade o určenie čistého devízového efektu investície, ktorý sa tu prakticky prejaví na salde zahraničného obchodu (kladná hodnota $\check{C}DE_i$ zlepšuje saldo, záporná hodnota ho zhoršuje).

Pri výpočte „lokálneho“ $\check{C}DE_i$ v porovnaní s národohospodárskym prístupom sa ako antiimport počíta iba produkcia určená pre príslušný „lokálny“ stupeň riadenia (podnik, VHJ, rezort) a podobne sa počíta iba s tými vývozoschopnými surovinami, ktoré sa vyrábajú v príslušnom podniku, VHJ či rezorte.

Merný čistý devízový efekt investície

Pre posúdenie výhodnosti jednotlivých investičných akcií z hľadiska ich prínosu, vyjadreného čistým devízovým efektom, treba porovnať hodnotu $\check{C}DE_i$ s investičnými (jednorazovými) nákladmi danej investície. Takto získanú veličinu označíme ako *merný čistý devízový efekt* ($M\check{C}DE_i$):

$$M\check{C}DE_i = \frac{\check{C}DE_i}{IN} \quad (9)$$

kde

IN — investičné náklady.

Ukazovateľ $M\check{C}DE_i$ vyjadruje, aký čistý devízový výnos priniesla 1 Kčs vynaložených investičných nákladov.

Veličinu $\check{C}DE_i$ môžeme však použiť i vo vzorci (4) namiesto veličiny D .

Koeficient ekonomickej efektívnosti investície vo vzťahu k zahraničnému obchodu (označme ho ako k_n^{zo}) potom bude mať tvar:

$$k_n^{zo} = \frac{\frac{V_1}{\check{C}DE_{i,1}} - \frac{V_2}{\check{C}DE_{i,2}}}{\frac{I_2}{\check{C}DE_{i,2}} - \frac{I_1}{\check{C}DE_{i,1}}} \quad (10)$$

Teda k_n^{zo} , na rozdiel od k_n (vzorec 4), vzťahuje sa nielen k exportnej zložke investície, ale vyjadruje komplexnejšie efektívnosť investícií z hľadiska zahraničného obchodu.

4. Praktický príklad k hodnoteniu efektívnosti investícií z hľadiska zahraničného obchodu

Na ilustráciu naznačeného metodického prístupu uvedieme príklad výpočtu efektívnosti investícií (tab. 1 a 2).

Budeme hodnotiť (a porovnávať) efektívnosť dvoch investičných akcií v odvetví chemického priemyslu. (Uvedený príklad predstavuje konkrétny výpočet vykonaný na ÚERP v Bratislave.)

Z výsledkov hodnotenia vyplýva, že na základe hlavného kritéria efektívnosti, za ktoré pokladáme ukazovateľ $M\check{C}DE_i$, investičná akcia B prináša viac ako dvojnásobný devízový efekt na jednotku vložených investícií. Z hodnôt bežných ukazovateľov efektívnosti vývozu pouka-

Tabuľka 1

Údaje potrebné pre výpočet

Ukazovateľ	Investičná akcia			
	A		B	
	tis. Kčs FCO v cenách		tis. Kčs FCO v cenách	
	SŠ	NŠ	SŠ	NŠ
vývoz	535 092	845 575	241 529	386 100
dovoz*	80 077	129 390	133 688	263 800
dovoz surovín	54 680	107 639	38 475	60 800
vývoznoschopné suroviny	138 131	190 610	87 972	123 826
energia	90 487	145 942	25 701	41 451
dovoz strojov a zariadení**	605 103	225 300	4 550	244 770
Investičné náklady	1 135 884		526 000	

* Dovoz predstavuje rozdiel medzi vyrobenou produkciou a vývozom.

** Hodnoty dovozu vyjadrujú skutočný dovoz z daných teórií, bez prepočtov na jednu alebo druhú cenovú hladinu.

Tabuľka 2

Výsledky výpočtov efektívnosti

Ukazovateľ	Investičná akcia			
	A		B	
	vo vzťahu k		vo vzťahu k	
	SŠ	NŠ	SŠ	NŠ
$\check{C}DE_i$ (tis. Kčs)	284 827	447 731	205 622	396 375
$M\check{C}DE_i$	0,18	0,33	0,39	0,75
RU^*	1,14	1,22	1,10	1,34
$DZNP^{**}$	1,72	1,84	1,57	1,69
DZM^{***}	3,17	3,74	2,8	3,35

* Rozdielový ukazovateľ.

** Devízové zhodnotenie národnej práce.

*** Devízové zhodnotenie materiálu.

zujú ukazovatele $DZNP$ a DZN na efektívnejší vývoz investičnej akcie A, hodnota RU je zase pre vývoz do NŠ vyššia v investičnej akcii B.

Okrem rozporných hodnôt ukazovateľov efektívnosti vývozu (nehovoriac už o vypovedacej schopnosti ukazovateľa RU , ale i $DZNP$), treba poukázať na skutočnosť, že uvedenými ukazovateľmi hodnotíme iba jednu stránku investície vo vzťahu k zahraničnoobchodnej výmene, t. j. vývoz, zatiaľ čo devízový efekt z úspor na dovoze, ktorý môže byť významnejší, tu zostáva nepovšimnutý.

V súlade s naším prístupom k hodnoteniu teda vyslovíme záver, že z oboch uvedených investičných akcií je z hľadiska devízového efektu výhodnejšia investičná akcia B.

5. Záver

Jednou z rozhodujúcich požiadaviek kladených na investície je ich prínos v oblasti vonkajších ekonomických vzťahov. V československej hospodárskej praxi sa efektívnosť investícií z hľadiska vonkajších ekonomických vzťahov zisťuje pomocou sústavy ukazovateľov, ktoré vyjadrujú rôzne parciálne stránky tejto efektívnosti. Tieto ukazovatele však nevyjadrujú v komplexnejšej podobe devízový efekt investícií vo vzťahu k vloženým investičným prostriedkom.

Metodologicky hlbšie rozpracované prístupy hodnotenia tejto efektívnosti narážajú na rôzne prekážky pre aplikáciu v praxi.

V tomto príspevku sme sa pokúsili formulovať vzťahy pre výpočet čistého, resp. merného čistého devízového efektu investícií spolu s určením podmienok pre jeho jednoznačnú aplikáciu v hospodárskej praxi.

Lavicová kritika štátnomonopolistickej hospodárskej politiky v NSR

(Názory Memorandovej skupiny)

BÖNISCH, Alfred

Od začiatku sedemdesiatych rokov prejavuje sa v imperialistických krajinách osobitný druh prelínania všeobecnej a cyklickej krízy. Týmto prelínaním sa začala nová vývojová fáza všeobecnej krízy kapitalizmu. Charakterizuje ju predovšetkým chronická, naďalej rastúca masová nezamestnanosť, vysoká miera inflácie, energetická a ekologická kríza, labilita politického systému a kríza štátnomonopolistického regulovania.

Pred najnovšou cyklickou krízou a v jej priebehu prejavilo sa nezvyčajné zostrenie krízy štátnomonopolistickej hospodárskej politiky, z ktorej sa mnohé imperialistické štáty pokúšali vymaniť zmenou kurzu. Kým po druhej svetovej vojne sa kapitalistické krajiny snažili cyklické krízy oslabiť alebo prekonať pomocou investičných programov financovaných alebo stimulovaných štátom, v posledných rokoch sa používala reštriktívna hospodárska politika. Vo väčšine krajín sa štátne programy na stimulovanie hospodárstva buď nevypracovali, alebo sa vypracovali len v malom rozsahu.

Vzhľadom na hlboké krízové javy vo všetkých priemyselne rozvinutých kapitalistických krajinách a na neúspechy oficiálnej hospodárskej politiky pri úsilí zvládnuť krízu, niet sa čo čudovať, že sú ekonómovia, ktorí považujú za potrebné presadiť zmeny v hospodárskej politike, aby sa tak obmedzili negatívne sociálne a hospodárske následky kríz. K takýmto silám patria v NSR tí ekonómovia, ktorí od roku 1975 každoročne v máji uverejňujú „memorandum“ a v nepravidelnom slede stanoviská k ekonomickej situácii, v ktorých sa kritizuje politika vlády a ponúkajú sa alternatívy hospodárskej politiky.¹

¹ K týmto ekonómom patria vedci z rôznych univerzít a vysokých škôl v NSR, ktorí politicky stoja na odlišných pozíciách. V prvom rade sú tu zastúpení Keynesovi prívrženci (predovšetkým Iaví keynesovci) a marxisti. K najznámejším patrí Rudolf Hickel, Jörg Huffschmid, Herbert Schui, Axel Zerdick a Karl Georg Zinn. Odlišnými

Autori memoránd podľa vlastného vyjadrenia formulujú „protikladnú pozíciu“ k hospodárskej politike vlády NSR. Požadujú odstránenie nezamestnanosti, skrátenie pracovného času a mnohé iné ekonomické opatrenia na zlepšenie sociálno-ekonomického postavenia robotníkov a zamestnancov. Vcelku im ide o dosiahnutie väčšej sociálnej istoty pre pracujúcich, o obmedzenie moci veľkých monopolistických podnikov a o demokratické formovanie spoločenských pomerov.² Vystupovanie Memorandovej skupiny — ktorá sa v literatúre niekedy nazýva aj „alternatívni ekonómovia“ — ukazuje, že konzervatívna buržoázna hospodárska ideológia v NSR vôbec neovláda pole neobmedzene, hoci by sa to niekedy tak zdalo.³

Pre členov Memorandovej skupiny, ako napr. pre Rudolfa Hickela, cyklické a dlhotrvajúce krízy kapitalizmu sú podnetom k tomu, aby konštatovali, že zhoršenie ekonomickej situácie buržoáznych ekonómov „sotva podnecuje k hľadaniu nových, problémom adekvátnych, teoreticky zdôvodnených a empiricky overených stratégií riešenia. Práve naopak, kým veľká hospodárska kríza v rokoch 1929—1932 si vynútila epochálne uplatnenie «keynesovského posolstva» proti dovtedy prevládajúcej klasickej trhovej ortodoxii, odráža sa podobná, pritom veľmi oneskorená výmena paradigiem v Spolkovej republike v posledných rokoch hospodárskej krízy len v okrajových oblastiach hospodárskych vied“.⁴ Buržoázna politická ekonómia sa utieka skôr k predkeynesov-

pozíciami sa dajú vysvetliť mnohé formulácie v memorandách, ktoré nie sú jednoznačné, alebo majú kompromisný charakter.

Memorandum I: Für eine wirksame und soziale Wirtschaftspolitik. Blätter für deutsche und internationale Politik, Heft 11/1975.

Memorandum II: Vorschläge zur Beendigung der Massenarbeitslosigkeit. Blätter für deutsche und internationale Politik, Heft 5/1977.

Memorandum III: Alternativen der Wirtschaftspolitik. Köln, Bund Verlag 1978.

Memorandum IV: Memorandum '79. Vorrang für Vollbeschäftigung — Alternativen der Wirtschaftspolitik. Köln, Pahl-Rugenstein Verlag 1979.

Memorandum '80: Gegen konservative Formulierung — Alternativen der Wirtschaftspolitik. Köln, Bund Verlag 1980.

Memorandum '81: Demokratische Wirtschaftspolitik gegen Marktmacht und Sparmassnahmen. Köln, Pahl-Rugenstein Verlag 1981.

Sondermemorandum September '81: Beschäftigungspolitik statt Sozialabbau — Alternativen zur Sparpolitik.

V januári 1982 vystúpilo na verejnosti nové zoskupenie západonemeckých ekonómov, ktoré nastoľuje predovšetkým opatrenia politiky zamestnanosti na zmiernenie vysokej nezamestnanosti. Táto skupina nemá nič spoločné s Memorandovou skupinou, ale chce zrejme vystupovať ako konkurent Memorandovej skupine. Patria k nej profesori Werner Glastette, Jürgen Kromhardt, Hans-Jürgen Krupp, Rüdiger Pohl a iní. V úvahách týchto ekonómov sa okrem iného kritizuje hospodárska politika orientovaná jednostranne z hľadiska ponuky a poukazuje sa na to, že v hospodárstve je popri problémoch ponuky aj veľký nedostatok dopytu. To znamená, že sa tu silnejšie uplatňujú keynesovské idey.

² MEISSNER, H.: Aktuelle Tendenzen in der bürgerlichen politischen Ökonomie. IPW-Berichte, Heft 5/1981, s. 11 n.

³ HICKEL, R.: Gegengutachten — Anstoss und konzeptionelle Entwicklung einer wirtschaftspolitischen Alternative. In: Wirtschaftspolitik — kontrovers. Köln, Herausgeber D. B. Simmert, Bund Verlag 1980, s. 129.

⁴ Tamtiež, s. 130.

ským a paleoliberalným učeniam, a napriek všetkým skúsenostiam lipne na „vnútorných liečivých silách“ systému trhového hospodárstva.

Nekonzervatívni buržoázni ekonómovia sa skutočne veľmi usilujú nespájať krízy vznikajúce vo výrobe, ktorá sa riadi ziskom, s kapitalistickým „trhovým hospodárstvom“, ale predstavujú ich ako dôsledok „neúspešného ekonomického managementu“ a „chybného politického správania“. Z toho vyplýva ich požiadavka „odštátniť“ alebo „odpolitizovať“ hospodársku politiku. Ako hlavné príčiny inflácie, poklesu výroby a iných krízových procesov uvádzajú mzdové požiadavky odborov, príliš vysoké nároky iných skupín obyvateľstva a štátnu sociálnu politiku. Rada znalcov NSR obhajovala napr. tézu, že finančná kríza štátu má svoj pôvod v inflačných nárokoch. Preto ju možno prekonať len redukovaním spotrebných výdavkov. Z toho vyplýva kampaň konzervatívcov proti programom reforiem, zameraným na zlepšenie životných podmienok, spravodlivejšie rozdeľovanie dôchodkov a lepšie možnosti vzdelávania. Všetky takéto programy alebo ciele označujú ako ekonomicky nerealizovateľné a politicky nežiadúce. Doterajšou politikou reforiem vraj aj tak vznikol „divý porast“ sociálnych opatrení, ktorý sa musí odstrániť. Takisto sa musí prekonať „mentalita uplatňovania nárokov“ a posilniť rentabilita súkromných investícií. Monopoly a konzervatívni ekonómovia chcú znížiť podiel štátnych výdavkov a miezd, aby zabezpečili vysoké zisky. Negujú skutočnosť, že vývoj dôchodkov nie je určovaný len rokovaniami o mzdách, ale aj vývojom cien.

Predstavitelia Memorandovej skupiny rozhodne nesúhlasia s takýmto vysvetľovaním krízy a s „prekonávaním krízy“, ktoré sa z neho odvodzuje. R. Nickel píše: „Ako protiklad k tejto populárnej, radikálne trhovej stratégii sanovania krízy na úkor pracujúcich, ktorá silne poznačila hospodársko-politické myslenie, bolo práve vzhľadom na hospodársku krízu v NSR, zintenzívnenú v posledných rokoch dlhým trvaním a hĺbkou, naliehavo potrebné organizovať vedecky zdôvodnenú «opozičnú verejnosť». Hlavnou starostou takejto hospodársko-politicky zameranej «opozičnej verejnosti» by musela byť: a) nezakrytá analýza trhovo inherentných krízových tendencií, ktoré sú vlastné trhu, s príslušnými sociálno-ekonomickými dôsledkami pre pracujúcich, ako aj b) analýza koncepcie «alternatívnej hospodárskej politiky», ktorá by mala byť krátkodobo zameraná na sociálne orientovanú, politicky uskutočniteľnú stratégiu plnej zamestnanosti a dlhodobo na demokratický «nový hospodársky poriadok».“⁵

Napriek určitým rozdielom v stanoviskách jednotlivých stúpcov Memorandovej skupiny sú všetci zajedno v tom, že proti antisociálnemu, na zisk orientovanému stanovisku Rady znalcov sa musí postaviť teoretická a politická alternatíva, pričom krízy sa nemôžu odvodzovať

⁵ Tamtiež, s. 132.

z neúspešného kapitalistického managementu, ale z kapitalistického hospodárskeho systému.

- Hospodárska politika musí zodpovedať záujmom pracujúcich,
- kritériom celospoločenského diania sa má stať „právo na prácu“, a nie „právo na zisk“.

Pre mnohých členov Memorandovej skupiny je teoretickým východiskom rozvinutý, resp. modifikovaný Keynes. Pritom ide hlavne o keynesovský prístup. Hickel zásadne konštatuje, že kritika štátneho globálneho regulovania sa nesmie hodnotiť ako príspevok k demontáži keynesovstva, ale ako „pokus o jeho ďalšie kritické rozvíjanie“. „*Z krízy keynesovstva nevyplýva odbúranie, ale rozpracovanie rozvinutých intervenčných demokratických stanovísk. V tomto zmysle chce aj «memorandum» prispieť k odmietnutiu nesprávnej konzervatívnej trhovej interpretácie «keynesovského posolstva».*“⁶

Tu sa, samozrejme, hneď vynára otázka: Čo je „modifikovaný Keynes“ alebo „modifikované keynesovstvo“? Aj keď memorandá neobsahujú jednoznačnú a súhrnnú odpoveď na túto otázku, predsa sú najdôležitejšie časti tejto odpovede obsiahnuté v rámci celkového formulovania:

- kapitalizmus je hospodársky systém, ktorým otriasajú krízy;
- krízové procesy sú imanentnou zložkou systému, môžu sa však a musia sa zoslabovať rozsiahlym a systematickým ovplyvňovaním zo strany štátu, ale nie jednostranne na úkor pracujúcich;
- tieto štátne intervencie sa majú uskutočňovať na báze širšieho štátneho vlastníctva a majú ich znášať robotníci a zamestnanci spolu;
- zásahy nemajú byť primárne orientované na zisk, majú zodpovedať potrebám pracujúcich a celospoločenským požiadavkám.

Obidva hlavné komponenty tohto modifikovaného keynesovstva by potom znamenali prispôsobenie sa ekonomickej teórie dnešným podmienkam zospoločenšteného kapitalistického reprodukčného procesu a zmenám v štátnej hospodárskej politike, zameraným na väčšiu demokratickú a na boj proti štátnomonopolistickej hospodárskej stratégii, ktorá je v súčasnosti vyjadrená v neokonzervativizme. Cieľom je teda teoreticky zdôvodniť politiku reforiem v prospech väčšiny ľudu. Táto politika má širokú škálu a opiera sa o rozhodný postup proti imperialistickej politike rozsiahleho zbrojenia.

Za odzbrojenie a konverziu zbrojenia

V posledných memorandách sa právom venuje veľká pozornosť problémom zabezpečenia mieru a odzbrojeniu. Po konštatovaní, že začlenenie NSR do americkej globálnej intervenčnej politiky, orientovanej na zabezpečenie zón hospodárskeho vplyvu vo svete, stupňuje nebezpe-

⁶ Tamtiež, s. 136.

čnosť vojny, nasleduje kritika financovania zbrojenia v NSR a poukazuje sa na to, že štátne výdavky v žiadnej oblasti neviažu tak málo pracovných síl ako v zbrojárstve. Postupné odzbrojovanie by nielenže pôsobilo proti rastúcemu napätiu, strachu, neistote a militarizácii v NSR, ale uvoľňovalo by aj prostriedky na lepšie zásobovanie, na rozvoj výroby a zamestnanosti.

Prestavbou vojenskej výroby na výrobu mierových „by sa získali a lepšie zabezpečovali pracovné miesta (v porovnaní s postupnými vlnami objednávok pri rozvíjaní a výrobe systémov zbraní); súčasne by sa zlepšovalo zásobovanie strategicky dôležitými zdrojmi pre produkciu a reprodukciu“.⁷

O uvedených možnostiach prestavby zbrojnej výroby na civilnú výrobu sa v ostatnom čase diskutuje. Vedci v socialistických a kapitalistických krajinách preskúmali mnohé stránky tohto problému. Pritom sa dostali do popredia rôzne aspekty, napr. skutočnosť, že zbrojenie nijako nechráni kapitalizmus pred cyklickými krízami, ale vyostrilo mnohé ekonomické ťažkosti. Zbrojenie viedlo k plytvaniu materiálovými a ľudskými zdrojmi, zapríčinilo infláciu a obmedzilo možnosti riešenia hospodárskych, sociálnych a iných problémov. Preteky v zbrojení zmenšujú potenciál pracovných síl, ktorý možno využiť na mierové ciele a znemožňujú používanie mnohých výrobných kapacít v záujme ľudu. Znemožňujú aj systematické využívanie predností medzinárodnej delby práce a sťažujú rozvíjanie hospodárskych stykov medzi štátmi s rozdielnym spoločenským zriadením.

V kapitalistických krajinách sa v zbrojárskych koncernoch prejavuje odpor proti prestavbe zbrojárskej výroby na civilnú výrobu, podmienený záujmami koncernov a tento odpor sa často teoreticky zdôvodňuje. Reakčné sily sa pridržiavajú vojny ako prostriedku politiky a dávajú k dispozícii príslušné zbrojné potenciály. Jasne to ukazuje zvýšenie výdavkov na zbrojenie v USA od nástupcu terajšej vlády.⁸ Problémy prestavby sú tak otázkami moci. Predpokladom pre dosiahnutie úspechov v prestavbe zbrojárskej výroby je v kapitalizme politická mobilizácia verejnosti, ako to chápu „alternatívni ekonómovia“. Pritom sú v popredí dva problémy:

- možnosti uskutočniť konverziu,
- kritériá a podmienky optimálnej konverzie.

Socialistický hospodársky systém má v porovnaní s kapitalistickým systémom pri prestavbe hospodárstva zásadné prednosti. Spoločenské vlastníctvo výrobných prostriedkov a centrálné plánovanie národného hospodárstva vytvára dôležitý predpoklad pre prestavbu vojenského

⁷ Memorandum '81: Demokratische Wirtschaftspolitik gegen Marktmacht und Sparmassnahmen. Köln, Pahl-Rugenstein Verlag 1981, s. 80.

⁸ Pozri prejav prezidenta Spojených štátov amerických Ronalda Reagana pri príležitosti jeho uvedenia do úradu dňa 20. 1. 1981. Europa-Archiv, Folge 5, Bonn 1981, s. 149.

priemyslu na civilnú výrobu. Svedčia o tom skúsenosti, ktoré nadobudol Sovietsky zväz pri prestavbe svojho národného hospodárstva po Veľkej vlasteneckej vojne. Do začiatku roku 1948 v ZSSR demobilizovali 8,5 milióna bývalých príslušníkov armády a na ich zaradenie do výroby sa organizovalo mnoho preškolovacích a kvalifikačných kurzov.

Nechceme popierať, že pri tejto prestavbe môžu vznikáť v podnikoch, a osobitne v oblasti pracovných síl prechodné ťažkosti. Premiestnenie pracovných síl z vojenskej sféry do civilnej sféry je neľahký proces. Jeho realizácia vyžaduje dobre premyslené opatrenia, ako aj čas a náklady. Treba vypracovať osobitné programy prestavby, zaviesť opatrenia na vytvorenie nových pracovných miest, pomôcť robotníkom pri sprostredkovaní pracovných miest a pri preškolení z hľadiska potrieb povolania i regionálne, ako aj podľa špecifiky odvetví prerozdeliť pracovné sily uvoľnené z vojenskej sféry. Komplikované je aj zhodnotenie možností mierového použitia materiálových zdrojov, ktoré sa dosiaľ používali na vojenské ciele.⁹

Socializmus nevidí záruku udržania svetového mieru v hromadení čoraz strašnejších zbraní, ale „iba v redukovaní a eliminovaní vojska a výzbroje ako výsledku cieľavedomých rokovaní“.¹⁰ Krajiny socialistického spoločenstva sú za prestavbu zbrojného priemyslu, kým vplyvné kruhy imperializmu nemajú o ňu záujem predovšetkým z hľadiska dosahovania monopolného zisku.

Návrhy pre demokratickú hospodársku politiku

V memorande '81 a v osobitnom memorande zo septembra 1981 Memorandová skupina kritizuje úsporné opatrenia štátu, lebo vyúsťujú do odbúravania sociálnych vymožeností, ktoré si pracujúci vybojovali, a do prerozdelenia finančných prostriedkov v prospech podnikov. Navrhujú podnietiť celospoločenský dopyt zvýšením štátnych výdavkov a uvoľnením reštriktívnej peňažnej politiky. Na odstránenie nezamestnanosti sa má uskutočniť okamžitý program politiky zamestnanosti a „program pre budúcnosť na osemdesiate roky“ vo výške 200 mld DM. Prostriedky „programu pre budúcnosť“ sa majú v prvom rade vynaložiť na tieto ciele:

- racionálne používanie energie vhodné z hľadiska životného prostredia;
- rozvíjanie nových zdrojov energie;
- zlepšenie bytovej situácie;
- zlepšenie životného prostredia;
- opatrenia na vzdelávanie z hľadiska potrieb povolania.¹¹

⁹ Burhop (Huffschmid/HRSG): Von der Kriegs- und Friedensproduktion. Politische, wirtschaftliche und soziale Probleme. Köln 1980, s. 166—176.

¹⁰ Neues Deutschland, 26/27. 9. 1981, s. 6.

¹¹ Sondermemorandum September '81.

Memorandová skupina za osobitne významné považuje rozšírenie dôchodkov širokých mäs, lebo súkromná spotreba tvorí najdôležitejšiu súčasť celospoločenského dopytu. Možno to zdôvodniť keynesovsky i marxisticky; potiaľ je tu možný konsens medzi marxistami a ľavými keynesovcami.

Požiadavka zvýšiť reálne mzdové a platové dôchodky zodpovedá záujmom pracujúcich, bez ohľadu na to, ako sa v jednotlivých prípadoch zdôvodňuje. Prírodné, že naráža na silný odpor podnikateľov.

Paralelne s okamžitým programom politiky zamestnanosti, propagujú sa „štruktúrne reformy“. Pri týchto reformách ide o silnejšie presadzovanie demokratického stanoviska pri hospodárskych rozhodnutiach. Ich cieľom je:

- vytvorenie nadpodnikových hospodárskych a sociálnych rád,
- uplatnenie záväzného regionálneho a štruktúrneho plánovania,
- finančné a právne posilnenie obcí,
- posilnenie samosprávy v Spolkovom ústave práce,
- výraznejšie preberanie bytovej výstavby verejnými a všeobecne prospešnými inštitúciami,
- zásadná reforma systému peňažnej politiky.

Aj keď sa pojmom „štruktúrne reformy“ formulujú veľmi odlišné problémy, predsa je zrejme, že v niektorých oblastiach sa považuje za veľmi naliehavé výraznejšie „zospoločenšenie“ v zmysle demokratickejšej účasti rozličných spoločenských skupín na riadení hospodárskych záležitostí. K tomuto zospoločenšeniu sa počíta:

- reforma financovania viacerých štátnych výdavkov,
- nekompromisná politika ochrany životného prostredia a využívania energie,
- prestavba vojenskej výroby na mierovú výrobu.

Pojem „štruktúrna reforma“ je tu veľmi nejasný a poskytuje tak podnet k nesprávnemu výkladu. Zahŕňa aj prevod oceliarskeho priemyslu do spoločenského vlastníctva. Takéto opatrenie je realistické, lebo oceliarsky priemysel v NSR je vo vysokej miere zospoločenštený a riadenie tejto oblasti prostredníctvom zisku už dávno zlyháva. Okrem toho je toto odvetvie už celé roky v hlbokoj kríze a v jej priebehu sa stratilo mnoho pracovných miest.

Autori píše: „Prevodom oceliarskeho priemyslu do spoločenského vlastníctva musia sa aj plánovacie a riadiace procesy sformovať tak, že pri širokej účasti aj decentralizovaných a regionálnych čiastkových úsekov sa zabezpečí zásobovanie hospodárstva ocelou a budú sa brať do úvahy požiadavky politiky zamestnanosti a regionálnej politiky (vrátane politiky ochrany životného prostredia).“¹²

Väčšina členov Memorandovej skupiny nemieni realizáciou tejto po-

¹² Memorandum '81: Demokratische Wirtschaftspolitik gegen Marktmacht und Sparmassnahmen. Köln, Pahl-Rugenstein Verlag 1981, s. 80.

žiadavky a ďalších požiadaviek revolučne zmeniť súčasné spoločenské pomery v NSR. Zastávajú protimonopolistické stanovisko a chcú iným demokraticky zmýšľajúcim skupinám priblížiť správnejšie náhľady na ich konanie, aby im uľahčili spoločné pôsobenie, vymohli zlepšenie materiálneho postavenia robotníkov a zamestnancov a vyvrátili tézy konzervatívnych buržoázných ekonómov, ktoré uvádzajú ľudí do omylu. Sprostredkujú sa tak nové názory a ponúkajú sa predstavy o riešení politicko-ekonomických problémov, ktoré podnecujú k diskusii. Dôležité sú najmä úvahy o tom, ako sa príslušné teoretické predstavy dajú uviesť do praxe demokratickej hospodárskej politiky. Pritom sa prejavuje určitý vzťah k názorom iných známych ľavých keynesovcov a k ľavicovým socialistickým teoretikom vo Francúzsku.¹³

Návrhy na boj proti nezamestnanosti

Od čias cyklickej krízy v rokoch 1974–1975 mnohí ľudia v kapitalistických krajinách, vrátane ekonómov, uvažujú o tom, či „sociálne trhové hospodárstvo“ má (ešte!) regulačné mechanizmy nevyhnutné na prekonanie masovej nezamestnanosti, alebo či sú potrebné zmeny systému, ako to tvrdí západonemecký ekonóm Thomas Balogh.¹⁴ Už ťažko možno veriť, že „systém trhového hospodárstva“ má dostatok vnútorných liečivých síl. Keby sme však sledovali tézu o „vnútorných liečivých silách“, vznikli by podľa T. Balogha dve otázky:

1. Prečo sa po rokoch 1974–1975 nerozprúdil samohybný ekonomický rozmach?

2. Aké hospodársko-politické alternatívy sa majú postaviť proti odporúčaniam Rady znalcov NSR?

Rada znalcov NSR vyhlásila, že „nerovnováhy“ v hospodárstve, t. j. hospodárske krízy, netreba pripisovať chybnému regulačnému mechanizmu samého systému, ale chybnému správaniu veľkých sociálnych skupín, v prvom rade odborov. Tieto sociálne skupiny sa pokúšajú presadzovať svoje nároky na dôchodky „proti trhu“. Ich mzdové požiadavky sú vraj väčšinou podstatne vyššie ako rast produktivity, takže by muselo nasledovať zvýšenie cien. Robotníci by však mali byť odmeňovaní len v súlade s ich „prínosom k výrobe“.

Neoklasická buržoázna teória v protiklade ku kapitalistickej skutočnosti predpokladá, že „vnútorné liečivé sily trhu“ zabezpečujú plnú zamestnanosť. Plná zamestnanosť nastáva pri „rovnovážnej mzde“, pri ktorej sa ponuka a dopyt po pracovných silách vyrovnávajú. Preto nemôže existovať nijaká „nedobrovoľná“ nezamestnanosť, iba ak by bola zapríčinená prechodným prispôbovaním sa novým trhovým pomerom, zmene pracovných miest atď. Podľa teórie hraničnej produktivity, ktorú

¹³ CHEVENEMENT, J. P.: Ende der Spaltung? Hamburg, VSA-Verlag 1978.

¹⁴ BALOGH, T.: Theorie und Wirtschaftspolitik. In: Kriese der Wirtschaftspolitik. Köln, Bund Verlag 1978, s. 57.

vyznávajú neoklasickí teoretici, budú podniky „uplatňovať dopyt“ po pracovných silách dovtedy, kým hraničné náklady nebudú zodpovedať hraničnej produktivite. Ak je všeobecná mzdová sadzba príliš vysoká, ak sa teda nachádza nad hraničnou produktivitou práce, treba menej pracovných síl a vzniká „dobrovoľná“ nezamestnanosť. S príliš vysokými mzdami klesá miera zisku a menej sa investuje. Situácia sa zmení až vtedy, keď úroveň miezd, podmienená nezamestnanosťou, klesne na úroveň hraničnej produktivity práce.

Od investícií sa neočakávajú nijaké destabilizačné účinky na trhu práce a pri tendencii trhu k rovnováhe nie je mysliteľná ani všeobecná nadvýroba, ani nedostatok dopytu. Čo sa nespotrebuje, to sa usporí: čo sa usporí, to sa investuje. Trhový mechanizmus zabezpečuje bezkrízovosť hospodárstva. Z toho vyplýva požiadavka neokonzervatívcov — „viacej trhu“ na trhoch práce.

Keynes v tridsiatych rokoch prekonal niektoré „tabu“ neoklasickej teórie, ktorá v tom čase prevládala, a rozvinul určité prvky „krízovej ekonómie“ na stabilizovanie kapitalizmu. P ďalšom období jeho stúpení veľmi prenáhlene tvrdili, že Keynes formuloval možnosť vytvárať konjunktúru a dosahovať plnú zamestnanosť prostredníctvom cielave-domých zásahov štátu.

Vzhľadom na stanovisko Memorandovej skupiny treba brať do úvahy tri momenty.

Po prvé, Keynes sa pod vplyvom Veľkej hospodárskej krízy z rokov 1929—1933 vzdal niektorých základných téz buržoáznej politickej ekonómie, alebo ich modifikoval. Priročil tým k už dávno nevyhnutnému, pritom však relatívnemu prispôsobovaniu buržoáznej ekonómie ku skutočnosti štátnomonopolistického kapitalizmu, aby v období nebezpečných kríz tento systém účinnejším spôsobom stabilizoval a bránil. Jeho prispôsobovanie malo len *relatívny* a buržoázny charakter v tom, že z neho nemohla vzísť nijaká trvalá a všeobecná ekonomická stabilizácia kapitalizmu. Ale jeho teória nevznikla nijako náhodne, vznikla z objektívnej nevyhnutnosti imperialistického systému a zodpovedala potrebám monopolného kapitálu, aj keď to niekedy na základe ostrých buržoáznych útokov voči Keynesovi tak nevyzeralo.

Keynesovská teória mala po druhej svetovej vojne v mnohých kapitalistických krajinách veľký vplyv na štátnu hospodársku politiku, avšak čoraz menej mohla spĺňať nádeje, ktoré sa do nej vkladali, pretože jej prispôsobovacie potencie sa v konfrontácii s novými ekonomickými ťažkosťami a s vyostrovaním typicky kapitalistických krízových procesov zjavne vyčerpávali. Pretože sa však keynesovstvo vzťahuje na objektívne protirečenia imperializmu, predovšetkým na protirečenia medzi výrobou a trhom, Keynesove myšlienky nemiznú z obzoru ekonómov, iba sú v určitých obdobiach v rámci buržoáznej ekonómie zatláčané do úzadia.

Po druhé, krízový vývoj kapitalistickej ekonomiky v sedemdesiatych

rokoch a vyostrenie sociálnych protikladov nevyhnutne viedli k diferenciácii buržoáznej politickej ekonómie, pričom do popredia viac vystupovali protimonopolistické stanoviská. Ďalšou novou tendenciou, podmienenou viacerými faktormi, bolo prenikanie neokonzervativizmu. Osobitne dôležité boli neúspechy štátnej hospodárskej politiky ovplyvnenej Keynesom, ako aj cieľ vytýčený monopolným kapitálom — bezprostrednejšie a rozhodnejšie presadzovať proti robotníckej triede a iným pracujúcim také znovurozdeľovanie národného dôchodku, ktoré by bolo na prospech monopolov. K novým tendenciám patria aj názory ekonómov, ktorí vychádzajúc z Keynesa stavajú sa proti krízam, pritom však neignorujú záujmy väčšiny ľudu, ale berú ich do úvahy.

Proti rekačnej monopolistickej politike sa možno stavať na základe Keynesovej teórie napríklad tak, ak sa vychádzajúc z protirečenia medzi výrobou a trhom realizujú opatrenia na zvýšenie dopytu, ktoré zahŕňujú posilnenie kúpnej sily širokých mas. V boji proti masovej nezamestnanosti a zbrojeniu je možný čiastkový spoločný postup ľavých keynesovcov a marxistov, hoci ide o protikladné teoretické systémy. Prítom sa musia vopred vylúčiť ilúzie o charaktere dnešnej buržoáznej ekonómie.

Po tretie, buržoázni ekonómovia blízky Keynesovi museli relatívne rýchlo priznať niektoré Keynesove nedostatky. K týmto nedostatkom patrilo statický charakter, krátkodobosť analýzy a zanedbávanie problémov rastu. Je známe, že Keynes nerobil rozdiel medzi investíciami rozširujúcimi výrobu a racionalizačnými investíciami, hoci tento rozdiel je podstatný z hľadiska politiky zamestnanosti.¹⁵ Jeho makroekonomický spôsob nazerania zastieral okrem toho pohľad na vecné problémy vnútri globálnych veličín. Buržoázni teoretici ako Harrod a Domar sa pokúšali Keynesovu teóriu dynamizovať, ale tiež zdôrazňovali, že „trhový hospodársky systém“, ponechaný sám na seba, má z dlhodobejšieho hľadiska sklon k labilitě. Takéto modifikácie Keynesa nenarúšajú rámec jeho teórie, a to zrejme ani väčšina zástupcov Memorandovej skupiny nemá v úmysle.

Memorandová skupina od uverejnenia svojho prvého memoranda¹⁶ v roku 1975 venovala veľkú pozornosť nezamestnanosti. V memorande z roku 1980 je napísané, že situácia v zamestnanosti sa od roku 1974 výrazne nezlepšila. Podniky využili „chronickú nezamestnanosť na to, aby sa vybavili osadenstvom «súcim pre olympiádu»“.¹⁷ Zaujímavé je konštatovanie autorov memoranda, že v päťdesiatych rokoch by bol býval na odstránenie nezamestnanosti potrebný ročný rast výroby vo výške takmer 8 %.

¹⁵ Tamtiež, s. 469.

¹⁶ Für eine wirksame und soziale Wirtschaftspolitik. Blätter für deutsche und internationale Politik, Heft 11/1975, s. 1287–1293.

¹⁷ Gegen konservative Formulierung — Alternativen der Wirtschaftspolitik. Köln, Bund Verlag 1980, s. 15–16.

V šesťdesiatych rokoch klesla priemerná ročná miera rastu asi na 5 %, v sedemdesiatych rokoch na sotva 3 %. Počet pracovných miest sa znížil o milión, kým počet pracovných síl vzrástol. Z nezamestnanosti sa stal trvalý problém.¹⁸ V „osobitnom memorande“ zo septembra 1981 sa konštatuje, že očakávaný rast masovej nezamestnanosti a sociálne náklady vyžadujú hospodárske, finančné a sociálno-politické protopatrenia. Odporúča sa v ňom rýchlo odbúrať nezamestnanosť, podporovať ekonomický rast, celospoločenské náklady nevaliť na sociálne slabšie časti obyvateľstva, ale zariadiť, aby ich znášali finančne silnejšie skupiny.¹⁹ Tieto všeobecne formulované požiadavky sú konkretizované v „programe zamestnanosti“, ktorý predvída, že v roku 1982 sa vydá 20 mld DM, teda oveľa viac finančných prostriedkov ako podľa vládneho programu zamestnanosti z februára 1982.

Ďalej sa má zmeniť štruktúra verejných rozpočtov, zvýšiť nové čisté zadĺženie Spolku a Spolková banka má skončiť s politikou vysokej úrokovej miery.²⁰

Je známe, že ani buržoázna neoklasická teória, ani Keynesova teória nie sú základom pre trvalé odstránenie nezamestnanosti. Keynesom inšpirovaná a mnohými memorandovými ekonómami modifikovaná keynesovská politika môže krátkodobo dosiahnuť určité efekty v zamestnanosti, nemôže však v tejto oblasti zabezpečiť trvalé pozitívne zlepšenie situácie. Slabé účinky štátnomonopolistickej politiky zamestnanosti boli jednou z príčin narastajúcej buržoáznej kritiky keynesovstva a napredovania neokonzervativizmu.

Nezamestnanosť je tak konjunkturálny, ako aj štrukturálny problém, v zásade je však dôsledkom kapitalistického hospodárskeho systému. Buržoázny názor, že investíciami sa získavajú a vytvárajú pracovné miesta, má síce určitý základ v rozšírenej reprodukcii kapitálu, ale primárnym cieľom akumulácie kapitálu nikdy nie je získavanie alebo vytváranie pracovných miest. Podnikatelia akumulujú a modernizujú výrobu, aby dosiahli vyššie zisky. To často znamená, že sa rušia pracovné miesta. Vytváranie pracovných miest počas konjunkturálneho rozmachu na jednej strane a masová nezamestnanosť počas cyklickej krízy na druhej strane predstavujú sprievodné javy a dôsledky akumulácie kapitálu.

Dnešný kapitalizmus nie je schopný kompenzovať uvoľňovanie robotníkov, zamestnancov a príslušníkov inteligencie už ani v priebehu konjunkturálneho rozmachu. Ukazuje to vývin od polovice sedemdesiatych rokov. Pretože investície sa vo veľkej miere používajú na racionalizáciu, ich efekt uvoľňovania je silnejší ako ich kompenzačný efekt. Súčasná masová nezamestnanosť v imperialistických krajinách nie je teda nijakou „nezamestnanosťou blahobytu“, ako to tvrdia niektorí buržo-

¹⁸ Tamtiež, s. 19.

¹⁹ Tamtiež, s. 17.

²⁰ Tamtiež, s. 18.

ázní ekonómovia, ale je výsledkom pôsobenia ekonomických zákonov kapitalizmu, dôsledkom špecifického prelínania všeobecnej krízy a cyklickej krízy. To treba brať do úvahy pri hodnotení teoretickej pozície Memorandovej skupiny, lebo len tak možno objasniť jej parciálnu schopnosť výpovede a praktickú použiteľnosť.

Predlžovaním trvania nezamestnanosti klesajú šance postihnutých robotníkov a zamestnancov byť znovu činní v povolani, ktorému sa vyučili, alebo v povolani s rovnakou kvalifikáciou. Ich kvalifikácia sa znehodnocuje. S vykonávaním inej činnosti sa zvyčajne spája zníženie dôchodkov a sociálny úpadok. U mnohých pracujúcich dlhšia nezamestnanosť ohrozuje existenciu, pretože vedie k zániku dočasne poskytovanej podpory v nezamestnanosti. Čoraz väčší počet nezamestnaných dostáva nízku pomoc pre nezamestnaných alebo nízke dávky sociálnej starostlivosti. Od 1. januára 1975 dosahuje v NSR najvyššia sadzba podpory v nezamestnanosti u slobodného robotníka alebo zamestnanca 68 % jeho poslednej čistej mzdy. Nárok na podporu v nezamestnanosti však nadobúda len ten pracujúci, ktorý bol najmenej 26 týždňov zamestnaný. Aby sa počas jedného roka mohla poberať podpora v nezamestnanosti, vyžaduje sa nepretržitá zamestnanosť počas troch rokov, ale práve to často nie je možné. „Pomoc pre nezamestnaných“, ktorá sa poskytuje, keď skončí vyplácanie podpory v nezamestnanosti, dosahuje najviac 58 % poslednej čistej mzdy. Pomoc pre nezamestnaných sa však vypláca len trvale nezamestnaným, ktorí môžu preukázať, že ju „potrebujú“. Ak sa berú do úvahy aj oficiálne neregistrovaní nezamestnaní, predovšetkým študenti, ktorí opúšťajú školu, alebo vyučená mládež, ženy alebo staršie pracovné sily, nedostáva v NSR podporu v nezamestnanosti ani každý druhý nezamestnaný.

Od začiatku roku 1976 prístupili úrady práce v NSR k vyhlasovaniu konečných lehôt, ak sa neprevezme „predpokladaná práca“. Rovnako je zameraný obežník Spolkového úradu práce vydaný v roku 1978. Podľa neho sa „rámeč predpokladaných zamestnaní“ rozšíril, keď nezamestnanosť trvala šesť mesiacov. Ak sa pre robotníka nenájde pracovné miesto, môže sa mu sprostredkovať práca na najbližšom nižšom kvalifikačnom stupni. Odborní robotníci by sa podľa toho mohli zaraďovať ako pomocní robotníci. Nezamestnaní, ktorí to odmietnu, nedostanú po štyri týždne nijakú podporu; po druhom odmietnutí sa ich podpora v nezamestnanosti zruší.

Politika orientovaná na množstvo peňazí a vysokú úrokovú mieru neprináša riešenie problému

Od polovice sedemdesiatych rokov sa v NSR v rámci štátnomonopolistického regulovania pripisuje veľký význam politike orientovanej na množstvo peňazí. Východisko tvorí Friedmanova téza, že množstvo peňazí by sa malo ročne zvyšovať o určitú percentuálnu sadzbu, asi o 3–5

%. Toto zákonné regulovanie sa v NSR praktizuje, lebo Spolková banka od roku 1975 formuluje ako cieľ orientáciu na množstvo peňazí a tým sa pokúša riadiť množstvo obiehajúcich platobných prostriedkov. Vnútorne hospodársko-politické ciele orientované na množstvo peňazí boli však často spochybňované zahraničným hospodárskym vývojom a samou Spolkovou bankou. Stanovené množstvo peňazí sa napríklad v roku 1978 prekročilo tým, že Spolková banka nezvýšila množstvo peňazí Ústrednej banky o 8 %, ako to bolo plánované, ale o 12 %.

Memorandová skupina zásadne kritizuje peňažnú politiku, lebo konštatuje: „Na jednej strane sa nadmerný rast množstva peňazí diagnostikuje ako príčinný faktor, ktorý je v podstate zodpovedný za rast cien, na druhej strane sa relativizujú iné inflačné zdroje, alebo sa dokonca popierajú.“²¹ Na inom mieste uvádza: „Prostredníctvom peňažnej politiky sa nemôže dosiahnuť nijaká stabilita cenovej úrovne, ak sa k zvyšovaniu cien, resp. nákladov dospelo z iných dôvodov než z dôvodov peňažnej politiky. Pokusy zvládnuť zvyšovanie nákladov a cien, ktoré nebolo zapríčinené peňažitou politikou prostredníctvom obmedzenia rastu množstva peňazí, nevyhnutne vedú k neúmerným stratám výroby a zamestnanosti, bez toho, aby sa takto dosiahnutou recesiou, resp. zosilnením recesie mohol trvale zabrzdiť vzostup cien; keby to bolo ináč, bola by musela hlboká kríza v rokoch 1974–1975 zlomiť svetovú infláciu.

Situácia by sa javila inak, keby sa inflačný pohyb mohol jednoznačne zdôvodniť príslušným rastom množstva peňazí. V tom prípade by bol boj proti inflácii pomocou peňažnej politiky adekvátny príčine. Väčšinu inflácií v dejinách svetového hospodárstva — odhliadnuc od niekoľkých hyperinflácií — však nemožno zdôvodniť rastom množstva peňazí, ale inými príčinami, zväčšenie množstva peňazí bolo len vedľajším účinkom.“²²

Memorandoví ekonómovia prehlasujú, že expanzívna fiškálna politika a reštriktívna peňažná politika Spolkovej banky si protirečia, a požadujú koordináciu finančnej a peňažnej politiky, aby sa dosiahla vyššia zamestnanosť. Spolková banka nesmie preberať úlohu hospodársko-politickej „vedľajšej vlády alebo opozičnej vlády“ a s reštriktívnou peňažnou politikou sa musí skončiť, najmä prostredníctvom zrejmeho zníženia úroku. Vo viacerých memorandách sa z hľadiska politiky zamestnanosti, ale aj z hľadiska politiky rozdeľovania navrhuje zaviazat kapitalistické banky, aby prebrali obligácie štátnych dlhov pri zúročení kryjúcom náklady.²³

Memorandová skupina prehlasuje, že ak peňažná politika nie je schopná bojovať proti inflačným faktorom v kapitalistickom hospodárstve,

²¹ Tamtiež, s. 285.

²² Tamtiež, s. 286.

²³ Sondermemorandum September '81, s. 29.

musia sa nájsť a použiť iné prostriedky, ktoré sú vo vzťahu k príčinám inflácie, to znamená, že *globálnu* politiku musí nahradiť *selektívny* boj proti inflácii.²⁴ Opatrenia hospodárskej politiky musia brať do úvahy osobitosti na jednotlivých trhoch a v jednotlivých odvetviach. Okrem toho sa právom zdôvodňuje, že v hospodárskom systéme, ktorý už do značnej miery nereaguje na cenovú konkurenciu, je chybná taká hospodárska politika, „ktorá v postate predpokladá funkčnú spôsobilosť cenovej konkurencie“.²⁵

Pri kritickom hodnotení novej buržoáznej kvantitatívnej teórie peňazí a peňažnej politiky treba vychádzať z toho, že jej pôvodcovia — rovnako ako iní buržoázni ekonómovia — celkom nesprávne objasňujú podstatu dnešného kapitalizmu. Negujú existenciu súkromných monopolov a tým existenciu tej sily, ktorá v kapitalizme rozhodujúcim spôsobom určuje všetky ekonomické procesy. Ďalej neberú do úvahy, že monopoly zvyšujú ceny, aby dosahovali vysoké zisky a že peňažná politika Ústrednej banky sa prispôbuje potrebám a cieľom monopolov. Memorandová skupina upozorňuje na tieto súvislosti a vysvetľuje svoje vlastné stanovisko.

M. Friedman vychádza z dominujúcej úlohy ústredných bánk. Tie sú síce oficiálne zodpovedné za peňažnú a menovú politiku, a preto sú z hľadiska zákona autonómne, v praxi sa však v podstate riadia zákonmi kapitalistickej ekonomiky, svojou peňažnou a úverovou politikou vytvárajú monopolnému kapitálu také podmienky, ktoré umožňujú dosahovať vysoké zisky. Zvyšovanie cien tovarov vyvolané monopolistickou tvorbou cien vyžaduje zväčšenie množstva peňazí, ktoré musí zabezpečiť banková sústava.

Ústredné banky robia expanzívnu peňažnú politiku a zväčšujú množstvo peňazí, ak je to v záujme podnikateľov. Tak to bolo aj v posledných rokoch v USA i v NSR. Reštriktívne opatrenia ústredných bánk majú dnes len relatívny význam, alebo nemajú vôbec nijaký význam, pretože monopoly ich môžu rozličným spôsobom obísť, napríklad prijatím úverov od zahraničných bánk. Nástroje ústrednej banky poskytujú síce teoreticky možnosť vplývať na to, „aby sa obeh peňazí mohol nielen rozšíriť, ale aj obmedziť. Prakticky však vývoj prebieha len jednostranne v zmysle stáleho rozpínania množstva peňazí. V období hospodárskeho rozmachu, hospodárskej expanzie, požadujú sa vysoké úvery, aby sa mohla realizovať inflačne determinovaná monopolistická úroveň cien. Ak viazne výroba a odbyt, vyvíja sa úsilie — predovšetkým za súčinnosti štátu — zväčšiť množstvo peňazí, aby sa podnietila konjunktúra“. Obchodné banky musia byť úverovo „akcieschopné“ a ústredná banka

²⁴ Gegen konservative Formulierung — Alternativen der Wirtschaftspolitik. Köln, Bund Verlag 1980, s. 288.

²⁵ Tamtiež, s. 291.

musí „byť schopná zabezpečiť každé ľubovoľné množstvo peňazí, či už priamo, alebo prostredníctvom obchodných bánk“.²⁶

Friedman chce svojou peňažnou politikou prekonať určité nedostatky štátnomonopolistickej peňažnej politiky, ktoré vyplývajú napríklad z púheho a príliš neskorého reagovania na priebeh konjunktúry. Skutočne: tak ako opatrenia Ríšskej banky v Nemecku v dvadsiatych rokoch, aj opatrenia peňažnej politiky Spolkovej banky NSR až do polovice sedemdesiatych rokov, uskutočňované pomocou diskontnej politiky a politiky minimálnych rezerv, predstavovali *dobatočné* regulovanie a ich cieľom bolo podľa ekonomickej situácie buď brzdiť, alebo podnecovať expanziu peňazí. Boli to teda predovšetkým krátkodobé reakcie na priebeh hospodárskeho vývoja, pričom sa použili prostriedky peňažnej politiky. Peňažná politika mala plniť skôr podpornú alebo doplňovaciu funkciu v rámci fiškálnej politiky. Podľa Friedmana však má peňažná politika plniť samostatnejšiu a aktívnejšiu úlohu, má byť lepšie začlenená do celkového konceptu štátnomonopolistického regulovania a má mať skôr dlhodobý základ. Friedmanova domnienka, že peňažná politika tvorí základný problém dnešnej hospodárskej politiky, skrýva však v sebe precenenie možnosti ústredných bánk a účinkov peňažnej politiky na výrobu. Predovšetkým však stelesňuje reakčnú formu ospravedlňovania inflácie a zbrojenia v štátnomonopolistickom kapitalizme.

Dnešní buržoázni monetaristi až do určitého stupňa ignorujú skutočnosť, že v posledných desaťročiach sa v kapitalizme zmenili formy tvorby peňažného kapitálu, ako o tom svedčí obrovský rast úverovej činnosti veľkých bánk. Tieto banky sú schopné poskytovať ako úver mnohonásobok svojich vkladov. Ich úverová činnosť tvorí tak najdôležitejší zdroj zvyšovania objemu peňazí. To znamená, že Friedmanova politika tesných peňazí veľkým podnikom takmer neškodí, ale škodí malým podnikom. Veľký koncern je pre banku zvyčajne cenným zákazníkom.

Názory Friedmana a jeho prívržencov teda ukazujú, že pre nich je inflácia čisto *peňažným* javom, je dôsledkom prílišnej rozpínavosti obehu peňazí. Tak zostávajú vlastní pôvodcovia inflácie nepovšimnutí a spôsob boja proti inflácii navrhnutý Friedmanom nie je adekvátny jej príčinám a v určitých hraniciach vytvára len iné rámcové podmienky, v ktorých sa presadzuje inflácia, ako to vyzdvihujú alternatívni ekonómovia.

Príčiny inflácie v dnešnom kapitalizme možno pochopiť len v súvislosti so sociálno-ekonomickými procesmi. Okrem toho treba brať do úvahy, že imperialistický štát vystupuje na jednej strane ako pôvodca inflačných tendencií, na druhej strane však ako regulátor následkov inflácie. Pritom dochádza aj ku konfliktom medzi monopolistickými

²⁶ KOLLOCH, K.: Inflationäre Geld — und Währungspolitik im Dienste der Monopole. In: IPW-Forschungshefte, Berlin 1976, s. 71.

skupinami a štátom, pretože štátne opatrenia na obmedzenie účinkov inflácie často protirečia záujmom súkromných monopolov. Ak je to tak, monopoly skrížia cestu štátnym opatreniam.

Vývoj kapitalistického hospodárstva vyžaduje v dnešných podmienkach rýchlu a rozsiahlu mobilizáciu kapitálu. Pohyb peňazí sa musí tejto požiadavke prispôbiť. Z toho často vyplývajú prehnané požiadavky voči štátu, lebo štát nemôže kryť rýchlo rastúce náklady na zbrojenie na jednej strane a náklady na zabezpečenie všeobecných podmienok reprodukcie kapitálu na druhej strane. Zvyšovanie množstva peňazí sa tak zdá byť východiskom z tohto protirečenia, hoci v skutočnosti žiadnym východiskom nie je, lebo sa ním zosilňuje inflácia.

Inflácia je v dnešnom kapitalizme navyše aj dôležitým nástrojom presadzovania ekonomických cieľov monopolných podnikov v konkurenčnom boji na svetových trhoch a v boji proti sociálnym výtobytkom robotníckej triedy. Vo veľkej miere zhoršuje životné a dôchodkové podmienky pracujúcich, čo platí aj o NSR.

Kritické hodnotenie oficiálnej hospodárskej politiky NSR ukazuje, že Memorandová skupina sa usiluje realisticky hodnotiť ekonomickú situáciu a z mnohých hľadísk sa dištancuje od štátnej hospodárskej politiky. Rozvíjanie economickej stratégie z pozícií ľavého keynesovstva je, prirodzene, obmedzené systémom.

Demokratické alternatívy môžu zmeniť pomer síl v prospech robotníckej triedy a iných demokratických síl a môžu pomôcť demokratickému a sociálnemu pokroku. Za určitých podmienok môžu prispieť k revolucionizovaniu situácie v triednom boji, posilniť tie spôsoby myslenia a správania, ktoré sú zamerané proti imperialistickému manipulovaniu, utláčaniu a vykorisťovaniu. Sila takéhoto vplyvu závisí od toho, v akej miere sú masové aktivity nositeľmi demokratických alternatív a v akej miere tieto alternatívy vyvolávajú zmeny v záujme pracujúcich.

Preložila *Zdenka Sláviková*

Vývoj peňazí v podmienkach imperializmu

(Metodologické otázky)

MOČERNYJ, Stepan Vasiľjevič

Jednou z najdiskutovanejších otázok v sovietskej ekonomickej literatúre je podstata peňazí v podmienkach súčasného štátnomonopolistického kapitalizmu. Polemika sa vedie okolo dvoch ústredných problémov: 1. či je zlato tak ako v minulosti všeobecným ekvivalentom, či systém zlatého štandardu ostáva pre kapitalistický výrobný spôsob jediným adekvátnym peňažným systémom; 2. či je správne považovať za všeobecný ekvivalent namiesto zlata úverové alebo úverovo-papierové peniaze. Jedna skupina vedcov (A. Anikin, S. Borisov, V. Drozdov, G. Maťuchin, Ja. Pevzner, G. Solus, V. Usoskin a iní) tvrdí, že mechanizmus fungovania kapitalistického peňažného systému sa podstatne zmenil, že zlato prestalo byť všeobecným ekvivalentom, peňažným tovarom, teda prestalo plniť funkciu miery hodnôt vo vnútornom obehú tovarov, že zlatý štandard prestal fungovať. Túto úlohu prevzali podľa nich nezameniteľné papierové peniaze. A pretože kovový obeh zanikol, zlato nemôže plniť ani funkciu platidla, ani funkciu pokladu. Druhá skupina vedcov (M. Portnik, I. Zlobin, A. Gaľčinskij, S. Dalin, Ja. Kronrod, E. Sollertinskaja, A. Stadničenko a iní) naďalej trvá na tom, že v mechanizme fungovania peňažného systému nedošlo k podstatnejším zmenám a že zlato ostáva všeobecným ekvivalentom, je základom tvorby cien, plní funkciu miery hodnôt a pokladu, hoci plnenie týchto funkcií sa uskutočňuje v skrytej forme, pričom sa zároveň komplikuje mechanizmus vzájomného vzťahu medzi výrobou zlata a funkciami, ktoré plní.

Správne riešenie tohto zložitého vedeckého problému si žiada predovšetkým ujasniť základné metodologické princípy marxisticko-leninskej teórie peňazí, ktoré prívrženci oboch názorových skupín nedostatočne využívajú. Nerobíme si nároky na vyčerpávajúce riešenie všetkých metodologických aspektov teórie tovarovo-peňažných vzťahov, preskúmame predovšetkým tie metodologické predpoklady, ktoré v prácach

našich vedcov neboli dostatočne uplatnené. To si žiada najskôr stručne vyložiť Marxovu teóriu peňazí.

1. *Marxova teória peňazí*

V Marxovom Kapitáli sa podstata peňazí najstručnejšie vymedzuje ako všeobecný ekvivalent, s ktorého naturálnou formou (t. j. úžitkovou hodnotou) spoločensky zrastá ekvivalentná forma. Taký tovar sa stáva peňažným tovarom, čiže funguje ako peniaze.¹ Rozvinuté systémové zobrazenie nadobúda potom podstata peňazí v piatich základných funkciách, pričom kategóriou politickej ekonómie sa stávajú vďaka tomu, že splňajú prvé dve funkcie. „... Tovar sa stáva peniazmi — poukazoval K. Marx — predovšetkým ako jednota miery hodnôt a obeživa, alebo — jednota miery hodnôt a obeživa sú peniaze.“² Mimoriadne dôležitú úlohu pri určovaní podstaty peňazí má funkcia peňazí ako platidla, z ktorej vznikajú úverové peniaze. Úverové peniaze sú výrazom vývoja tých foreim peňazí, ktoré patria vyššiemu stupňu kapitalistickej výroby. Predovšetkým z týchto troch funkcií peňazí sa v rámci národných kapitalistických štátov formujú hlavné určenia peňažných foriem, formuje sa ich podstata. Úloha peňazí v rámci svetového kapitalistického hospodárstva je obsiahnutá vo funkcii, ktorú plnia ako svetové peniaze. Osobitnú úlohu pre objasnenie jednej z dôležitých stránok peňazí plní ako kvalitatívny výraz ich sociálno-ekonomickej podstaty funkcia peňazí ako prostriedku akumulácie pokladu.

Východiskovým metodologickým predpokladom vedeckého vyriešenia otázky podstaty peňazí v podmienkach súčasného štátnomonopolistického kapitalizmu je analýza vývoja peňazí v organickej spätosti so zmenami celého ekonomického systému, ktorý, ako je známe, prešiel v rámci kapitalistického výrobného spôsobu dvoma kvalitatívnymi posunmi: 1. premena predmonopolistického kapitalizmu na monopolistický stupeň, čiže imperializmus; 2. prechod monopolistického kapitalizmu do štátnomonopolistického kapitalizmu. V súlade s tým treba na monopolistickom a štátnomonopolistickom stupni imperializmu hľadať prvky kvalitatívne nového obsahu aj v kategórii peňazí, v každej z ich funkcií. Takýto prístup nepredstavuje iba dodržiavanie historického princípu pri analýze konkrétnej ekonomickej kategórie (peňazí), ale zároveň vyžaduje vyjadriť v nich dva kvalitatívne posuny v procese vývinu kapitalistického výrobného spôsobu. Pretože v každej ekonomickej kategórii sa dialekticky prelína vecný obsah a spoločenská forma, kvalitatívne nové prvky monopolistického a štátnomonopolistického obsahu v kategórii peňazí, podmienené vývojom celého kapitalistického hospodárskeho systému, treba odhaliť v každej stránke peňazí: v ich materiálnej

¹ Pozri MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1979, s. 83.

² Tamtiež, s. 139.

podstate, vecnom obsahu [čiže v peniazoch skúmaných z hľadiska úžitkovej hodnoty] a spoločenskej forme peňazí, ktorá odhaľuje ich zmenu v organickom spojení s pohybom kapitalistického vlastníctva, s vývojom kapitalistických výrobných vzťahov.

V tejto súvislosti treba zdôrazniť, že vecný obsah peňazí, tak ako každého iného ekonomického javu alebo procesu, má pri jeho politicko-ekonomickom vymedzení druhoradú úlohu. Veď pri určovaní podstaty tovaru³ K. Marx napísal, že „vychádzame z tovaru — z tejto špecifickej spoločenskej formy produktu — ako zo základu a predpokladu kapitalistickej výroby“.⁴

Ak máme skúmať úžitkovú hodnotu tovaru, čiže jeho vecný obsah, potom „... podstata tovaru a v ňom spočívajúce protirečenie ostáva skryté“.⁵ Objasnenie spoločenskej formy určitého ekonomického javu alebo procesu umožňuje, po prvé, odhaliť jeho špecifický charakter, po druhé, jeho vykorisťovateľskú podstatu za kapitalizmu, po tretie, objasniť sociálno-ekonomické väzby a vzťahy medzi ľuďmi, po štvrté, nájsť objektívne hranice skúmaného javu, jeho historicky prechodný charakter. Zdôrazňujúc prvoradú úlohu analýzy spoločenskej formy v politicko-ekonomickom výskume, K. Marx upozorňoval, že „... práve na týchto formách jedine záleží, keď ide o to, pochopiť špecifický charakter určitého spoločenského výrobného spôsobu“.⁶ Pre analýzu peňazí v podmienkach súčasného kapitalizmu túto skutočnosť správne vystihol V. Usoskin: „V otázke podstaty peňazí nie je prvoradá ich materiálna substancia, ktorá je iba jednoduchým nositeľom špecifickej spoločenskej funkcie, ale práve táto spoločenská funkcia, ktorá robí z veci, z materiálneho objektu, nositeľa zložitých spoločensko-vyrobných vzťahov.“⁷ Preto je celkom správna jeho výčitka na adresu niektorých sovietskych vedcov, že chápanie „tovarových“ peňazí často spájajú s ich vecnou substanciou.⁸ Berúc do úvahy, čo sme už povedali, preskúmame v krátkosti vývoj peňazí v rôznych štádiách a stupňoch kapitalistického výrobného spôsobu.

2. Vývoj peňazí za kapitalizmu

Epoche predmonopolistického kapitalizmu najlepšie zodpovedalo fungovanie plnohodnotných zlatých peňazí. Pritom treba zdôrazniť, že i keď

³ Táto analógia peňazí s tovarom je oprávnená, pretože podľa Marxa „výmenný proces má za následok zdvojenie tovaru na tovar a peniaze, v ktorom tovary vyjadrujú svoj vnútorný protiklad medzi úžitkovú hodnotou a hodnotou. V tomto protiklade stoja tovary ako úžitkové hodnoty proti peniazom ako výmennej htdnote“. (MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1979, s. 116.)

⁴ MARX, K.: Teórie o nadhodnote III. Bratislava, VPL 1968, s. 89.

⁵ MARX, K.: Teórie o nadhodnote II. Bratislava, VPL 1963, s. 435.

⁶ MARX, K.: Teórie o nadhodnote I. Bratislava, SVPL 1960, s. 269.

⁷ USOSKIN, V.: Deňgi monopolističeskogo kapitalizma. Mirov. Ekon. mež. Otnoš., č. 3, s. 50.

⁸ Tamtiež, s. 49.

zlato plnilo funkciu peňazí už jeden a pol tisícročia pred naším letopočtom,⁹ predsa až do 14. storočia sa zlaté peniaze „objavovali len zriedkavo a iba spolu sa striebornými peniazmi“.¹⁰ Platnosť všeobecného ekvivalentu nenadobudlo v momente vzniku kapitalistického poriadku, ale až v období završovania vývinovej etapy predmonopolistického kapitalizmu. Koncom 19. storočia sa zlatý štandard stal prevládajúcou formou peňažnej organizácie vo väčšine rozvinutých kapitalistických štátov.¹¹ V podmienkach fungovania zlatého štandardu sa tovary realizovali za ceny, ktoré v priemere zodpovedali hodnote týchto tovarov. Zlato so svojou vlastnou hodnotou bolo dôležitým faktorom kapitalistickej cenovej tvorby.

V období panstva monopolov sa spoločenský charakter kapitalistickej výroby dostáva na kvalitatívne novú úroveň, zintenzívňuje sa spoločenská deľba práce (špecializácia, kooperácia, kombinácia), čo významne rozširuje objem vnútorného trhu, rozsah tovarovo-peňažných vzťahov. Na ich obsluhu bol potrebný oveľa väčší objem obeživa a platidla. Situácia sa vyostrovala aj preto, že do zlatých rezerv kapitalistických štátov sa v predkrízových 20. rokoch nášho storočia dostávalo v priemere asi o 25 % menej zlata ako pred vojnou.¹² Úniku zlata pomáhal aj vývoz kapitálu do cudziny. Rastúcu potrebu peňazí na obsluhu vnútorného trhu a medzinárodného obratu nemohli uspokojiť existujúce zásoby zlata. Vydávaniu úverových platobných prostriedkov do obehu sa kládli vážne prekážky, pretože banky boli povinné vyplácať za svoje dlhopisy plnohodnotné zlaté peniaze alebo bankovky vymeniteľné za zlato.¹³ Zlatý štandard sa tak stáva brzdou hospodárskeho rozvoja, spomaľuje rozvoj výrobných síl a je prekážkou monopolistickej expanzie. Vznikajúca nevyhnutnosť zámény zlatého štandardu podmieňuje kvalitatívny posun v kategórii peňazí. Namiesto zlatého štandardu začínajú panovať prechodné formy peňazí (medzi fungovaním plnohodnotných zlatých peňazí a úverovo-papierovými peniazmi). Toto obdobie zahŕňa časový úsek od začiatku prvej svetovej vojny až do 70. rokov. Jeho charakteristickou črtou je, že zlato postupne a permanentne stráca funkciu peňazí, vytráca sa z obehu peňazí a prechádza sa k nezameniteľným papierovým peniazom. Zlato postupne prestáva plniť funkciu obeživa a platidla a mení sa aj funkcia tvorby pokladu. Pre systém peňažného obehu na tomto vývinovom stupni kapitalizmu (prechodu od monopolistického k štátnomonopolistickému kapitalizmu) je charakte-

⁹ ANIKIN, A. V.: Valutnyj krizis na Zapade. Moskva, Nauka 1975, s. 72.

¹⁰ ROBERT, J.: Istorija deneg. Budapešť, vyd. Korvín 1968, s. 35 (preklad z maďarčiny).

¹¹ ANIKIN, A. V.: C. d., s. 73.

¹² BORISOV, S. M.: Zoloto v ekonomike sovremennogo kapitalizma. Moskva, Finansy 1968, s. 24.

¹³ SMYSLOV, D. V.: Roľ i funkcii deneg v sovremennoj kapitalističeskoj ekonomike. In: Sorevnovanije dvuch sistem. Ekonomika socializma i vsemirnoje choziajstvo. Moskva, Nauka 1975, s. 134.

ristické predovšetkým zavedenie štandardu zlatej devízy, v ktorom zlato na vnútornom trhu nefunguje a v zahraničnom obrate sa dopĺňa a nahrádza rezervnými menami.¹⁴

3. Peniaze za štátnomonopolistického kapitalizmu

Ďalší kvalitatívny stupeň vo vývoji peňazí je organicky spätý s vývinom štátnomonopolistického kapitalizmu ako určitého, na vlastnom základe fungujúceho uceleného ekonomického systému. Táto etapa sa začína v 70. rokoch, keď sa zavŕšilo prerastanie monopolistického kapitalizmu do štátnomonopolistického. Preň je charakteristický pokračujúci proces demonetizácie zlata a rozširovanie vlády papierových peňazí. Nie je náhodné, že v roku 1971 peňažné inštitúcie v USA zrušili výmenu dolárov za zlato. Úplná premena monopolistického stupňa imperialismu na vyšší štátnomonopolistický stupeň, rastúce poštátňovanie kapitalistickej ekonomiky, ktoré nadobudne kvalitatívne nové formy svojho pohybu, povedie k zavŕšeniu procesu demonetizácie zlata a k definitívnemu nástupu nezameniteľných papierových peňazí v úlohe všeobecného ekvivalentu. Z tohto hľadiska potom tvrdenia niektorých vedcov, že zlaté ceny ako reálna kategória hospodárskeho života kapitalistickej spoločnosti zanikli, že v ekonomike priemyselne vyspelých kapitalistických krajín v plnom rozsahu vládnu papierové peniaze, že miesto peňažnej formy hodnoty plne zaujala úverovo-peňažná forma, že došlo k úplnej demonetizácii zlata, sú určitým predbiehaním udalostí. Správnejšie je, ako uvádza A. Anikin, hovoriť o tom, že „proces zániku úlohy zlata ako všeobecného ekvivalentu nemožno považovať za ukončený“, že sa ďalej vyvíja.¹⁵

Na hlbšie vyargumentovanie tohto záveru je potrebné využiť ako nástroj poznania nasledovný metodologický princíp, ktorý konkretizuje predchádzajúci: skúmať vývoj peňazí v organickej spätosti s pohybom hlavných foriem kapitalistického vlastníctva a im zodpovedajúcim zákonom a so špecifikom vzájomného vzťahu medzi tendenciou k plánovitosti a tendenciou k anarchii v kapitalistickej výrobe. Je to tým opodstatnenejšie, že peniaze zároveň s cenou, hodnotou a s ďalšími ekonomickými kategóriami samé vystupujú ako forma súkromného vlastníctva.¹⁶ K. Marx nazýval peniaze najvšeobecnejšou formou vlastníctva,¹⁷ žiadaným a obiehajúcim vlastníctvom.¹⁸ Tu treba zdôrazniť, že K. Marx, geniálne predvídajúc možnosť demonetizácie zlata vnútri krajiny spájal tento proces so zdokonaľovaním organizácie výroby, ktorá sama osebe závisí od vývoja kapitalistického vlastníctva. „Celé dejiny moderného

¹⁴ ANIKIN, A. V.: C. d., s. 81.

¹⁵ ANIKIN, A. V.: C. d., s. 76.

¹⁶ Pozri MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy II. Praha, SNPL 1958, s. 46.

¹⁷ Pozri MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy III. Praha, SNPL 1962, s. 232.

¹⁸ Tamtiež, s. 406.

priemyslu — písal Marx — ukazujú, že keby bola výroba vnútri každej krajiny organizovaná, bol by kov fakticky potrebný iba na vyrovnávanie bilancie zahraničného obchodu, keby jeho rovnováha bola v danej chvíli porušená. Že vnútri krajiny už teraz nie sú potrebné kovové peniaze, dokazuje zastavenie výmeny bankoviek u tzv. národných bánk, ku ktorému sa siahla vo všetkých krajných prípadoch ako k jedinej záchrane.“¹⁹

V epoche predmonopolistického kapitalizmu bolo vládnucou formou privlastňovania individuálne kapitalistické vlastníctvo. Organizácia výroby bola vymedzená rámcom drobného a stredného súkromného podniku. Drahý kov bol v rukách súkromného kapitálu (firíem, bánk, súkromníkov), čo najlepšie zodpovedalo epoche slobodnej konkurencie. Zlato sa sústreďovalo aj v rukách štátu, ten však prakticky nezasahoval do vnútorného a vonkajšieho obehu peňažného kovu. Pomer medzi jeho vlastníctvom v súkromnom a štátnom sektore sa utváral v prospech súkromného kapitálu, v rukách ktorého zásoby zlata v priebehu 19. storočia podstatne prevyšovali centralizované rezervy. „Vnútorý kovový peňažný obeh, právo slobodného vlastníctva a manipulovanie s kovom súkromnými osobami, uskutočňovanie zahraničných platieb predovšetkým formou súkromných operácií, minimálne zasahovanie štátnej moci tak do vnútorného, ako aj do zahraničného kovového obehu — to všetko, ako správne konštatuje S. Borisov, bolo nevyhnutným atribútom vývinu peňažno-menových systémov a dokonale vyhovovalo potrebám epochy kapitalizmu slobodnej konkurencie.“²⁰

Už sme hovorili, že v epoche monopolistického panstva sa zlatý štandard stal brzdou rozvoja výrobných síl, expanzie monopolného kapitálu. Bol to nižší vývinový stupeň imperializmu, pre ktorý na rozdiel od predchádzajúceho štádia je charakteristické panstvo kolektívnych foriem kapitalistického vlastníctva. Pre peňažný systém monopolistického kapitalizmu a jeho prechodu do štátnomonopolistického kapitalizmu je charakteristická vláda prechodných foriem — zlatých a papierových peňazí, ako svojrázny kolektivismus v tejto sfére. V spojení s nastolením panstva monopolov sa zreteľne prejavuje tendencia k zvyšovaniu všeobecnej cenovej hladiny tovarov, pričom v obdobiach hospodárskych kríz nie je pokles výroby a kúpyschopného dopytu sprevádzaný podstatnejším znižovaním cien. Zvyšovanie cien v týchto podmienkach zabezpečovalo možnosť výmeny neplnohodnotných platobných prostriedkov za zlato. To podmieňoval dlhodobý odklon kúpnej sily zlata smerom dolu od jeho hodnoty, výrobné ceny. Táto skutočnosť prekážala monopolistickej praktike cenovej tvorby, ktorá predpokladá podstatnejší odklon cien tovarov od hodnôt.²¹ Monopolistickému stupňu kapitalizmu je vlastné rozširovanie plánovitosti v rámci trustov, koncernov a iných foriem združení, čo vytváralo predpoklady pre nahradenie kovového obehu peňažným. Na rozdiel od predchádzajúcich stupňov štát v čoraz väčšej miere reguluje používanie menového zlata, zosilňuje sa tenden-

¹⁹ MARX, K.: Kapitál III., časť 1. Bratislava, SVPL 1958, s. 60—61.

²⁰ BORISOV, S. M.: C. d., s. 10.

²¹ MICHAJLOVA, M.: Utopičeskij podchod k probleme narodonaselenija (rec.). Mirov. Ekon. mežd. Otnoš., 1979, č. 3, s. 153.

cia k poštátňovaniu menových zdrojov. Kapitalistický peňažný systém nadobúda stále viac štátnomonopolistický charakter, čo je podmienené zrastaním dvoch gigantických síl (monopolov a štátu), intenzívnym rozvojom štátnomonopolistického vlastníctva.

Dôležité pre pochopenie procesu vývoja peňazí v podmienkach imperializmu je stanovenie vedecky podložených časových období vývinových štádií a stupňov kapitalistického výrobného spôsobu a panovania tej či inej formy peňažného systému. Predmonopolistické štádium kapitalizmu zahŕňa obdobie od 16. storočia (začiatok manufaktúrneho obdobia) do konca 19. storočia. V 60. rokoch 19. storočia sa začal prechod predmonopolistického kapitalizmu do monopolistického, ktorý sa zavŕšil na prelome storočí. Avšak zlato ako všeobecný ekvivalent bolo potvrdené, ako sme už uviedli, nie od začiatku rozvoja kapitalistického výrobného spôsobu, ale až v období završovania vývinovej etapy predmonopolistického kapitalizmu a jeho prechodu do monopolistického. Až koncom 19. storočia sa zlatý štandard stal prevládajúcou organizačnou formou vo väčšine rozvinutých kapitalistických krajín.²² Monopolistický kapitalizmus ako nižší stupeň imperializmu sa na vlastnom základe rozvíja iba o niečo viac ako jedno desaťročie. Pred začiatkom prvej svetovej vojny sa začína jeho premena na štátnomonopolistický kapitalizmus, ktorá prebieha niekoľko desaťročí a završuje sa koncom 60. rokov. Štátnomonopolistický kapitalizmus ako vyššia forma imperializmu sa na vlastnom základe rozvíja asi desať rokov. Ak porovnáme vývoj jednotlivých štádií a stupňov kapitalistického výrobného spôsobu a zmeny jeho peňažného systému, zisťujeme určité zaostávanie peňažného systému za kvalitatívnymi posunmi celého ekonomického systému. Hoci panovanie zlatého štandardu je charakteristické pre epochu predmonopolistického kapitalizmu, k zrušeniu súkromného obratu peňažného ko-
vu dochádza až v období 1914–1939.²³

V súlade s touto osobitosťou a bez ohľadu na to, že pre štátnomonopolistický stupeň kapitalizmu je charakteristické ustanovenie vlády papierových peňazí, predsa len nemožno tento proces, ako sme už povedali, považovať za ukončený, jeho vývin pokračuje. Svedčia o tom také skutočnosti, ako sú ochrana zlatých zásob peňažnými inštitúciami a centrálnymi bankami v podobe menových rezerv, rast ceny zlata zároveň so zvyšovaním indexov veľkoobchodných cien, znižovanie váhy zlatých prútov atď.

Na základe toho, čo sme povedali, dá sa potom celkom oprávnene hovoriť o vládě zlatého štandardu v epoche predmonopolistického kapitalizmu, prechodných foriem (fungovanie zlatých a úverovo-papierových peňazí) na monopolistickom stupni a papierových peňazí — na vyššom

²² ANIKIN, A. V.: C. d., s. 73.

²³ BORISOV, S. M.: C. d., s. 17.

stupni imperializmu — v podmienkach rozvoja štátnomonopolistického kapitalizmu na vlastnom základe.

Pretože od momentu prechodu monopolistického kapitalizmu do štátnomonopolistického začína pôsobiť Leninom formulovaná zákonitosť od monopolu k poštátňeniu,²⁴ dochádza k intenzívnemu rozvoju štátneho kapitalistického vlastníctva, k procesu poštátňovania výrobných síl, čo podmieňuje (s prihliadnutím na organickú spätosť vlastníctva a peňazí) zodpovedajúce posuny v pohybe kapitalistického menovo-peňažného systému. Čo sa týka vzájomného vzťahu medzi tendenciou k anarchií a tendenciou k plánovitosti, v súlade s leninským záverom dochádza na štátnomonopolistickom stupni k „... priamemu prerastaniu kapitalizmu do jeho vyššej plánovitej formy“.²⁵

Ako sme už uviedli, v 19. storočí súkromné zásoby zlata podstatne prevyšovali rezervy štátu. V nasledujúcom období sa zosilňuje pôsobenie tendencie k poštátňovaniu peňažných zdrojov, k vytváraniu štátneho peňažného vlastníctva. V tomto období narastá úloha štátnych úverových peňazí — bankoviek. Ak napríklad v USA v roku 1913 boli v obehu bankovky v sume 3,8 mld dolárov, v roku 1977 už asi 86 mld dolárov.²⁶ V súčasnosti sú úverové peniaze v priemyselne vyspelých kapitalistických krajinách prevládajúcou peňažnou formou. V USA predstavoval začiatkom 70. rokov podiel depozitno-šekového obehu v úhrnnej mase peňazí vyše 90 %, vo Veľkej Británii 80 %. Charakteristické je, že od polovice roku 1975 sa vo všetkých kapitalistických krajinách zrušilo publikovanie zlatého obsahu, čiže množstva zlata. Súčasný buržtázný štát kontroluje a reguluje proces vydávania platobných prostriedkov v peňažnom a bezpeňažnom obrate a vytvára si tak umelý monopol na emisiu peňazí. Podiel štátu v úverovo-finančnej sfére predstavuje v Rakúsku 82 % (v účastinnom kapitáli), v Taliansku 75 %, vo Francúzsku 60 %, v NSR 54 %.

4. Protirečenie medzi vecným obsahom a spoločenskou formou peňazí

Jedným z dôležitých metodologických princípov pri skúmaní vývoja peňazí je princíp protirečenia alebo nevyhnutnosť prísneho rozlišovania medzi vecným obsahom a spoločenskou formou peňazí a ich vzájomným pôsobením v procese historického vývinu.²⁷ Ako materiálno-vecný základ peňazí vystupovali v jednotlivých vývinových etapách tovarovo-peňažných vzťahov soľ, dobytok, železo, meď, striebro, zlato atď. Nevyhnutnou podmienkou naturálnej formy tovaru — slúžiaceho ako ekvivalent — je, že na jeho výrobu sa musí vynaložiť ľudská práca. Ustanovenie určitého tovaru za všeobecný ekvivalent zdvojuje jeho úžitkovú hodnotu. Vecný obsah peňazí (ako aj akéhokoľvek iného ekonomického javu alebo procesu) ako materiálny nositeľ spoločenskej formy má, ako sme už spomínali pri jeho politicko-ekonomickom určení, druhoradú úlohu (v hlavných črtách analogickú úlohu úžitkovej hodnoty pre ob-

²⁴ LENIN, V. I.: Spisy 24. Bratislava, SVPL 1055, s. 217.

²⁵ Tamtiež, s. 278.

²⁶ Příroda sovremennych kapitalističeskich deneg. Mirov. Ekon. mežd. Otnoš., 1978, č. 4, s. 34, 35.

²⁷ Metodologická funkcia každej z týchto stránok ekonomických kategórií sa skúma v práci MOČERNYJ, S. V.: Súčasný štátnomonopolistický kapitalizmus. Bratislava, Pravda 1981, s. 13–20.

jasnenie podstaty tovaru). „Peniaze — zdôrazňoval K. Marx — nie sú vec, ale spoločenský vzťah.“²⁸ Okrem určitej spoločenskej formy (vlastníckej vzťahy) „... zlato samo osebe nie sú peniaze“, tak ako stroj nie je kapitálom.²⁹ Všetky ilúzie monetárneho systému pochádzajú podľa Marxa z toho, že nevidel, že „zlato a striebro ako peniaze predstavujú spoločenský výrobný vzťah, ale vo forme prírodných vecí s osobitnými spoločenskými vlastnosťami“.³⁰

Medzi vecným obsahom peňazí a ich spoločenskou formou existuje neustále protirečenie, ktoré sa na určitom stupni svojho vývinu (v štádiu konfliktu) stáva brzdou ekonomického rozvoja a vyžaduje riešenie. Práve preto sa v Rusku nahradzovali nevypracované kože a kožušiny, ktoré plnili funkciu peňazí, malými kúskami označkovanej kože a neskôr známkami zlomkov strieborného rubľa.³¹ Analogickým spôsobom sa stalo všeobecným ekvivalentom aj zlato. Avšak na monopolistickom stupni imperializmu protirečenie medzi zlatom ako materiálnou podstatou peňazí a ich spoločenskou formou (v danom prípade ich schopnosťou slúžiť ako nástroj monopolistickej expanzie, koncentrácie a centralizácie monopolného vlastníctva) dospieva do štádia konfliktu (odzrkadlilo sa to aj v zosilnení cyklických výkyvov, prehlbovaní úverovo-peňažných kríz, častejšími bankrotmi bánk a firiem atď.), čo vyvolalo nevyhnutnosť novej výmeny materiálneho nositeľa kapitalistických peňazí, proces demonetizácie zlata. Toto protirečenie sa prejavovalo aj tým, že zlato už nebolo schopné uspokojovať rastúcu potrebu peňazí na obsluhu vnútorného trhu. Prispelo k tomu i rozsiahle používanie zlata v klenotníctve, v špičkových odvetviach priemyslu, ktoré určujú vedecko-technický pokrok. Popierať možnosť zámeny zlata ako materiálnej podstaty peňazí znamená skúmať tento proces do určitej miery nehistoricky, nedoceňovať z politickoekonomického hľadiska dôležitejšiu stránku peňazí ako ekonomickej kategórie, osobitne ich spoločenskú formu, a zároveň preceňovať ich materiálnu podstatu, ich technicko-ekonomickú stránku oproti sociálno-ekonomickej. V tomto prípade by peniaze boli „... iba púhym materiálnym nástrojom...nie však znázornením nejakého spoločenského výrobného vzťahu, a preto nie sú ekonomickou kategóriou“.³² Zastánci „zlatého štandardu“, ktorí popierajú, že by úlohu všeobecného ekvivalentu mohli plniť úverové peniaze, si do určitej miery neuvedomujú, že peniaze, to nie je strnulá, ale mimoriadne pohyblivá ekonomická kategória, že ich rozvoj sa uskutočňuje v procese prechodu od nižších foriem k vyšším, že vzťahy podriadenosti, ktoré pritom vznikajú, umožňujú rozvinutejším formám peňazí dialekticky obsiahnuť aj funkcie plnené menej rozvinutými formami. Nevyhnutnosť skúmania

²⁸ MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 14. Praha, SNPL 1963, s. 125.

²⁹ MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 6. Praha, SNPL 1959, s. 413.

³⁰ MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1979, s. 95.

³¹ MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 13. Praha, SNPL 1963, s. 125.

³² MARK, K. — ENGELS, F.: Tamtiež, s. 66.

peňazí a ich príslušných foriem z hľadiska vzťahov podriadenosti je ďalšou konkretizáciou uvedených metodologických princípov poznania podstaty peňazí v epoche imperializmu.

5. Súčasný vývoj funkcií peňazí

Úverové peniaze, vystupujúce ako špecifická premenená forma peňazí ako kapitálu, patria podľa Marxa „vyššiemu stupňu výrobného procesu“.³³ Tým, že vznikajú z funkcie peňazí ako platidla, sú im vlastné osobitné formy existencie, „...riadia sa celkom inými zákonmi“.³⁴

S rozvojom kapitalistického výrobného spôsobu „úver...“, ako spoločenská forma bohatstva, vytláča peniaze a uzurpuje si ich miesto“.³⁵ V priemyselne rozvinutých kapitalistických krajinách sa v súčasnosti nákup zariadení, surovín, pracovnej sily jedným kapitalistom od druhého uskutočňuje predovšetkým pomocou úveru. Dokonca aj realizácia podstatnej časti spotrebných tovarov sa uskutočňuje prostredníctvom rozvoja spotrebiteľského úveru. Napríklad Američania uhrádzajú krátkodobým úverom 69 % svojich výdavkov. Úverové peniaze ce funkciu platidla plnia funkciu obeživa a robia obeh nezávislým od zlata.³⁶ Čoraz viac plnia aj úlohu všeobecného ekvivalentu, ideálnej miery hodnoty, pretože vystupujú ako jediný ekvivalent tovaru, ako všeobecný tovar.³⁷ Úverové peniaze si teda privlastnili väčšinu funkcií tovarových peňazí. Vyplýva to z ich úlohy ako rozvinutejšej formy peňazí. V danom prípade v sebe dialekticky obsahujú jednoduchšie formy peňazí, ku ktorým patrí aj zlato. K. Marx osobitne zdôrazňoval, že v procese vývoja kapitalizmu a rozvoja úveru „funkcia peňazí ako platidla sa rozšíri na úkor ich funkcie ako nákupného prostriedku“.³⁸ Avšak dialektický charakter vytlačania menej rozvinutej formy peňazí ich rozvinutejšou formou vedie k tomu, že ak si aj úverové peniaze privlastnili väčšinu funkcií peňazí, v tom i úlohu všeobecného ekvivalentu, nemohli zlato z tejto úlohy úplne vylúčiť, pretože aj papierové peniaze sú so zlatom do určitej miery späté, sú jeho predstaviteľom. Avšak toto spojenie je pomocné a do značnej miery svedčí o tom, že proces demonetizácie zlata nie je ukončený.

V súčasných podmienkach stroskotania kovového štandardu postupne zanikajú podstatné rozdiely v emisii papierových a úverových peňazí. Úverové peniaze sa nevracajú do banky ihneď po ukončení tovarovej transakcie, ale nadhlo ostávajú v kanáloch obehu. Okrem toho v systé-

³³ Tamtiež, s. 78; MARX, K.: Teórie o nadhodnote III. Bratislava, VPL 1968, s. 388.

³⁴ MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 13. Bratislava, SVPL 1963, s. 120.

³⁵ MARX, K.: Rukopisy „Grundrisse“ I. Praha, Svoboda 1971, s. 64—65.

³⁶ MAŤUCHIN, G. G.: Problemy kreditnyh deneg pri kapitalizme. Moskva, Nauka 1977, s. 81.

³⁷ Priroda sovremennyh kapitalističeskikh deneg. Mirov. Ekon. mežd. Otnoš., 1978, č. 4, s. 31.

³⁸ MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 13. Bratislava, SVPL 1963, s. 149.

me úverových vzťahov má stále väčšiu úlohu štátny úver, ktorý sprostredkúva rad rozdeľovacích a znovurozdeľovacích procesov. V dôsledku toho sa stále viac stráca hranica medzi papierovými a úverovými peniazmi a súčasné kapitalistické peniaze sú ich hybridom.³⁹

V procese rozvoja tovarovej výroby a vývoja peňažného systému v predmonopolistickom štádiu kapitalizmu dochádzalo k postupnému oddeľovaniu spoločenskej formy peňazí od ich vecného obsahu (od materiálnej podstaty peňazí v podobe zlata). Zároveň sa oddeľovala funkcionálna existencia peňazí od ich kovovej existencie. To vytváralo objektívne predpoklady pre zámenu zlata papierovými známkami.⁴⁰ Jestvovanie zlata ako mince sa podľa Marxa nakoniec úplne oddeľuje od jeho hodnotovej substancie, no pri peniazoch skúmaných z hľadiska spoločenskej formy, ich funkčné jestvovanie takrečeno pohlcuje ich materiálne jestvovanie,⁴¹ ich vecný obsah [v danom prípade zlatý obsah]. Analogické procesy prebiehajú aj vo vývoji úverových peňazí. Úverové peniaze, tým, že si privlastnili väčšinu funkcií tovarových peňazí, pohlcujú ich materiálne jestvovanie v podobe peňazí, alebo ináč, stávajú sa nezávislé od ich materiálnej podstaty. No ich spoločenská forma, ich funkcie, schopnosť vyjadrovať spoločenský charakter práce, hoci „žiadaným vlastníctvom“, sa tým nezmenšuje. „Bankový systém — poukazoval K. Marx — nahradzuje peniaze rôznymi formami úverového obeživa, ukazuje, že peniaze nie sú v skutočnosti nič iné ako zvláštny výraz spoločenského charakteru práce a jej produktov...“⁴²

Avšak nahradenie zlatých peňazí papierovými známkami, proces pohlcovania materiálnej podstaty peňazí, ich kovového jestvovania funkčným jestvovaním, ich spoločenskou formou, si žiada osobitnú kompenzáciu, nahradenie úloh peňazí zo strany vecného obsahu. Ako povedal K. Marx, „je len potrebné, aby znak peňazí mal svoju vlastnú spoločenskú platnosť“.⁴³ Túto spoločenskú platnosť papierové peniaze nadobúdajú pomocou štátom stanoveného kurzu. To sa uskutočňuje vo sfére vntorného obehu. „Štátne papierové peniaze s núteným kurzom — písal K. Marx — sú vrcholnou formou známky hodnoty a jedinou formou papierových peňazí, ktorá bezprostredne vyrastá z kovového obehu, čiže z jednoduchého obehu tovarov.“⁴⁴ Nútený kurz štátu v súvislosti s peniazmi je svojráznym druhom násillia, ktoré je podľa F. Engelsa tiež ekonomickou silou. Štát má monopolné právo na emisiu hotovostných peňazí, stanovuje základné normy a pravidlá platobných a úverových vzťahov, je hlavným kontrolným orgánom bánk, reguluje činnosť úverových inštitúcií a peňažných systémov.

Preložila Zora Komínková

³⁹ USOSKIN, V.: Deňgi monopolističeskogo kapitalizma. Mirtv. Ekon. mežd. Otnoš., 1979, č. 3, s. 60.

⁴⁰ MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1979, s. 135.

⁴¹ Tamtiež, s. 138.

⁴² MARX, K.: Kapitál III., časť 2. Bratislava, SVPL 1958, s. 153.

⁴³ MARX, K.: Kapitál I. Bratislava, Pravda 1979, s. 138.

⁴⁴ MARX, K. — ENGELS, F.: Spisy 13. Bratislava, SVPL 1963, s. 125.

Konzultácie

Problémy dlhodobého prognózovania životnej úrovne¹

ZAJAC, Štefan

Realizácia prác na dlhodobej prognóze vývoja československej ekonomiky do roku 2000 (uzn. vlády ČSSR č. 128/1979) a dlhodobom výhľade hospodárskeho a sociálneho rozvoja (uzn. vlády ČSSR č. 42/1980) sa nemohla vyhnúť určitému prehodnocovaniu doterajších prístupov a možností prognostického inštrumentária tak v oblasti životnej úrovne, ako aj v ostatných oblastiach života spoločnosti. Prognózovanie životnej úrovne potrebuje takúto analýzu o to viac, že zabezpečenie rastu (v súčasných podmienkach upevnenia a skvalitnenia) životnej úrovne patrí k základným úlohám spoločenskej výroby v socialistickej spoločnosti.

V porovnaní s množstvom prác z oblasti prognózovania vedecko-technického rozvoja, ekonomického rastu, štruktúrneho vývoja ekonomiky atď., produkcia poznatkov o prognózovaní životnej úrovne je nesporne skromnejšia. A hoci sa v ostatných rokoch zostavujú prognózy životnej úrovne v širšom zábere — nielen ako prognózy finálnej spotreby obyvateľstva — ktoré sa snažia zaradiť vývoj životnej úrovne do ekonomických, sociálnych a ekologických súvislostí,² napriek tomu zostáva potreba vypracovať komplexnú prognózu životnej úrovne stále nerealizovanou. Vysvetlenie tejto skutočnosti treba vidieť najmä v tom, že do-

¹ Štúdiá voľne nadväzuje na seriál konzultácií o problémoch prognózovania, ktoré boli publikované na stránkach tohto časopisu v číslach 1, 4 a 8 v roku 1981 a v č. 2 v tomto roku. Nadväznosť spočíva hlavne v tom, že šírka problematiky nedovoľuje celkom odhliadať od niektorých všeobecných, a teda aj spoločných problémov prognózovania.

Vzhľadom na nezastupiteľný význam životnej úrovne pri tvorbe dlhodobého výhľadu sociálneho rozvoja a cieľových programov rozvoja ekonomiky sa v konzultácii zameriavame na tento dlhodobý časový horizont. Pripravujeme v tejto súvislosti ďalšiu konzultáciu venovanú metódam dlhodobého prognózovania životnej úrovne.

² Prehľad problémov a metód strednodobého a krátkodobého prognózovania životnej úrovne je podrobne spracovaný v práci [19, s. 347–359]; analýzu možnosti a ohraničení prognóz životnej úrovne, doterajšieho vývoja prognostických prác uvádza [13]. Niektoré číselné podklady o predpokladanom vývoji životnej úrovne u nás do roku 2000 pozri v práci [4].

stupné a značné množstvo konkrétnych poznatkov o zložkách životnej úrovne nie je syntetizované do celistvého a vnútorne konzistentného systému poznatkov o zákonitostiach rozvoja životnej úrovne ako celku i jej jednotlivých zložiek. Absencia takéhoto systému sa potom nevyhnutne prejavuje aj v stupni rozpracovanosti metodológie i metód prognózovania životnej úrovne.

Dosiahnutie pozitívnych výsledkov v metodológii a v metodike prognózovania životnej úrovne je spojené s riešením dvoch základných problémov:

1. Ako *prístupovať* k objektu prognózy, t. j. z čoho treba vychádzať, ktoré činitele mali, majú a pravdepodobne budú mať rozhodujúci vplyv na budúci vývoj životnej úrovne?

2. Aké majú byť *vlastné metódy* prognózovania životnej úrovne?

Prirodzene, v konzultácii nám nepôjde o akési fetišizovanie prístupov, metód a techník, ktorých ústrojnité spojenie s teóriou prognózovania životnej úrovne nie je možné zanedbať. Ide nám skôr o vyjadrenie kľúčovej zásady prognózovania životnej úrovne, ktoré — pokiaľ nemá zapadnúť do eklekticismu — musí obsahovať: jednak všeobecnejšie zdôvodnenie zvoleného gnozeologického prístupu, jednak metodické nástroje svojho postupu v užšom zmysle slova, ktoré sú neoddeliteľné od poznávanej skutočnosti.

Vzhľadom na rozsiahlosť (ale aj otvorenosť mnohých aspektov) problematiky bude vhodné koncentrovať výklad do týchto bodov:

- životná úroveň ako objekt dlhodobej prognózy,
- prístupy a postupy v prognózovaní životnej úrovne,
- metódy prognózovania životnej úrovne.³

I. *Životná úroveň ako objekt dlhodobej prognózy*

Podmienkou úspešnej prognostickej činnosti je presné vymedzenie objektu prognózy. Úsilie o vyčerpávajúci opis skutočnosti však naráza na problém jej zložitosti i na obmedzené možnosti získavania a spracovania všetkých dostupných (relevantných) informácií o danej realite. Pre zobrazenie objektu je účelnejšie zaviesť určitý teoretický systém, ktorý by prehľadne zobrazoval štruktúru objektu a vzájomné väzby medzi jeho prvkami. Tento postup berie do úvahy gnozeologickú obmedzenosť každého skúmania a vedome narába s obmedzenými informáciami, ktoré dopĺňa vhodne zvolenými predpokladmi a podmienkami fungovania systému. Treba si totiž uvedomiť, že máme za úlohu prognózovať sociálno-ekonomický jav

³ Z priestorových dôvodov bude časť o prognostických metódach uvedená v niektorom z budúcich čísel tohto časopisu.

⁴ Ako uvádza práca [2, s. 24–25], naša štatistika publikuje ročne asi 12 400 údajov o životnej úrovni. Preto je nevyhnutné redukovať takéto množstvo informácií na spracovateľnú a použiteľnú úroveň.

- komplexnej povahy, t. j. taký, ktorý sa v daných podmienkach mení vo svojej celistvosti;
- ktorý je *neobyčajne diferencovaný*, t. j. v spoločenskej skutočnosti nadobúda podobu množstva variantov;
- v ktorého tvorbe a v podmienkach socializmu má rastúcu úlohu *aktivity subjektu*.

Nie je vhodné na tomto mieste skúmať rozdiely, ktoré existujú v chápaní životnej úrovne. Vychádzame z vymedzenia vypracovaného na VÚŽÚ v Bratislave: „životná úroveň príslušnej skupiny ľudí vyjadruje dosiahnutý stav uspokojenia súboru poznaných a spoločensky uznaných hmotných a duchovných potrieb, ktorý predstavuje na danom stupni poznania predpoklady na všestranný rozvoj človeka. Možno sem ďalej zahrnúť stav spoločenských podmienok vytvorených pre účelný priebeh uspokojovania potrieb“.⁵

Takéto chápanie životnej úrovne je nesporne komplexné — či už ide o vzťah k základnému ekonomickému zákonu socializmu, alebo o podstatu, funkčnosť atď. — ale pre prognostickú prax príliš všeobecné. Prístup, ktorý je plne adekvátny úrovni abstrakcie, s ktorou pracuje marxistická teória životnej úrovne, vyžaduje si pre prognostickú prax určitú modifikáciu. Je totiž skutočnosťou, že sa nepodarilo ani teoreticky, ani prakticky vyjadriť jediným syntetickým ukazovateľom takto chápanú životnú úroveň, že teda nedokážeme jednoznačne hodnotiť vývoj životnej úrovne. Navyše, problémy spôsobuje aj to, že z hľadiska prognostických prác by sme mali riešiť tri zložité úlohy:⁶

- prognózovať vývoj potrieb,
- prognózovať stupeň ich uspokojovania,
- prognózovať podmienky umožňujúce uspokojovanie potrieb.

Môžeme uviesť — aspoň stručne — niekoľko okolností, ktoré objektívne zatiaľ nedovoľujú riešiť tieto úlohy v prognostickej praxi na relatívne vyhovujúcej úrovni.

A. Doteraz nevieme spoľahlivo určovať kvantitatívny rozsah potrieb obyvateľstva. Kladné výsledky napr. z oblasti výživy (stanovenie noriem racionálnej výživy) naznačujú možnosti vedeckých prístupov k potrebám, t. j. dosahovať potrebný stupeň exaktnosti. Podotýkame však, že podobnú exaktnosť možno dosiahnuť len pri potrebách, kde prevažuje ich biologická stránka. Pri vyšších potrebách, kde je rozhodujúca

⁵ Pozri [12, s. 85].

⁶ To vyplýva aj z našej interpretácie prognózy životnej úrovne, chápanej ako „vedecká výpoveď o budúcom stave skúmaného systému, ktorá implikuje výpoveď o jeho vývojovej dráhe od východiskovej k cieľovej situácii“ [9, s. 68]. Nepovažujeme za správne úsilie zameriavať sa na zobrazenie životnej úrovne v cieľovom roku, ktoré by bolo čo najviac kvantifikované a úplne konzistentné. V analógii s prácou [9] vidíme primárny cieľ prognózy v analýze trajektórie rozvoja životnej úrovne a v stanovení kľúčových problémov jej rozvoja počas prognózovaného obdobia. Aj iní naši autori, napr. J. Mervart a kol. [17, s. 311], píšú, že „identifikovanie budúcich rozporov a vytváranie predpokladov pre ich účinné riešenie v zmysle socialistických cieľov patrí totiž k základným funkciám prognózy“.

sociálna stránka, nám zatiaľ takáto exaktnosť chýba. Nie zanedbateľnou skutočnosťou, okrem iného, je aj to, že práve vyšším potrebám sa v doterajších prognostických prácach pripisuje kľúčový význam.

B. Podobne, meranie stupňa uspokojovania potrieb nie je ešte definitívne doriešené. Presadzuje sa názor, že ukazovatele vychádzajúce z fondu spotreby týmto meradlom nie sú a, ako dokázali sovietski ekonómi v teórii optimálneho plánovania, ani nemôžu byť. Hodnotové ukazovatele spotreby odrážajú (aj to nepresne) len kvantitatívnu stránku uspokojovania potrieb. Celkom nedostatočne je tu zachytená kvalitatívna stránka saturácie potrieb. Pochopiteľne, toto tvrdenie neplatí pre prípady, že dokážeme vyjadriť potrebu v naturálnych jednotkách, a tým aj merať stupeň uspokojenia potreby.

C. Jedným z najciteľnejších problémov, ktorý je spôsobený aj tým, že celá oblasť životnej úrovne nie je ešte štatisticky podchytená vo všetkých významných vzťahoch a súvislostiach, je prepojenie hmotných a hodnotových väzieb v životnej úrovni. Neriešenie problému hmotných a hodnotových väzieb sa však prejavuje v neúplných poznatkoch o prepojení životnej úrovne na ostatné fázy reprodukčného procesu. V. Bárta a K. Janáček v tejto súvislosti správne podotýkajú, že „väzby medzi niektorými subsystémami životnej úrovne a sociálnym systémom sa rešpektujú a berú do úvahy viac ako dopad vývoja jednotlivých súčastí spotreby (a životnej úrovne) na výrobné sektory národného hospodárstva. Zatiaľ neuspokojivé a nedostačujúce previazanie prognóz spotreby a životnej úrovne s prognózami iných oblastí národného hospodárstva (ide napr. o prognózy vývoja pracovných síl a ich rozdelenie, investícií, štruktúry výroby a pod.) možno považovať za jednu z najväčších slabín prognostických prác v Československu i za jeden z dôvodov nedostatočnej nadväznosti prognostickej činnosti na plánovacia činnosť. Odstránenie tejto medzery sa javí ako *conditio sine qua non* praktickej použiteľnosti výsledkov prognostických prác, a to nielen v oblasti spotreby a životnej úrovne“ [1, s. 51]. A napriek značnému časovému odstupe od vyslovenia tohto konštatovania treba povedať, že k zásadnej zmene v tejto problematike ešte stále nedošlo.

D. Doteraz sme hovorili len o ekonomickej stránke problematiky, prevažne o problémoch kvantifikácie. Životná úroveň ako mnohoaspektový jav je však predmetom skúmania aj iných vedných odborov, ako sú psychológia, sociológia, medicína atď. To všetko si vynucuje, aby sa výskum i prognostické práce integrovali do uceleného mnohorozmerného systému: tieto práce by sa mohli realizovať tímovým spôsobom. Zároveň však rastú — a nie zanedbateľne — problémy s prepojením medzi jednotlivými aspektmi.

Treba však poznamenať, že jadro problému spočíva vlastne v tom, ako prognózovať a ktoré neekonomické stránky životnej úrovne.

Vzhľadom na to, že takto sformulované úlohy ešte nie sú vyriešené,

bude vhodné sústrediť sa len na jednu stránku kategórie životná úroveň — na ekonomickú stránku — aj preto, že je najviac prepracovaná. Prírodzene, je to závažné zjednodušenie, ktoré sa musí prejavíť v modifikovanom chápaní i hodnotení životnej úrovne a jej vývoja. Redukcia životnej úrovne na jej ekonomický aspekt je však zámerná. Zostáva totiž skutočnosťou, že práve tento aspekt je v súčasnosti — a podľa doteraz spracovaných prognóz aj v dohľadnej budúcnosti — stále rozhodujúci. Takže potom je možné vymedziť životnú úroveň ako „*absolútnu úroveň spotreby hmotných statkov a služieb a súhrn ostatných hmotných a spoločenských podmienok, ktoré ovplyvňujú uspokojovanie potrieb obyvateľstva*“.⁷

Nespornou výhodou takéhoto chápania je možnosť kvantifikácie, ktorá je aj pre prognostiku životnej úrovne nevyhnutnosťou a ktorá umožňuje vypracovať formalizovaný prognostický model životnej úrovne. Tu má veľký význam homogenita zvolených premenných, čo uľahčuje interpretáciu získaných modelových výstupov, a súčasne umožňuje kvantifikovať cieľovú funkciu socialistickej ekonomiky s bezprostredným prepojením na makroekonomické modely reprodukčného procesu.

Ďalej, existuje tu tesná súvislosť s reprodukciou obyvateľstva i pracovných síl, tak v krátkodobom, ako aj v dlhodobom časovom rámci. Uvedená skutočnosť vystupuje do popredia pri poznávaní a formulácii cieľa rozvoja systému.⁸ Proces realizácie cieľov, ktorý vykonáva daný systém, umožňuje začleniť tento systém do vyššieho celku — nadsystému — a tým jeho premenu na prvok nadsystému.⁹ Ciele ako základný predpoklad transformačného procesu v sociálnom systéme, pri dosiahnutí štádia zrelosti, menia sa na prostriedok dosiahnutia vyššieho, všeobecnejšieho cieľa.¹⁰ Cieľom rozvoja životnej úrovne je, podľa nášho názoru, zabezpečenie podmienok pre kvantitatívnu a kvalitatívnu reprodukciu obyvateľstva, v širších súvislostiach vytvorenie podmienok pre kultiváciu potrieb a všestranný rozvoj osobnosti.

Životná úroveň — ako všetky sociálno-ekonomické systémy — je natoľko zložitá, že len ťažko ju môžeme zvládnuť ako celok. Preto je vý-

⁷ Porovnaj [19, s. 18].

⁸ Poznamajme, že existenciu takéhoto cieľa nemožno zamieňať s jeho kvantifikovateľnosťou a realizovanosťou.

⁹ Máme tu na mysli známu tézu systémovej teórie, ktorá hovorí, že dialektický proces premeny celistvých systémov na prvky zložitejšieho systému je podstatnou črtou ich rozvoja. Zaradenie životnej úrovne sa u jednotlivých autorov dosť odlišuje. Kým napr. V. Sova [19] považuje za takýto nadsystém ekonomiku (spoločnosť) a F. Hronský [12, s. 227] zasa sociálny rozvoj, tak u sovietskych autorov N. P. Fedorenko, N. M. Rimševskaja [6, s. 10] je nadsystémom blahobyť ľudu.

¹⁰ Tento cieľ chápeme v súlade s jedným zo základných princípov riadenia vývoja socialistickej spoločnosti. Ide o zásadu spojenia *instrumentálneho a finálneho* prístupu k človeku, k obyvateľstvu. Medzi týmito prístupmi jestvuje vzťah dynamickej komplementarity. Z dlhodobého hľadiska nie je možné zanedbať ani jednu z týchto zložiek komplementarity bez toho, aby nedošlo k poruchám vo vývoji spoločenského systému. Iste, životná úroveň je len časťou týchto zložitých väzieb a jej úlohu nemožno absolutizovať, ale ani podceňovať.

hodné rozčleniť systém na zvládnuteľné subsystémy a prvky. *Dekompozícia* nám uľahčí prognostickú činnosť, pretože dovoľuje plnšie využiť pracovnú špecializáciu prognostikov, ale spôsobuje aj isté ťažkosti. A síce v tom, že je nevyhnutné vzájomne prepojiť subsystémy a prvky (počítačom alebo človekom) a zabezpečiť aj ich väzby na relevantné prostredie. Identifikácia subsystémov a prvkov preto značne závisí aj od možnosti takého prepojenia. Systémová teória označuje tento problém ako *rozhranie* (interface).

Pokiaľ ide o identifikáciu¹¹ subsystémov a prvkov, je nevyhnutná aj preto, aby sme od začiatku vniesli určitý poriadok do zberu a spracovania informácií. V opačnom prípade hrozí nebezpečenstvo, že vzhľadom na možné zmeny v predstavách o systéme a relevantnom prostredí môže byť priebeh prognostickej činnosti brzdený hľadaním nových informácií, príp. zber niektorých sa ukáže ako premárnený čas. Isteže, úprave pôvodných východiskových predstáv sa v praxi nevyhneme, ale ide o to, aby tento postup bol čo najefektívnejší.

Pri praktickej dekompozícii systému životná úroveň sa dostávajú do konfliktu dva možné postupy: vyberať prvky a subsystémy podľa očakávaných tendencií alebo využiť tradičné rozdelenie známe z ekonomickej štatistiky a plánovania. Progresívnosť prvého postupu je zrejmá, výhodou druhého je, že zodpovedá retrospektívnemu informačnému systému. Riešenie úlohy vidíme v určitom kompromise — čiastočne modifikujeme druhý postup.

Kritérium pre vytváranie subsystémov vidíme v ich štatistickom sledovaní a v určitom, kvalitatívne novom pohľade na životnú úroveň. Potom dostaneme štyri subsystémy:¹²

1. spotreba hmotných statkov a služieb;
2. podmienky, za ktorých obyvateľstvo získava zdravotnú a sociálnu starostlivosť, vzdelanie;
3. pracovné prostredie a pracovné podmienky;
4. voľný čas a rekreačná činnosť.

Tieto subsystémy považujeme za vhodné pre modelové zobrazenie s prihliadnutím na problémy, ktoré sme už uviedli (dezagregácia, kvantifikovateľnosť atď.). Treba ešte uviesť, že 4. subsystém je novým pohľadom na životnú úroveň. Kým 1. subsystém vyjadruje životnú úroveň pomocou úrovne a štruktúry spotreby hmotných statkov a služieb, tak 4. subsystém ju postihuje pomocou objemu a štruktúry využitia voľného času. Štruktúra využitia fondu voľného času je jedným zo zovšeobecňujúcich ukazovateľov reprodukčných podmienok obyvateľstva. Umožňuje nielen zistiť, koľko času vyžadujú rôzne činnosti, ale aj to, aké sú potenciálne

¹¹ O probléme identifikácie systému a práci s prognostickými informáciami pozri podrobnejšie napr. práce [10] a [5, s. 69–88].

¹² Podobné členenie subsystémov životnej úrovne je uvedené napr. v práci [19, s. 25].

časové rezervy v živote rôznych sociálnych a príjmových skupín, ktoré by bolo možné i účelne vynaložiť na kultúru, rekreáciu a pod.

Už zbežný pohľad na subsystémy však naznačuje, že nie sú celkom homogénne. Takže z hľadiska analýzy a prognózy interakcií medzi nimi je potrebné vyberať prvky tak, aby sme aspoň v rámci subsystémov zabezpečili homogenitu. Uvedená požiadavka je veľmi významná pri určovaní parametrov systému. Parametrami rozumieme také premenné, ktoré charakterizujú stav, štruktúru, a hlavne proces vývoja životnej úrovne. Tieto premenné vytvárajú základ modelu a sú predpokladom na uplatnenie kvantitatívnej analýzy všeobecne.

Nie je naším cieľom vymýšľať nové, možné prvky [zložky] životnej úrovne, ktoré by sa mohli zjaviť v najbližších desaťročiach. Zostaneme len pri tých, ktorých vplyv na reprodukciu obyvateľstva je už známy a pri ktorých sa predpokladá, že s najväčšou pravdepodobnosťou budú významné aj v dohľadnej budúcnosti.

Vzhľadom na prevažne ekonomický aspekt skúmania životnej úrovne uvedieme ekonomicky významné a kvantifikovateľné prvky:¹³

1. subsystém — *úroveň*
 - a) výživy a stravovania,
 - b) odievania,
 - c) bývania (vrátane vybavenosti domácnosti predmetmi dlhodobej spotreby),
 - d) dopravy (vrátane rozvoja motorizmu),
 - e) spotreby ostatných hmotných statkov a služieb;
2. subsystém — *úroveň*
 - f) zdravotnej starostlivosti,
 - g) sociálnej starostlivosti,
 - h) vzdelania a výchovy;
3. subsystém — *úroveň*
 - i) pracovného prostredia a pracovných podmienok;
4. subsystém — *úroveň*
 - j) rekreačnej činnosti a voľného času.¹⁴

S dekompozíciou systému úzko súvisí problém *detailizácie* prognózy. Teória ešte nevypracovala všeobecne platnú metódu, ktorá by nám umožnila presne určiť prijateľné hranice detailizácie. Záleží tu skôr na skúsenostiach prognostikov, príp. ich intuícii. Približne platí len táto

¹³ Potreba rozkladať subsystémy na prvky je daná aj tým, že v prognóze životnej úrovne nemôžeme vychádzať iba z jej subsystémov. Na tento problém, hoci v oblasti makroekonomických prognóz, poukázal J. Goldmann. Píše, že sa „vyskytujú pokusy o prognózu, ktorá by sa opierala výhradne o — niekedy až špekulatívne — skúmanie správania makroagregátov (nezriedka bez kritického štúdia vstupných údajov, ich náplne a spoľahlivosti.). K vedecky podloženým výsledkom sa však možno dopracovať jedine konfrontáciou výsledkov makroprojekcií a niektorých rozhodujúcich mikroprojekcií, ktoré ich podmieňujú, a to cestou postupnej aproximácie“ [9, s. 89]

¹⁴ Prvky systému sme prebrali z práce [12, s. 43]. Vymedzenie prvkov nie je konečné, pretože v budúcnosti nie je vylúčená možnosť, že k nim pribudnú nové prvky, čo sa prejaví v štruktúre a správaní systému. Spomeňme tu životné prostredie.

nepriama úmernosť: „Čím dlhší je časový horizont predikcie a čím silnejší je stochastický charakter prognózy, tým nižšia bude spravidla miera dezagregácie a detailizácie, ktorú môžeme dosiahnuť.“¹⁵

Krátkodobá prognóza môže poskytnúť pomerne podrobné výsledky v zložkách životnej úrovne, možno aj na rozlišovacej úrovni vykonávacieho plánu. Dlhodobá prognóza sa musí obmedziť len na základné subsystemy a prvky, ak nemá dôjsť k povestnej hre s číslami. To znamená jednak možnosť zjednodušenia štruktúry systému, jednak aj rast významu väzieb systému a jeho prostredia. Vysvetlenie treba hľadať v dvoch skutočnostiach. Každá prognóza má *pravdepodobnostný charakter*, ktorý vyplýva z uznania aktívnej úlohy človeka v historickom vývoji. Práve človek svojou aktivitou v rozhodujúcej miere spôsobuje neurčitosť prognózovaných procesov, čo nevyhnutne vyžaduje chápať budúce procesy stochasticky. Činnosť človeka môže podstatne zmeniť podmienky a predpoklady, z ktorých prognóza vychádza. Vývoj podmienok a predpokladov teda obsahuje väčšiu či menšiu neurčitosť. Hovoríme tu o pôsobení *faktora neurčitosti*, ktoré sa prejavuje diferencovane nielen v rámci daného systému, ale aj v jeho relevantnom prostredí. Prejavom oboch skutočností potom je, že zvyšovanie stupňa dezagregácie (detailizácie) spôsobuje rast miery neistoty. Práve z tohto dôvodu nemôžeme požadovať od dlhodobej prognózy životnej úrovne podrobne štruktúrovanú a kvantifikovanú predpoveď o budúcom stave systému.¹⁶

II. Prístup a postupy v prognózovaní životnej úrovne

Prognózy životnej úrovne môžu byť rozpracované ako:

— *kvalitatívne charakteristiky vývoja* (t. j. všeobecný opis tendencií a očakávaného charakteru zmien v zložkách i v životnej úrovni ako celku);

— *kvantitatívne odhady* (bodové alebo intervalové) ktoré vyjadrujú prognózované číselné hodnoty parametrov objektu a hladinu pravdepodobnosti ich dosiahnutia.

Každá vedecky vypracovaná prognóza obsahuje obe stránky¹⁷ rozvoja budúcich javov — kvantitatívnu i kvalitatívnu — s ich zdôvodnením. Zdôvodnenie charakteristík sa môže opierať o úplne odlišné postupy, pričom použitie formalizovaných techník nie je postačujúcou podmienkou. Štruktúra systému zdôvodnení závisí od cieľa prognózy, konkrétnych zvláštností prognózovaných javov, dostupnosti informácií, termínu

¹⁵ Pozri [9, s. 87].

¹⁶ V tejto súvislosti je výstižné varovanie v práci [9, s. 90]. „Celkom spoľahlivá v prognostickej práci je iba tautológia, logický záver zo zvolených premís, ktoré výsledok prognózy v sebe už implicitne obsahujú. Snaha o vysoko obťažnú a bohato štruktúrovanú prognózu v dlhodobej perspektíve môže vyústiť jedine v utópiu.“

¹⁷ Na nebezpečenstvo zjednodušovania a jednostrannosti poukázal napr. H. D. Haustein [11, s. 223]: „Rozvláčne verbálne prognózy s malou poznávacou hodnotou treba posudzovať rovnako kriticky ako náročné matematické modely, ktoré sa pri bližšom skúmaní odhalia ako púha trendová extrapolácia.“

ukončenia prognostických prác a pod. Základom systému zdôvodnení je *kvalitatívna* analýza javu, t. j. spoznanie a vysvetlenie podstatných vnútorných väzieb, formulovanie hypotéz a koncepcií vývoja, odhad charakteru vplyvu základných komponentov objektu prognózy na celok atď. *Kvantitatívna* analýza, ktorá umožňuje získať prognostické výstupy v číselnom vyjadrení, nielenže vychádza z výsledkov skúmania podstaty procesov, ale súčasne posilňuje a obohacuje kvalitatívnu analýzu. Jednak tým, že jej pridáva na presvedčivosti, a tiež tým, že zužuje oblasť neurčitosti prognózy, predovšetkým vyradovaním zjavne nemožných, príp. protirečivých záverov.

Dialektický charakter vývoja každého zložitého, sociálno-ekonomického systému — teda i životnej úrovne — je daný existenciou protirečenia vo vzájomných interakciách subsystémov a prvkov, protirečeniami v cieľoch a prostriedkoch. Tieto protirečenia, ktoré sa odrážajú v interakciách subsystémov a prvkov, sú tak príčinou štrukturálnych zmien. Preto je značným zjednodušením, ak sa pri skúmaní systému a jeho štruktúry uvažuje len so vzťahmi príčinnno-následkového typu.

Pre hlbšie postihnutie interakcií medzi subsystémami a prvkami životnej úrovne a podnetov ku štrukturálnym zmenám je veľmi dôležitý moment aktivity prvkov a druh tejto aktivity. Vývoj životnej úrovne môže byť výrazne ovplyvnený existenciou a dynamikou takých prvkov, ktoré sú nositeľmi rýchleho rastu a ktoré svojimi interakciami s ostatnými prvkami a subsystémami životnej úrovne prispievajú k zmenám v ich dynamike, pravda, nie nevyhnutne a nie vždy iba pozitívnym smerom. Z hľadiska vývoja štruktúry životnej úrovne je významný stupeň prispôsobivosti jej prvkov, príp. opačne: miera ich stability, ktorá sa premieta do pružnosti štruktúry životnej úrovne z hľadiska jej schopnosti prispôbovať sa zmenám v reprodukcii obyvateľstva a pracovných síl. V širšom kontexte ide o pružnosť väzby medzi štruktúrou životnej úrovne a rozvojom osobnosti človeka.¹⁸

Adekvátnosť predstáv o štruktúre¹⁹ systému životná úroveň, o charaktere i spôsobe vzájomného ovplyvňovania jeho subsystémov a prvkov závisí od nahromadených informácií o doterajšom vývoji systému. Z toho dôvodu presnosť poznatkov o mechanizme interakcií medzi subsystémami a prvkami systému a ich vlastnosťami určuje kvalitu prognózy správania (dynamiky) systému v budúcnosti.

¹⁸ V súvislosti so skúmaním vývoja štruktúry systému životná úroveň treba venovať značnú pozornosť tým silám a činiteľom, ktoré spôsobujú nesúlad medzi vývojom štruktúry zdrojov pre životnú úroveň a štruktúrou subsystémov a prvkov životnej úrovne. Rovnako je potrebné skúmať samotné subsystémy z hľadiska ich schopnosti prispôbovať sa meniacim sa cieľom i podmienkam vývoja systému.

¹⁹ Štruktúra systému sa obyčajne chápe ako množina prvkov a väzieb systému. V skutočnosti sa vzťahy rozdeľujú na vzťahy dané, vzťahy ako také, vzťahy medzi vecami a na vzťahy ako pravidlá, normy správania individuí, ktorých výrazom je spoločenská štruktúra. (Podrobnejšie o otázkach ekonomickej štruktúry vo všeobecnej rovine pozri [21, s. 130–145].)

S otázkou dynamiky systému je spojený problém, či dynamika vyplýva zo štruktúry samého systému alebo z pôsobenia prvkov nejakej inej štruktúry. Je potrebné analyzovať prvky, ktoré dynamizujú²⁰ systém životná úroveň a tie systémy, ktoré takúto dynamizáciu umožňujú. Z teoretického hľadiska je nevyhnutné rozlišovať systémy tvoriace relevantné prostredie životnej úrovne a systémy tvoriace tzv. vnútorné prostredie. Ide pritom o také systémy, ktoré sú identifikované a skúmané na životnej úrovni z iných hľadísk (napr. z hľadiska zabezpečenia, dôsledkov životnej úrovne a pod.).

V správaní zložitých systémov (i životnej úrovne) je veľmi významný vzájomný vzťah medzi zotrvačnými a inovačnými silami, t. j. vzťah medzi vývojom subsystémov a prvkov, ktorých ďalší vývoj je želateľný alebo nie. Prirodzene, možno hovoriť o množstve takýchto interakcií. Viacerí autori preto píšu o tom, že z rozboru vnútorného napätia medzi týmito silami je možné odvodiť dynamiku, správanie systému.²¹

Zotrvačnosť v správaní systému totiž môže ohroziť jeho efektívne fungovanie. Na prekonanie tohto nebezpečenstva je potrebné jednak včas identifikovať záporné črty vývoja, jednak odhaliť dostatočné prostriedky na prekonanie zotrvačnosti. Preto odhalenie tzv. interného jadra systému je jednou z najdôležitejších analytických a prognostických činností.

Možno teda povedať, že rozhodujúci význam pri rozpracúvaní prognóz životnej úrovne má teória jej rozvoja, ktorá obsahuje charakterizovanie podstaty základných vnútorných vzťahov a zákonitostí, ako aj ekonomické, sociálne, ekologické i politické súvislosti rozvoja životnej úrovne. Správnosť východiskových predpokladov a metodologického základu prognózy zásadne ovplyvňuje výsledky prognózy i možnosti jej praktického využitia. Teória rozvoja životnej úrovne preto určuje obsah systému zdôvodnení a koncepcií rozvoja, zakladaných v prognóze, a tak do značnej miery pôsobí na výber prognostických postupov i metód.

Dlhodobé prognózy životnej úrovne vychádzajú (explicitne alebo implicitne) z dvoch základných bodov: z vývoja hmotných a duchovných potrieb spolu s tvorbou a dynamikou spoločenských preferencií; z možnosti ekonomického rozvoja, ktorý vytvára podmienky pre uspokojovanie jestvujúcich, príp. vznik nových potrieb. Tieto body vytvárajú objektívny rámec pre použitie dvoch zásadne odlišných *metodologických prístupov* k vypracovaniu prognózy:²²

1. genetického prístupu,
2. normatívno-cielového prístupu.

Oba prístupy sa opierajú o analýzu dosiahnutého stavu, o výsledky

²⁰ V minulých rokoch takýmito dynamickými prvkami v životnej úrovni boli napr. bývanie a individuálny motorizmus.

²¹ Napríklad [17, s. 61] a [9, s. 80].

²² Podrobnejšie o obidvoch prístupoch pozri [6, s. 31–37].

poznania mechanizmov utvárania životnej úrovne. Lenže genetický prístup sa opiera o determinovanosť budúcej životnej úrovne minulými a súčasnými podmienkami sociálno-ekonomickej reality, o pokračovanie zistených zákonitostí a o najpravdepodobnejšie zmeny ovplyvňujúcich faktorov. Normatívno-cielový prístup zdôrazňuje formuláciu konečných výsledkov rozvoja, určenia cieľa pohybu. Je pochopiteľné, že formulácia cieľa sa odohráva na báze poznania reálnych procesov, ale východiskom sa stáva určitý „ideálny“ obraz, dlhodobý sociálny cieľ, z hľadiska ktorého sa posudzujú metódy riadenia dynamiky rastu životnej úrovne a jej možný rozvoj. Pri prvom prístupe sa skúma budúcnosť z hľadiska prítomnosti, pri druhom skúmame prítomnosť ako do nej premietnutú budúcnosť. V oboch prípadoch sme však zámerne nehovorili o potrebách z toho dôvodu, že sa vyjadrujú nepriamo. Na jednej strane, podľa charakteristiky uspokojenia, t. j. podľa spotreby, na druhej strane, podľa činiteľov a podmienok, ktoré determinujú uspokojovanie potrieb.

Doterajšie praktické skúsenosti nedovoľujú jednoznačne stanoviť kritériá použitia toho či onoho prístupu. V prognózovaní sa problém rieši jednoducho; obyčajne tak, že sa prognóza vypracúva paralelne s použitím oboch prístupov. Diskrepancie, ktoré pritom vznikajú, expertne sa porovnávajú a iteratívnymi prepočtami sa snažíme dosiahnuť relatívny súlad výsledkov podľa oboch prístupov. Základnou príčinou vzniku diskrepancií je rozdielny odhad zdrojov a podmienok na uspokojovanie potrieb i úrovne a štruktúry potrieb samých. Postupné porovnávanie a zladenie výsledkov oboch prístupov je predpokladom pochopenia dialektického vzťahu medzi cieľmi a prostriedkami, ktorý spočíva v ich postupnom vzájomnom zamieňaní v procese rozvoja životnej úrovne.

Z deskripcie metodologických prístupov vyplynulo, že ich základný význam treba vidieť v adekvátnom vyjadrení väzby medzi dvoma východiskovými bodmi prognózy životnej úrovne v oboch smeroch, od prítomnosti k budúcnosti a naopak. Pri opise prognostických postupov sa pokúsime načrtnúť, ako pôsobí vymedzenie objektu³ prognózy (z hľadiska jeho vnútornej štruktúry a väzby na relevantné prostredie) na vypracovanie prognózy z metodického hľadiska. V analógii s prácou H. D. Husteina [11] chápeme prognostické *postupy* ako použitie určitým spôsobom nadväzujúcich metód na typické problémy alebo stránky vývoja životnej úrovne.²⁴

V podstate sú použiteľné dva základné postupy:

²³ V prognostickej literatúre sa doteraz venovalo málo pozornosti klasifikácii životnej úrovne ako objektu prognózy. Jeden z mála pokusov o členenie nájdeme v práci [7]. Autor tu rozlišuje trojaký prístup k identifikácii životnej úrovne ako objektu prognózy: 1. ako časť širšie koncipovaného celku (napr. ekonomika), 2. ako celok sám osebe, 3. ako vybrané aspekty (napr. spotrebné výdavky, spoločenská spotreba obyvateľstva a pod.).

²⁴ Porovnaj [11, s. 96].

- priamy,
- nepriamy.

Priamy postup vychádza z predpokladu vonkajšej autonómnosti objektu prognózy a neskúma zväčša ani otázku jeho štruktúry. Proces vývoja objektu chápe len v závislosti od plynutia času. Preto je zrejmé, že v prognózovaní životnej úrovne sú možnosti jeho použitia viac než obmedzené. Predovšetkým nie je možné použiť priamy postup pre životnú úroveň ako celok. Ide o to, že nevieme vyjadriť životnú úroveň ako skalár, ale len ako vektor, ktorého počet zložiek závisí od príslušnej klasifikácie. Za určitých podmienok však môžeme použiť priamy postup pri prognóze niektorých zložiek životnej úrovne a prihliadnuť na vnútornú štruktúru zložky.

Nepriamy postup možno použiť tak pri prognóze životnej úrovne ako celku, ako aj jej prvkov a subsystémov. Základný rozdiel oproti priamemu postupu tu spočíva v tom, že berieme do úvahy pôsobenie relevantného prostredia, pričom čas môže vystupovať tiež ako jedna z explikatívnych veličín. Doteraz sa najčastejšie používali dva varianty nepriameho postupu: komponentný a systémový. Prvý variant je v súčasnosti už takmer „klasický“. Rešpektuje subsystémy a prvky životnej úrovne v ich interakciách s relevantným prostredím. Veľmi málo však — alebo niekedy vôbec — prihliada na vnútorné väzby v objekte prognózy. Práve táto slabina sa v súčasnosti ukazuje ako najvážnejšia v prognostickej praxi. Jedným z možných riešení je použitie systémového postupu, ktorý sa v súčasnosti ukazuje ako jeden z najperspektívnejších. V tejto súvislosti treba však pripomenúť, že ani systémový postup ešte nezaručuje sám osebe spoľahlivosť a dostatočnú výrokovú schopnosť dlhodobej prognózy životnej úrovne, pokiaľ by nevychádzal z dostatočne hlbokoj analýzy jej formovania v minulosti i v budúcnosti, ktorá by bola založená na marxistickej dialektike.²⁵

Literatúra

- [1] BĀRTA, V. — JANĀČEK, K.: Prognózování spotřeby. Praha, Academia 1977.
- [2] BLAGONRAVOVĀ, Z. a kol.: Návrh na sledování a komplexní vyhodnocování životní úrovně v soustavě SEI na léta 1976—1980. [SM, č. 97.] Praha, VÚSEI 1975.
- [3] ČETÝRKIN, E. M.: Statističeskije metody prognozirovanija. Moskva, Statistika 1975.
- [4] DUBEN, R. — STĪBALOVĀ, B.: Jak budeme žít v roce 2000?. Praha, Svoboda 1976.

²⁵ Výstižne formuluje celý problém O. Šulc [16, s. 102]: „Zatiaľ čo uplatňovanie formálnych systémových metód má zmysel pre predvídanie vývoja prevažne určitého látkovo-energetickými ukazovateľmi, zostáva hlavným nástrojom riešenia komplexných vývojových spoločenských problémov dialektickomaterialistická metóda, ktorá je tiež určitým druhom systémovej metódy, avšak neopiera sa len o formálne vyjadrené, kvantifikované informácie.“

- [5] FAIFR, V. a kol.: Modelování společenských systémů metodou KPM. Praha, Sportpropag 1981.
- [6] FEDORENKO, N. P. — RIMAŠEVSKAJA, N. M. [red.]: Potřebnosti, dochody, potřebnosti. Moskva, Nauka 1979.
- [7] GÁL, F.: Problémy prognózovania životnej úrovne. Životná úroveň, XV., 1981, č. 2.
- [8] GÁL, F.: Problémy metodológie prognózovania. Ekon. Čas., 30, 1982, č. 2.
- [9] GOLDMAN, J.: Makroekonomická analýza a prognóza. Praha, Academia 1975.
- [10] HABR, J.: Prognostické modelování v hospodářské praxi. Praha/Bratislava, SNTL/ALFA 1976.
- [11] HAUSTEIN, H. D.: Ekonomická prognóza. Praha, Svoboda 1972.
- [12] HRONSKÝ, F.: Teória životnej úrovne. Bratislava, Pravda 1981.
- [13] JANÁČEK, K.: O možnostech a mezích prognóz životní úrovně. Polit. Ekon., 30, 1982, č. 3.
- [14] MARKUŠ, J.: Úvod do spoločensko-ekonomického prognózovania. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 1.
- [15] MARKUŠ, J.: Přehľad prognostických metod. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 4.
- [16] MARKUŠ, J.: Zásady prognostickej práce. Ekon. Čas., 29, 1981, č. 8.
- [17] MERVART, J. a kol.: Metodologie prognóz a dlouhodobých výhledů. Praha, VÚPŘ NH 1973.
- [18] SOVA, V. a kol.: Problémy dlouhodobého vývoje životní úrovně. Praha, SNPL 1961.
- [19] SOVA, V.: Životní úroveň a její plánování. Praha, Svoboda 1978.
- [20] ŠULC, O.: Abeceda prognostiky. Praha, SNTL 1976.
- [21] TENZER, O. a kol.: Úvod do metody myšlení pro ekonomy. Praha, Svoboda 1972.

Recenzie

ŠIBL, Drahoš: **Európske spoločensvá. Otázniky a výkričníky.** Bratislava, Pravda 1982. 248 s.

Na knižný trh odbornej ekonomickej literatúry sa dostáva netradične spracovaná kniha z pera autora, ktorý je okruhu ľudí zaoberajúcich sa problematikou kapitalistickej ekonomickej integrácie známy už svojimi predchádzajúcimi knižnými publikáciami (Protirečivý charakter Západoeurópskej integrácie, Pravda 1977; Tendencie k zmedzinárodnieniu hospodárskeho života v súčasnom kapitalizme, Pravda 1974 a Neokolonializmus a jeho úloha v súčasnom kapitalizme, Pravda 1981). Teraz D. Šibl hovorí o Európskych spoločensvách.

Kniha o veľmi náročnej a zložitej problematike medzinárodných ekonomických vzťahov v súčasnom kapitalizme by sa z určitého hľadiska dala nazvať aj súborom reportáží, ktoré možno čítať bežne od prvej strany po poslednú, vzhľadom na logické radenie jednotlivých problémov a aspektov západoeurópskej integrácie, alebo vybrať si ktorýkoľvek problém podľa zaujímavého ponúkacieho názvu niektorej kapitoly. Každá z nich obsahuje pomerne uzavretú ucelenú charakteristiku niektorého z problémov západoeurópskej kapitalistickej ekonomickej integrácie. Druhý prístup bude pravdepodobnejší a azda to bolo aj cieľom autora, aby túto zložitú problematiku, sledovanú relatívne úzkym okruhom ľudí, priblížil aj čita-

teľom nie čisto ekonomického zamerania; po prečítaní niektorej z kapitol takmer určite sa pokúsia hlbšie oboznámiť aj s ostatnými problémami, uvádzanými v knihe.

Kladom práce je niekoľko skutočností. Predovšetkým triedne marxistické stanovisko, z ktorého autor hodnotí celú problematiku kapitalistickej ekonomickej integrácie, ako aj jej jednotlivé aspekty. Ďalším pozitívom je už spomínaná veľmi zaujímavá forma podania uvedenej problematiky; sem patrí aj odlišný jazykový prejav — vyjadrovacie prostriedky typické viac pre písanie reportáže — než na aký je čitateľ bežne zvyknutý pri strohom prísne vedeckom slovníku v odbornej ekonomickej literatúre. Práca má súčasne vysokú informatívnu hodnotu z hľadiska uvádzaných historických faktov, faktografického materiálu, odvolávok na pramene, ale aj názorno-ilustratívnej stránky.

K stručnému hodnoteniu obsahu. Práca pozostáva v podstate z dvoch častí, z ktorých prvá dáva čitateľovi možnosť oboznámiť sa s históriou zrodu myšlienky „zjednotenej Európy“ od jej počiatkov až po jej konkrétnu realizáciu v podobe, v ktorej sa uskutočnila po 2. svetovej vojne — v podobe integračných projektov európskych spoločensvá v kapitalistickej Západnej Európe. Pri tej-

to historickej sonde sa čitateľ oboznámi stručne s obsahom chápania hesla zjednotenej Európy v nemarxistickom ponímaní, ale hlavne s vymedzením obsahu uvedeného procesu v marxistickej literatúre — v práci V. I. Lenina O hesle spojených štátov európskych z roku 1915, v prejave K. Gottwalda na 8. schôdzi VI. kongresu Komunistickej internacionály 25. júla 1928, až po hodnotenie konkrétnych projektov medzinárodnej ekonomickej integrácie v súčasnom kapitalizme v Dokumentoch z medzinárodných porád komunistických a robotníckych strán. Pokiaľ ide o konkrétnu realizáciu týchto projektov, autor umožňuje čitateľovi urobiť si predstavu o ich vývoji od prvých krokov v roku 1950 v podobe Deklarácie „otcov“ projektov — vtedajšieho francúzskeho ministra zahraničných vecí Roberta Schumana a francúzskeho politika Jeana Monneta, ktorá sa stala základom prvého integračného projektu Európskeho združenia uhlia a ocele (EZO) — Montánnej únie, až po vznik EHS a EURATOMu v roku 1957; ďalej hodnotenie integračných zoskupení v 60. rokoch, ktoré znamenali relatívne priaznivý vývoj pre Európske spoločenstvá (názov Európske spoločenstvá sa používa pre tri spomenuté západoeurópske integračné zoskupenia od roku 1967, keď sa vytvorili spoločné riadiace orgány všetkých troch zoskupení). Zauzľovanie problémov v 70. rokoch, súvisiace s akumulovaním krízových javov v kapitalistickej svetovej hospodárskej sústave, ktoré v marxistickej ekonomickej teórii súhrnne označujeme ako prejav prehĺbenia všeobecnej krízy kapitalizmu v jej tretej etape.

Druhá časť práce, nazvaná *Sondy do prítomnosti, pohľady do budúcnosti*, zameriava sa na prejavy najvypuklejších krízových javov súčasného ka-

pitalizmu 70. rokov v Európskych spoločenstvách:

— energetickú krízu v kapitole *Energia? Energia!*;

— menovú krízu; krach Brettonwoodského menového systému a vznik Európskej sústavy v roku 1979 v kapitole *Kráľ zomrel... Nech žije kráľ!*;

— kríza štátnomonopolistického regulovania nielen v národnej podobe (zlyhanie nástrojov hospodárskej politiky v cyklickej kríze 1973–1975), ale aj v podobe nadštátnej, v ktorej sa štátnomonopolistická regulácia vytvorila pri vzniku a realizácii integračných projektov Európskych spoločenstiev.

Autor upriamuje pozornosť čitateľa na oblasti, kde sa zlyhanie mechanizmu štátnomonopolistickej regulácie v nadštátnej úrovni najviac prejavilo:

— v skrachovaní projektu „zelenej Európy“, ktorý predstavuje integračné procesy v oblasti poľnohospodárstva členských krajín (kapitola *Vädnúce listie „zelenej Európy“*);

— v kríze sociálnej politiky, kde si autor všima vzťah kapitálu a práce v integrovanom celku, pričom zohľadňuje skutočnosť, ako sa v tomto vzťahu prejavuje jedna zo zásad Spoločného trhu — voľný pohyb pracovných síl, kde rozoberá sociálne postavenie emigrantov v Európskych spoločenstvách (v kapitole *„Ludská tvár“ Európskych spoločenstiev*);

— v kríze medzinárodných ekonomických vzťahov, kde si všima vývoj vzťahov Európskych spoločenstiev voči krajinám RVHP (v kapitole *O láske k socialistickým štátom rozhodne nejde*), ďalej voči rozvojovým krajinám (*Pomoc? Nie, ekonomická kalkulácia!*); zvláštna kapitola je venovaná vývoju vzťahov Európskych spoločenstiev voči ČĽR (*Roy Jenkins v stopách Marca Pola*), ale aj vyjadrenie vzťahu Európskych spoločenstiev

voči USA (*Od amerikacenzizmu k polycentrizmu*).

V práci nie je vynechaná ani otázka vzájomného vzťahu medzinárodných monopolov a stanovisko jednotlivých štátov Európskych spoločenstiev a Európskych spoločenstiev ako celku k vývoju medzinárodných monopolov.

V závere možno nájsť autorovo hodnotenie ekonomických a politických aspektov medzinárodnej ekonomickej

integrácie, pričom konštatuje, že koncom 70. rokov sa úsilie Európskych spoločenstiev prenáša viac do politickej roviny.

Obohatenie nášho knižného trhu novou knihou D. Šibla presvedčí širokú čitateľskú verejnosť, že aj s takou zložitou problematikou, ako je medzinárodná ekonomická integrácia, možno sa oboznámiť netradičnou formou.

Helena Masárová

Podnetná práca o medzinárodných monopoloch

BELOUS, Taisa Jakovlevna: **Meždunarodnyje monopoli i vyvoz kapitala**. Moskva, Nauka 1982. 320 s.

T. Ja. Belousová je čitateľom v socialistických krajinách známa ako autorka jednej z prvých marxistických prác, ktorá sa komplexne zaoberala problematikou súčasných medzinárodných monopolov. Jej kniha *Medzinárodné priemyselné monopoly*¹ vyšla pred desiatimi rokmi. Napriek tomu, že od tých čias marxistická literatúra o medzinárodných monopoloch zaznamenala značný rozmach — čo sa prejavuje tak v počte prác, ako aj v šírke skúmanej problematiky a hĺbke teoretickej analýzy — spomenutá kniha T. Belousovej dosiaľ patrí v určitom zmysle ku klasickým prácam z uvedenej problematiky. V ďalších rokoch publikovala T. Belousová viacero teoretických statí o najnovších tendenciách vo vývoji medzinárodných monopolov a vo vývoze kapitálu. Československým čitateľom je známa predovšetkým ako spoluautorka kolektívnej monografie *Súčasná medzinárodná monopoly* (Bratislava, Pravda 1980), kde napísala kapitolu o organizačnej štruktúre a systéme riadenia medzinárodných monopolov.

Už pre prvú prácu T. Belousovej je charakteristický širší, politickoekonomický prístup, spájanie analýzy podstaty, foriem a mechanizmu fungovania medzinárodných monopolov s riešením niektorých otvorených problémov politickej ekonomie kapitalizmu. Tento prístup sa ešte výraznejšie prejavuje v recenzovanej práci. Autorka nechápe súčasné medzinárodné monopoly iba ako dôležité subjekty medzinárodných ekonomických vzťahov, ktorých činnosť má ďalekosiahle sociálne a politické dôsledky (takýto pohľad v podstate prevláda v marxistickej literatúre), ale aj ako logické vyústenie vývoja monopolizácie vnútri národných ekonomík. Z rozličných stránok objasňuje spätnú väzbu medzi súkromnomonopolistickou formou internacionalizácie hospodárskeho života a vývojom makroekonomických procesov v rámci národných ekonomík, pričom ukazuje, že práve v dôsledku expanzie medzinárodných monopolov nie je dnes možné skúmať akumuláciu kapitálu iba v rámci izolovaných národných ekonomík, že tento proces

¹ BELOUS, T. Ja.: *Meždunarodnyje promyšlennyje monopoli*. Moskva, Mysľ 1972.

má v súčasnosti medzinárodný charakter a prebieha do určitej miery nezávisle od vývoja reprodukcie v každej jednotlivej kapitalistickej krajine.

Recenzovaná práca nadväzuje na dnes už bohatú marxistickú literatúru o medzinárodných monopoloch, odvoláva sa na jej pozitívne výsledky, no zároveň polemizuje s mnohými názormi. K nesporným prednostiam práce patrí, že sa nevyhýba zložitým a otvoreným problémom, ale práve naopak, snaží sa zaujať vlastné stanovisko k diskutovaným otázkam a takto prispieť k rozvinutiu marxistickej teórie. K otvoreným problémom, ktoré dosiaľ nie sú v marxistickej literatúre dostatočne objasnené a kde autorka prispieva mnohými cennými myšlienkami, patrí napr. problém relatívneho prebytku kapitálu v súčasnom kapitalizme, vplyv medzinárodného pohybu kapitálu na cyklus, inflačné dôsledky politiky medzinárodných monopolov, úloha monopolov v prehĺbení štruktúrnych kríz v súčasnom kapitalizme atď. Teoretické zovšeobecnenia sa pritom opierajú o bohatý faktografický materiál.

Štruktúra práce vyplýva z vnútornej logiky samého predmetu skúmania, z potreby marxisticky hodnotiť najnovšie tendencie v stratégii medzinárodných monopolov a ich úlohu v najdôležitejších sférach a procesoch svetového kapitalistického hospodárstva.

V prvej kapitole autorka vymedzuje niektoré základné pojmy a formuluje hlavné smery, v ktorých vedecko-technická revolúcia vplýva na vývoj foriem medzinárodných monopolov, na ich celkovú stratégiu a miesto vo svetovej kapitalistickej ekonomike. Súčasťou tejto kapitoly je aj analýza organizačnej štruktúry a systému riadenia v súčasných medzinárodných monopoloch. Na rozdiel od mnohých marxistických prác, ktoré sa sústre-

ďujú iba na analýzu medzinárodných priemyselných monopolov, autorka venuje pozornosť aj najnovším tendenciám vo vývoji medzinárodných bankových monopolov (čo je zvlášť dôležité vzhľadom na prudkú zahraničnú expanziu bankových monopolov v 70. rokoch) a prispieva k prehĺbeniu marxistickej analýzy štruktúry a fungovania súčasného finančného kapitálu.

V druhej kapitole sa autorka zaoberá úlohou vývozu kapitálu v stratégii súčasných medzinárodných monopolov. Ukazuje, že relatívny prebytok kapitálu je aj v súčasnosti dôležitou príčinou vývozu kapitálu, že ho však nemožno považovať za jedinú príčinu. Relatívnym prebytkom kapitálu nemožno vysvetliť obojstranný pohyb kapitálu medzi vyspelými kapitalistickými krajinami navzájom, ktorý dnes tvorí rozhodujúcu súčasť vývozu kapitálu. Dôležitú úlohu tu zohráva dlhodobá stratégia monopolov, zameraná na stabilizáciu monopolných ziskov, a predovšetkým vplyv vedecko-technickej revolúcie na medzinárodnú delbu práce. Na jednej strane vývoz kapitálu v podobe priamych zahraničných investícií stimuluje ďalšiu internacionalizáciu výroby, na druhej strane pri určitom stupni internacionalizácie výroby sa ďalší vývoz kapitálu stáva ekonomickou nevyhnutnosťou. Pravda, sám proces internacionalizácie kapitálu je vnútorne protirečivý a autorka venuje pozornosť aj faktorom, ktoré brzdia medzinárodný pohyb kapitálov. V tejto súvislosti sú zaujímavé najmä úvahy T. Belousovej o vplyve dĺžky, hĺbky a synchrónnosti cyklických kríz na medzinárodný pohyb kapitálu. K tejto otázke sa ešte vracia v nasledujúcich kapitolách. Veľmi zaujímavou súčasťou druhej kapitoly je analýza nových tendencií, ktoré sa vo vývoze kapitálu prejavili v 70. rokoch (napr. zmeny v štruktúre

vlastníctva a v odvetvovej štruktúre priamych zahraničných investícií, nové formy prenikania do rozvojových krajín a pod.).

Tretia kapitola je venovaná kritike buržoázných teoretických interpretácií priamych zahraničných investícií. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že kritikou buržoázných koncepcií sa autorka zaoberá aj v iných kapitolách, keď pri marxistickom hodnotení mnohých javov polemizuje s buržoáznymi teoretikmi. V samej tretej kapitole autorka analyzuje jednak aplikáciu buržoázných teórií rastu firmy na vysvetlenie motívov priamych zahraničných investícií, jednak teórie objasňujúce zahraničnú expanziu firiem rozličnými monopolistickými výhodami (modely „medzinárodného oligopolu“). Najcennejšou súčasťou tejto kapitoly je § 3, venovaný kritike koncepcie západonemeckého ekonóma K. Buscha, ktorá doposiaľ nebola v marxistickej literatúre analyzovaná. V polemike s K. Buschom autorka rozvíja marxistický výklad vplyvu cyklu na dynamiku priamych zahraničných investícií, pričom svoju argumentáciu opiera o štatistickú analýzu vývoja priamych zahraničných investícií USA za ostatné tri desaťročia.

Najpodnetnejšou časťou recenzovanej knihy sú posledné dve kapitoly. V štvrtej kapitole T. Belousová rozvíja marxistickú analýzu úlohy medzinárodných monopolov v kapitalistickej rozšírenej reprodukcii. Najprv podrobne skúma protirečivý vplyv dovozu a vývozu kapitálu na investičný proces vnútri národnej ekonomiky. Zdôrazňuje, že pri súčasnom stupni internacionalizácie hospodárskeho života sú zahraničné investície na jednej strane nevyhnutným prostriedkom na zabezpečenie bezporuchovej vnútorného reprodukčného procesu (zabezpečenie dodávok surovín, odbytišť pre výrobky, mobilizácia finančných

prostriedkov, využitie výhod medzinárodnej špecializácie a pod.), na druhej strane ale vedie k zostreniu problému relatívneho prebytku kapitálu v materskej krajine a k mnohým problémom a disproporciám vo vnútornom reprodukčnom procese. V druhom paragrafe tejto kapitoly autorka skúma zmeny v strategickej orientácii medzinárodných monopolov v 70. rokoch. Upozorňuje na také tendencie v medzinárodnom znovurozdeľovaní výrobných kapacít, ako je presúvanie niektorých výrobných odborov (náročných na živú prácu, suroviny, energiu a znečisťujúcich životné prostredie) do rozvojových krajín a ďalšie sústreďovanie vo vyspelých krajinách technicky náročných výrob, vyžadujúcich vysoko kvalifikované pracovné sily. Podnetné myšlienky pre rozvoj marxistickej teórie cyklu obsahuje tretí paragraf, v ktorom autorka napr. upozorňuje na to, ako medzinárodné koncerny s horizontálnou a s vertikálnou deľbou práce rozdielne vplyvajú na synchronnosť cyklu a v akých prípadoch môže mať politika medzinárodných monopolov asynchronizujúci účinok na cyklický vývoj v rozličných krajinách, ako táto politika vplyva na prevládanie rozličných funkčných foriem relatívne prebytočného kapitálu v rozdielnych fázach cyklu a pod. Veľmi aktuálne sú aj autorkine úvahy o vzájomnom vzťahu politiky medzinárodných monopolov a štruktúrnych kríz v súčasnom kapitalizme.

Záverčaná (piata) kapitola je venovaná vplyvu medzinárodných monopolov na rozšírenie inflácie. Napriek tomu, že inflácia v ostatných rokoch vystupuje v popredných kapitalistických krajinách ako problém číslo jeden a že na tejto skutočnosti nesporné majú významnú „zásluhu“ medzinárodné monopoly, vzťah politiky medzinárodných monopolov a inflácie

nie je dosiaľ dostatočne teoreticky objasnený. Pokiaľ sa niektoré práce zaoberajú touto problematikou, väčšinou sa sústreďujú iba na menové špekulácie transnacionálnych a multinacionálnych spoločností a na krátkodobý pohyb kapitálu. T. Belousová upozorňuje na všetky hlavné stránky politiky medzinárodných monopolov, ktoré môžu mať inflačné dôsledky. Pritom organicky spája národné a medzinárodné aspekty monopolistickej stratégie. Svoju analýzu začína rozborom cenovej politiky medzinárodných monopolov, kde sú inflačné dôsledky najjasnejšie. Potom prechádza ku skúmaniu inflačných dôsledkov investičnej politiky monopolov — a to tak vnútri materskej krajiny, ako aj v zahraničí. Poukazuje na súvislosť medzi inovačnou politikou monopolov a rastom cien, na možnosť, že monopoly budú zvyšovať ceny, aby kryli náklady na radikálnu technickú rekonštrukciu, spojenú so zmenami v ich stratégii v 70. rokoch, ukazuje, že pre monopoly je výhodná inflácia v materskej krajine, ak financujú investície úverom získaným na zahraničných kapitálových trhoch (čo, pravda, neplatí pri paralelnom raste inflácie vo všetkých vyspelých kapitalistických krajinách) atď. V ďalšom paragrafe sa T. Belousová zaoberá inflačnými dôsledkami vývozu dlhodobého kapitálu — a to tak priamych, ako aj portefeuilových zahraničných investícií. Pritom venuje značnú pozornosť najnovšiemu vývoju medzinárodných trhov pôžičkového kapitálu, vzájomnému prepletaniu národných kapitálových trhov i vnútrokocernového pohybu pôžičkového kapitálu v rámci medzinárodných monopolov.

Všetky tieto formy pohybu pôžičkového kapitálu znižujú účinnosť peňažno-úverovej politiky národných vlád. Záverečný paragraf piatej kapitoly je venovaný vplyvu pohybu krátkodobých kapitálov na inflačný proces. Autorka tu napríklad podrobne analyzuje, za akých podmienok sú pre monopoly výhodné pevné menové kurzy a aké výhody i problémy im prinášajú „plávajúce“ kurzy, skúma inflačné i protiinflačné účinky devalvácie a ukazuje, ako sa taktika medzinárodných monopolov v tejto oblasti môže dostať do rozporu s cieľmi menovej politiky aj materskej krajiny.

Na niekoľkých stránkach recenzie nie je možné vystihnúť všetky podnetné myšlienky, ktorými autorka prispieva k rozvoju marxistickej politicko-ekonomickej analýzy súčasných medzinárodných monopolov a ich úlohy v najdôležitejších procesoch prebiehajúcich dnes v kapitalistickom hospodárstve. Vysoká teoretická úroveň práce spája sa s bohatým faktografickým materiálom. Čitateľ tu nájde mnoho štatistických údajov (väčšinou dovedených až do konca 70. rokov, príp. do roku 1980), ktoré sú u nás nedostupné a ktoré umožnia utvoriť si konkrétnejšiu predstavu o súčasnej politike medzinárodných monopolov a jej dôsledkoch — nesporne dôležitých aj pre vypracovanie stratégie socializmu v hospodárskom súťažení s kapitalizmom. Polemický duch práce zároveň núti zamyslieť sa hlbšie nad otvorenými problémami, hľadať adekvátne marxistické teoretické objasnenie kapitalistickej skutočnosti 70.—80. rokov.

Monika Šestáková

Analýza úvěrových vztahů v kapitalistické světové soustavě

Kollektiv: *Meždunarodnyje kreditnyje otnošenija kapitalističeskich stran*. Moskva, Finansy i statistika 1981, 224 s.

Na knižním trhu se koncem roku 1981 objevila velice zajímavá a potřebná publikace sovětských ekonomů, pod redakcí G. G. Matjuchina a I. S. Koroleva, věnovaná rozboru mezinárodních úvěrových vztahů v kapitalistické světové soustavě. Úvěr jako specifická forma vztahu mezi hospodářskými subjekty existoval již v dávné minulosti. S přeměnou kapitalismu volné soutěže v imperialismu se však význam úvěrů zvýšil a v mezinárodní podobě se stal úvěr charakteristickým projevem internacionalizace kapitalistických ekonomik. V poválečném období, především v 70. letech, došlo v mezinárodních úvěrových vztazích k podstatným změnám. Kolektiv sovětských ekonomů se pokusil tyto nejnovější tendence ve vývoji mezinárodního úvěru analyzovat a zobecnit.

Monografie je rozdělena do dvou částí: první z nich je věnována analýze mechanismu fungování a institucionálním základům mezinárodních úvěrových vztahů v kapitalistické světové soustavě, druhá otázkám mezinárodních úvěrových vztahů mezi vyspělými kapitalistickými státy, mezi vyspělými kapitalistickými státy a rozvojovými zeměmi a mezi rozvojovými zeměmi navzájem. Rozbor mezinárodních úvěrových vztahů by však byl zřejmě neúplný, kdyby se omezil na kapitalistickou světovou soustavu hospodářství. Proto je věnována pozornost i úvěrovým vztahům mezi kapitalistickými a socialistickými státy. Celá problematika je rozdělena do 14 kapitol. První část monografie tvoří kapitoly 1—10, druhou kapitoly 11—14. Více než 2/3 práce je tedy věnováno teoreticko-ekonomickým otáz-

kám, což je v souladu se záměrem autorů.

V první kapitole věnují pozornost vzniku a rozvoji úvěrových vztahů jednak v národních hranicích, jednak ve sféře mezinárodní. Je ukázáno, že mezinárodní úvěrové vztahy se s určitým zpožděním vyvíjejí analogicky jako úvěrové vztahy uvnitř jednotlivých zemí.

Rozbor procesu formování, struktury a tendencí rozvoje mezinárodních úvěrových trhů obsahuje *druhá* kapitola. V samostatné subkapitole je věnována pozornost eurotrhům a jsou analyzovány problémy spojené s rostoucí potřebou přechodu od krátkodobých úvěrů (do 3 měsíců) k dlouhodobějším. Jde především o nalezení mechanismu úvěrování, který by zabezpečil zachování likvidnosti bank. Autoři přicházejí k závěru, že existující disproportionálnosti — t. j. nedostatečně rozvinutý trh kapitálu dlouhodobého a střednědobého a hypertrofizovaný trh krátkodobého kapitálu — se odráží v narůstajících rozporech v oblasti mezinárodních úvěrových vztahů a v řadě krizových otřesů kapitalistické světové soustavy (s. 39).

Ve *třetí* kapitole *Valuty mezinárodních úvěrových trhů* je uvedeno, že mezinárodní formy peněz jsou ve stadiu zrodu, a to mj. proto, že „na mezinárodní aréně se ukázala záměna demonetizujícího se zlata jinými formami peněz podstatně složitější než na národní úrovni“ (s. 40). Na podporu svého tvrzení, že dochází k demonetizaci, však autoři nepřinášejí žádné nové či závažnější argumenty. Dokonce ani blíže neuvádějí a nerozvádějí ty závěry, které byly naznačeny v jejich dřívějších pracích.

Čtvrtá kapitola se zabývá druhy a formami mezinárodního úvěru. Analyzovány jsou i nové, pro 70. léta typické formy přímého bankovního úvěru jako „factoring“, „forfaiting“ a „leasing“, stejně jako celá řada dalších forem úvěrů. Z provedeného rozboru je zřejmé, že v posledních letech dochází k postupné internacionalizaci národních forem, používaných při financování mezinárodního úvěru.

Analýze podmínek, spojených s poskytováním mezinárodních úvěrů je věnována *pátá kapitola*. I když vliv zde má celá řada faktorů, rozhodujícími zůstávají „cena“, lhůta a měna úvěru. Proto je věnována pozornost rozboru těchto činitelů; podrobně je analyzována především „cena“ mezinárodního úvěru, která podle autorů zahrnuje úrokovou sazbu, provizi a jiné jednorázové poplatky i skyté příjmy realizované v cenách zboží prodaného na úvěr.

Šestá kapitola vymezuje místo bank v mezinárodních úvěrových vztazích. Analyzována je celá řada nových, konkrétních a zajímavých poznatků o rozvoji mezinárodní činnosti bank. Zahraniční expanze a růst úlohy poměrně malého počtu komerčních bank jednotlivých zemí spadá do konce 60. a počátku 70. let. I když roste význam mezistátních bank a existuje celá řada složitých vztahů a vazeb mezi soukromými a mezistátními peněžně-úvěrovými institucemi, autoři ukazují, že mezistátní banky mají v mechanismu kapitalistického úvěrování vůči soukromým bankám podřízené postavení a že jejich úkolem je v podstatě zabezpečit výhodné podmínky pro vývoz soukromého kapitálu.

Další dvě kapitoly se zabývají nebankovními institucemi mezinárodního úvěru — jednak různými fondy „pomoci“ a rozvoje a měnovými fondy, jednak mezinárodními korporace-

mi. Je možno plně souhlasit s názorem autorů, že tyto korporace mají podstatný vliv na rozvoj mezinárodního úvěru, jeho dynamiku, strukturu, podmínky a lhůty mezinárodních úvěrových transakcí (s. 129).

V *deváté kapitole Buržoazní stát a mezinárodní úvěrové vztahy* docházejí autoři k závěru, že přes veškerou různorodost forem státních zásahů (jsou rozebrány konkrétně na opatřeních jednotlivých států, především států Západní Evropy, USA a Japonska) se stát snaží vytvářet dlouhodobě příznivé podmínky pro vývoz kapitálu a podporovat zahraniční obchodní expanzi. Proto převažují při ovlivňování úvěrové sféry buržoazními státem ve všech zemích obecné tendence: především dochází ke snižování ceny exportních úvěrů, poskytovaných soukromými bankami, státní podporou ve formě bonifikací úroků z úvěrů; za druhé, dochází ke kombinování dražších prostředků soukromých a levnějších zdrojů státních; za třetí, stát podporuje financování exportu v zahraničních valutách, především mobilizací prostředků na trhu euroměn (s. 115).

Desátá kapitola se nazývá *Problémy a rozpory mezinárodních úvěrových vztahů v současném období* a soustřeďuje se na analýzu dopadu tří „neduhů“ kapitalismu — inflace, měnově-finanční krize a krize státně monopolního regulování — na mezinárodní úvěrové vztahy. Co se týká inflace, je zřejmé, kromě celé řady dalších příčin, také výsledkem úvěrových operací. Dynamika inflace a „hodnota“ úvěru, resp. jeho vývoj, ukazují na těsnou vazbu těchto veličin. Přitom tempa růstu úrokové míry zaostávala za tempy růstu inflace, což vedlo při reprodukci kapitálu k celé řadě problémů. Řada potíží v mezinárodních úvěrových vztazích je způsobena také krizí kapitalistické měnové soustavy

— v práci jsou analyzovány především problémy, vyplývající z přechodu od pevných kursů k „plovoucím“ měnovým kursům, z chronických deficitů platebních bilancí atd. Jsou uvedeny a rozebrány faktory, které svědčí o objevení se symptomů krize likvidity, která bude současně znamenat krizi úvěrových vztahů jako celku (s. 162).

Druhá část monografie je uvedena *jedenáctou* kapitolou, nazvanou *Mezinárodní úvěrové vztahy mezi vyspělými kapitalistickými státy*. Tyto vztahy se vyznačovaly v 70. letech vysokou dynamičností; růst vzájemných úvěrů byl nejdynamičtější oblastí mezinárodních ekonomických vztahů této skupiny zemí. Pozornost je věnována také spotřebitelskému úvěru, především konkrétní podobě úvěrů založených na rozšíření „kreditkart“. „Rozvoj mezinárodního spotřebitelského úvěru svědčí o vysokém stupni vzájemného propojení bankovních systémů vyspělých kapitalistických států (s. 171). Podrobně se autoři monografie zabývají také změnami v platebních bilancích vyspělých kapitalistických států, vyvolaných energetickou a surovinovou krizí 70. let.

Úvěrovými vztahy mezi rozvojovými zeměmi se zabývá *dvánáctá* kapitola. Jejich charakteristickým rysem je, že jsou limitovány — až na země OPEC — omezenými úvěrovými zdroji. Pozornost je věnována i finančně-úvěrové politice zemí OPEC a je analyzována jak vazba těchto zemí na vyspělé kapitalistické státy, tak možnosti poskytování úvěrů ostatním rozvojovým zemím.

Třináctá kapitola nese název *Úvěrové vztahy mezi průmyslově vyspělými kapitalistickými státy a rozvojovými zeměmi*. Je ukázáno, že metody využívající úvěrového mechanismu zaujaly v současné době prvořadé

místo při vykořisťování bývalých kolonií.

Čtrnáctá kapitola je věnována analýze úvěrových vztahů mezi státy s rozdílným společenským zřízením. Pokud jde o úvěrové vztahy mezi socialistickými a vyspělými kapitalistickými státy, tyto odrážejí určité zvláštnosti zbožně ekonomických vztahů mezi státy s rozdílným společenským zřízením. Vlastní rozsah úvěrů potom závisí i na celé řadě neekonomických, především politických momentů.

První finanční úvěry na trhu eurovalut získaly socialistické státy u bankovních konzorcií koncem 60. let, široce však začaly používat trhu euroněm v 70. letech. V tomto období byly také na trhu euroobligací rozmístěny dlouhodobé cenné papíry národních a zahraničně obchodních bank Bulharska, Maďarska, Rumunska a Kuby. V práci je ukázána dynamičnost rozvoje úvěrových vztahů mezi vyspělými kapitalistickými státy a státy socialistickými a je uvedeno, že tento rychlý rozvoj staví do popředí otázku o koordinaci úvěrové politiky jednotlivých socialistických zemí, její větší vazbu na prohlubování socialistické ekonomické integrace (s. 208). Analyzována je i rozvětvená bankovní infrastruktura, která slouží k realizaci úvěrových vztahů. Z provedeného rozboru však vyplývá, že rostoucí rozsah a nové formy ekonomické spolupráce vyžadují zdokonalení metod financování úvěrů.

Také úvěrové vztahy socialistických zemí s rozvojovými státy se vyznačují určitými zvláštnostmi. Pokud ponecháme stranou určitá technicko-ekonomická specifika, je komplex vztahů mezi socialistickými a rozvojovými zeměmi postaven na zcela nových základech, především na vztazích rovnoprávnosti a vzájemně výhodné spolupráce. Tím se tyto vztahy kvalitativně odlišují od úvěrových vztahů

mezi rozvojovými zeměmi a vyspělými kapitalistickými státy.

Celkově je možno říci, že recenzovaná publikace je významným přínosem k marxistické analýze mezinárodních úvěrových vztahů. Jak je uvedeno v předmluvě, autoři si vytýčili při jejím zpracování tři cíle (s. 4): za prvé, dát pokud možno úplnou představu o složitém komplexu mezinárodních úvěrových vztahů kapitalistických zemí, za druhé, ukázat v podstatě z technického hlediska proces formování mezinárodního finančního kapitálu na bázi úvěru, a za třetí, odhalit některé existující rozpory jak v mechanismu mezinárodního úvěrování, tak v úvěrových vztazích mezi jednotlivými zeměmi. Tyto cíle se kolektivu sovětských ekonomů podařilo splnit. Významný přínos recenzované monografie spočívá také v tom, že autoři se úspěšně pokoušejí použít k dokumentování svých tvrzení nejnovější tendence ve vývoji mezinárodních úvěrových vztahů v 70. letech. Monografie obsahuje i rozsáhlý informativní materiál a celou řadu tabulek a grafů.

Jako ve všech vynikajících pracích — a recenzovaná monografie k nim nesporně patří — jsou i v ní některé nedořešené problémy a sporná místa.

Poněkud méně úspěšně a zdařile se podle našeho názoru vypořádali autoři monografie např. s terminologií, která je ve finančně-úvěrové oblasti velice nejednotná. V recenzované práci v podstatě vychází z terminologie používané v praxi, čímž problém není řešen, resp. v některých případech si tak autoři ulehčují teoreticko-ekonomickou analýzu. I z tohoto důvodu je v monografii podán více technicko-ekonomický rozbor mezinárodních úvěrových vztahů, než rozbor politicko-ekonomický, resp. rozbor technicko-ekonomický spojený a dopracovaný do rozboru politicko-ekonomického.

Ani tyto kritické poznámky však nic nemění na tom, že monografie je ucelenou a důsledně marxistickou analýzou jak konkrétních forem mezinárodních úvěrových vztahů, tak jejich teoretických aspektů. V této oblasti přináší celou řadu nových, originálních pohledů. Lze ji proto doporučit všem pedagogům a vědeckým pracovníkům, kteří se zabývají úvěrovými vztahy v kapitalistických i socialistických zemích, ekonomickou problematikou soudobého kapitalismu a mezinárodními ekonomickými vztahy.

Stanislav Polouček

Správy

Konferencia o ekonometrických modeloch v socialistických ekonomikách

V dňoch 29. 3. — 1. 4. 1982 sa konala v Budapešti v poradí už šiesta medzinárodná konferencia o aplikáciách ekonometrických modelov v socialistickom hospodárstve. Nadväzovala na sériu pravidelných konferencií tohto typu, založenú Výskumným výpočtovým strediskom v Bratislave, kde sa konali prvé dve konferencie (v rokoch 1971 a 1974). Ďalšie sa konali v PLR (Jachranka 1976), v NDR (Binz-Rügen 1978) a v MLR (Esztergom 1980).

Tohoročnú konferenciu usporiadala Maďarská ekonomická spoločnosť v spolupráci s francúzskou Asociáciou pre aplikovanú ekonometriu, takže išlo zároveň o 9. medzinárodnú konferenciu o aplikovanej ekonometrii. Predsedom organizačného výboru bol György Szokolczai (Akadémia vied MLR, Budapešť). Na konferencii bolo prítomných 160 účastníkov, z toho vyše 90 zo socialistických krajín.

Rokovanie konferencie prebiehalo prvé dva dni na spoločných zasadaniach a ďalšie dva dni v dvoch sekciách, pričom referáty boli podľa svojho odborného zamerania zoskupené do tematických okruhov. Na konferencii bolo prednesených a diskutovaných celkovo 94 referátov, z ktorých časť bola k dispozícii aj v písomnej forme.

Príspevky prednesené na spoločných zasadaniach konferencie boli rozde-

lené do týchto tematických okruhov:

- úvodné referáty,
- optimálna daňová politika,
- nerovnováha v makroekonomickom modelovaní,
- nerovnováha v modeloch spotreby,
- nerovnováha v zahraničnom obchode,
- optimalizácia ekonomickej politiky,
- teória regulácie v rozhodovacích modeloch.

Zo štyroch úvodných referátov mal zásadný význam najmä referát R. E. Quandta (Princeton) o nerovnovážnych modeloch, ktoré predstavujú jeden z nových smerov v ekonometrickom modelovaní a majú osobitné možnosti uplatnenia v socialistických krajinách. V referáte bol podaný prehľad a zhodnotenie hlavných prístupov ku konštrukcii nerovnovážnych modelov, možnosti ich aplikácie v podmienkach centrálného plánovania, ako aj kritérií pre výber rovnovážneho alebo nerovnovážneho modelu. Ďalšie úvodné referáty predniesli A. Deaton (Bristol) o rodinných účtoch ako báze dát pre analýzy optimality a nerovnováhy a A. Wierzbicki (Varšava, t. č. IIASA) o optimalizácii v ekonometrických modeloch, jej výsledkoch a protirečeniach. Osobitne zaujímavý bol referát A. Smyšlajeva (Moskva, t. č. IIASA) o modeli medziodvetvových

vzťahov, ktorý je formulovaný ako systém simultánnych ekonometrických a bilančných rovníc. Jednotlivé medzi-odvetvové toky sa v modeli vyjadrujú nielen v závislosti od celkovej produkcie odberateľského odvetvia, ale aj v závislosti od celkových zdrojov produkcie dodávateľského odvetvia, od niektorých ďalších relevantných medzi-odvetvových tokov a od časového trendu.

V tematickom okruhu o optimálnej daňovej politike boli prednesené 3 príspevky. R. Guesnerie (Paríž) informoval o nových výsledkoch teórie optimálneho zdanenia ekonomických transakcií domácností, D. Meulders (Brusel) sa zaoberal problémami optimalizácie dane z príjmov a F. Žibert (Lublana) referoval o modelovaní výnosov dane z obratu v Juhoslávii.

V ďalšom tematickom okruhu o aktuálnych problémoch vyjadrenia nerovnováhy v makroekonomických modeloch boli prednesené 4 príspevky. Zaujímavé prístupy boli prezentované najmä v príspevku G. Ballota (Paríž) o modelovaní nerovnováhy pomocou simulácií mikroekonomických a makroekonomických procesov v modeli ARTEMIS a v príspevku W. Charemzu a M. Gornického (Gdansk) o racionálnych expektáciách v nerovnovážnych modeloch centrálne plánovaných ekonomík, aplikovaných na podmienky PLR.

Ďalšie dva tematické okruhy sa týkali špecifických problémov nerovnováhy v modeloch spotreby a zahraničného obchodu. Nerovnováhe v modeloch spotreby boli venované 4 príspevky, z toho 3 od autorov zo socialistických krajín. Najväčšiu pozornosť vyvolal príspevek K. Hulyákovkej (Budapešť), v ktorom boli predložené výsledky aplikácie nerovnovážnych modelov na analýzy trhov osobných automobilov, bytov, dlhodobých spotrebných tovarov a celkovej osobnej spo-

treby v MLR, so zaujímavými a ekonomicky interpretovateľnými výsledkami. K problémom nerovnováhy v modeloch zahraničného obchodu boli prednesené 3 príspevky, z ktorých si zasluhuje pozornosť najmä príspevek K. Dybu a V. Dlouhého (Praha) o modelovaní tokov československého zahraničného obchodu s nesocialistickými krajinami a príspevek J. Vaňouša o nerovnovážnom ekonometrickom modeli zahraničného obchodu socialistických krajín.

Na problematiku optimalizácie ekonomickej politiky boli zamerané 4 referáty. Za najvýznamnejší možno považovať príspevek J. Grubera a H. Streuffa (Hagen) o aplikácii interaktívneho viackriteriálneho optimalizačného postupu v makroekonomických rozhodovacích modeloch a príspevek G. Gaburra (Padua) o modelovaní optimálneho ekonomického rastu v spojitosti s endogénne zadaným rastom počtu obyvateľstva.

Pomerne rôznorodé boli 4 príspevky v tematickom okruhu o teórii regulácie v rozhodovacích modeloch. Z 3 príspevkov zo socialistických krajín treba spomenúť príspevek J. Štuku (Bratislava) o využití modelov s optimálnym riadením v makroekonomických analýzach. Pozoruhodné výsledky prezentoval L. Montrucchio (Torino) v príspevku o chaotickej dynamike v ekonomike, v ktorom sa skúmajú typy nelineárnych diferenčných rovníc, ktoré môžu mať bohaté spektrum dynamického správania, v extrémnych prípadoch nerozlíšiteľné od chaotickej dynamiky, resp. náhodného procesu, čo je typické pre niektoré javy v biológii a ekonómii.

Príspevky, ktoré boli predmetom rokovania v sekciách A a B, boli orientované na modelovanie, analýzu a prognózovanie čiastkových i komplexných ekonomických vzťahov na úrovni národného hospodárstva.

Príspevky predložené v sekcii A možno rozdeliť do nasledovných tematických okruhov:

— rozhodovanie a ekonomická politika,

— modelovanie nerovnovážneho stavu,

— makroekonomické modely, aplikácie a simulácie,

— zahraničný obchod,

— medzinárodné porovnávanie.

Relatívne málo príspevkov (5) sa orientovalo na mimoriadne aktuálnu problematiku rozhodovania a ekonomickej politiky. Z predložených príspevkov sú zrejme dva základné prístupy k riešeniu problému:

— konštrukcia funkcií sociálno-ekonomických preferencií, založených na zložitých matematicko-štatistických prístupoch (M. Merkies, Amsterdam a S. van der Loef, Rotterdam) a ich agregácia do makroekonomických pravidiel rozhodovania;

— aplikácia simulačného ekonometrického modelu (R. Neck, Viedeň a J. P. Ancot, Paríž).

Navrhované prístupy sa využili na štúdium ich dopadov a na porovnávanie cieľov ekonomickej politiky. V súčasnom období sa tieto práce podľa autorov nachádzajú „v etape prvých krokov empirickej determinácie“. Komplexnejší prístup formuloval vo svojom príspevku V. Benáček (Praha), ktorý na základe analýzy ex-post vypracoval alternatívny prognózy budúceho vývoja, vrátane hypotéz o vzácnosti zdrojov, a to na podklade systému modelov. Zo štyroch príspevkov, v ktorých sa skúma nerovnovážny stav, je zaujímavý najmä príspevek P. Kooimana (Rotterdam), zameraný na modelovanie a analýzu dynamickej nerovnováhy priemyselnej výroby v Holandsku, a M. Laczkó (Budapešť), ktorý pomocou investičných funkcií skúma investičné cykly v ekonomike MER a efekty nerovnovážneho stavu na aloká-

ciu investícií. Uvedené príspevky sú zaujímavé nielen z metodologického zretela, ale aj z hľadiska riešenia. Konštrukcia, aplikácia a simulácie na podklade makroekonomických modelov boli predmetom príspevkov viacerých autorov (11). Konštrukciou a aplikáciou účelových ekonometrických modelov sa zaoberali príspevky S. Motta (Torino) — model priemyslu, F. Štiblara (Lublana) — peňažné toky a A. Kellera (Paríž) — výroba a rozdeľovanie. Skúsenosti s makroekonomickými modelmi NDR prezentovali vo svojich príspevkoch W. Wölfling (Berlín) — model systémovej dynamiky, P. Eckstein (Berlín) — nový ekonometrický minimodel NDR a R. Schwarz (Berlín) — model dlhodobého rozvoja ekonomiky NDR. Na možnosti využitia ekonometrických modelov na účely simulácie bolo zameraných niekoľko príspevkov. Medzi najvýznamnejšie patria príspevky F. Schebaka a G. Thuryho (Viedeň), ktoré sa zaoberali problémom efektov zmien výmenných kurzov a zahraničných cien na ekonomický rast, a L. Pfajfara (Lublana) — hodnotenie makroekonomickej politiky v rámci päťročného plánu ekonomiky Juhoslávie. J. Menziger (Lublana) využíva štvrtročný ekonometrický model CORE na simulovanie a riešenie bežných ekonomických problémov a J. Veliczky (Budapešť) používa ekonometrický model na simuláciu a vypracovanie krátkodobých predpovedí vonkajších vzťahov MER s krajinami EHS.

Na konferencii sa opätovne potvrdila aktuálnosť a závažnosť problematiky zahraničného obchodu a vonkajších vzťahov. Predmetom predložených 8 príspevkov bolo prognózovanie zahraničného obchodu v súčasných zložitých medzinárodných podmienkach, politika zahraničného obchodu a skúmanie štruktúry zahraničného obchodu. Analýza hmotných tokov v za-

hraničnom obchode sa prítom spája s analýzou cien na svetových trhoch, s výmennými kurzami valút a platobnou rovnováhou s prihliadnutím na súčasné podmienky svetovej ekonomiky. Základnými metodologickými nástrojmi v tejto oblasti sú ekonometrické modely a simulačné metódy; ako nový prístup sa uviedol gravitačný model zahraničného obchodu. Medzi najzaujímavejšie príspevky z tejto oblasti patrí príspevok E. Polleflieta a J. Floridora (Brusel), ktorí pomocou modelu SERENA skúmajú dopady zmien cien a peňažných vzťahov na belgickú ekonomiku, príspevok I. Šujana (Bratislava) o modelových simuláciách obnovenia vonkajšej ekonomickej rovnováhy ČSSR (súčasný vývoj je konzistentný s jedným variantom simulácií z roku 1980, v ktorom sa analyzovali možnosti a dôsledky riešenia problému vonkajšej rovnováhy spomalením tempa rastu produkcie) a príspevok B. Czyzewského a P. Tomczyka (Lodž), zameraný na skúmanie zahraničnoobchodných tokov krajín RVHP.

V oblasti medzinárodného porovnávania bolo na rokovanie predložených 9 príspevkov. Ich predmetom bola komparatívna analýza vybraných súborov ukazovateľov viacerých krajín (tri príspevky maďarských autorov), analýza cien a produktivity práce (Y. Toda, Tsukuba) a analýza rozdielov národných ekonomík (S. Wydymus, Krakov).

Na analytické a porovnávacie účely sa používajú rôzne matematicko-štatistické metódy, vrátane dynamických faktorových modelov.

Prednesené príspevky v sekcii B možno zaradiť do týchto tematických okruhov:

- životná úroveň, spotreba, rozdelenie dôchodkov a výdavkov;
- analýza medziodvetvových vzťahov;

- odvetvové modely produkcie;
- metodologické otázky.

V oblasti životnej úrovne, spotreby, rozdelenia dôchodkov a výdavkov bolo predložených 9 príspevkov. Za najvýznamnejší možno považovať príspevok J. Kardosa (Varšava), ktorý na podklade konštruovaného stochastického modelu prognózuje krátkodobé rozdelenie príjmov obyvateľstva v PLR, ďalej príspevok B. Popoviča (Belehrad), ktorý pre dlhodobú prognózu zmien úrovne a štruktúry spotreby obyvateľstva využíva aj regionalizovaný ekonomicko-demografický model a príspevok M. Wiśniewského (Varšava), v ktorom modelovanie príjmov, výdavkov a spotreby obyvateľstva je založené na časových radoch rodinných účtov. Predmetom ďalších príspevkov bola analýza cenových zmien a príjmové kompenzácie, modelovanie ich dopadu na spotrebu, ako aj niektoré špecifické otázky životnej úrovne (napr. požiadavky na zdravotníctvo v Belgicku).

Pomerne málo príspevkov (4) bolo predložených z oblasti analýzy medziodvetvových vzťahov. Vyplýva to predovšetkým z toho, že uvedená problematika sa prerokúva na osobitných konferenciách. Z uvedeného počtu príspevkov si pozornosť zaslужuje príspevok L. Tomaszewiczovej (Lodž), zameraný na rozdeľovanie produkcie v podmienkach nepostačujúcej ponuky a príspevok P. Christova (Sofia), zaoberajúci sa rozkladom prírastku produkcie medzi 2 pozorovanými rokmi podľa faktorov, ktoré sa na prírastkoch podieľajú. Postup je založený na modifikácii metód štruktúrnej analýzy. Ostatné príspevky boli zamerané na peňažné, resp. dôchodkové toky medzi dvoma porovnávanými krajinami (napr. Japonsko—ZSSR) a dotýkajú sa analýzy medziodvetvových vzťahov len okrajovo.

V oblasti odvetvových modelov produkcie boli prerokované len dva prí-

spevky. P. Chakravarty (Bangor) sa vo svojom príspevku zaoberá analýzou a modelovaním produktivity práce v uhoľnom priemysle Walesu. Š. Mafo (Bratislava) prezentoval vo svojom príspevku komplexný ekonometrický model na analýzu a prognózu vybraných ekonomických vzťahov na strednom článku riadenia, vrátane výsledkov empirickej aplikácie.

Pomerne široké spektrum príspevkov (16) bolo predložených v tematickom okruhu zameranom na metodologické otázky a prípadové štúdie. Do prvej skupiny patria najmä metódy dekompozície v multikriteriálnom regionálnom modeli (W. Chmielarz a kol., Varšava), rozpracovanie metódy RAS pre určenie matice konečného použitia (E. Biebler, Berlín), aplikácia metódy gradientov (S. L. Brilliet, Paríž). Medzi najpozoruhodnejšie príspevky v druhej skupine treba zaradiť príspevok J. Klacka a A. Nešporovej (Praha) — CES produkčné funkcie a ich aplikácie, K. Markovského (Lodž) — kapacity, plánovaná a skutočná produkcia, P. G. Hara (Stirling) — optimálne alokácie materiálových vstupov podnikov a S. Mynarského (Krakov) — rovnováha a stabilita v mnohorovnicových modeloch. Novým metodologickým prvkom v tejto oblasti je široké použitie spektrálnej analýzy.

Základné prínosy konferencie pre ďalší rozvoj nášho ekonomického výskumu možno zhrnúť takto:

— bližšie oboznámenie sa so súčasným stavom modelovania, analýzy a prognózovania v jednotlivých európ-

ských, a najmä socialistických štátoch a v niektorých vyspelých zámorských štátoch (USA a Japonsko);

— oboznámenie sa so špeciálnymi metodologickými nástrojmi používanými na skúmanie ekonomických vzťahov na iných, najmä zahraničných pracoviskách a so spôsobmi ich aplikácie;

— oboznámenie sa s progresívnymi požiadavkami praxe v tejto oblasti, s nastupujúcimi svetovými trendmi výskumu a ich konfrontácia s vývojom u nás;

— potvrdenie potreby vecnej orientácie výskumu na ťažiskové problémy ekonomiky a prístupov k ich riešeniu;

— prezentácia doterajších výsledkov výskumu na širšom medzinárodnom fóre.

Získané poznatky možno využiť predovšetkým pri vecnej orientácii nášho výskumu, pri rozpracovaní modelov a systémov modelov na analýzu, prognózu a simuláciu ekonomických vzťahov, v ďalšom rozvíjaní ekonomicko-matematických a štatistických metód a pri ich aplikáciách pre potreby praxe.

Na záver konferencie sa uskutočnilo zasadanie stáleho organizačného výboru konferencií *Ekonometrické modelovanie v socialistických ekonomikách*. Podľa predbežného odsúhlaseného návrhu sa ďalšia, v poradí už VII. medzinárodná konferencia tohto typu bude konať v jeseni roku 1983 v PLR, pričom hlavným organizátorom bude Univerzita Lodž.

Ivan Šujan

Obhajoba doktorskej dizertačnej práce profesora Miloša Švantnera

Dňa 2. júna 1982 sa na Vysokej škole ekonomickej v Bratislave pred vedeckou Komisiou pre obhajoby dok-

torských dizertačných prác vedného odboru 62—04—9 Svetová ekonomika konala obhajoba doktorskej dizertač-

nej práce prof. Ing. Miloša Švantnera, CSc., na tému *Medzinárodná socialistická ekonomická integrácia v priemysle*.

Doktorská dizertačná práca je výsledkom výskumnej činnosti za roky šiestej päťročnice, spracovaná ako osobná téma v rámci čiastkovej úlohy ŠPZV VIII—3—8/3 *Základné zdroje efektívnosti intenzívneho rozvoja československého priemyslu v podmienkach SEI*. Výsledky výskumu boli publikované v monografii, ktorá vyšla v nakladateľstve Alfa (1981). Dizertant okrem toho publikoval z tejto oblasti celý rad článkov a statí v odborných časopisoch, vystúpil s referátmi na medzinárodných konferenciách doma i v zahraničí.

Hlavným cieľom doktorskej dizertačnej práce je explikácia analyticko-syntetického poznania medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie v priemysle a jeho teoretické zovšeobecnenie, ktoré umožňuje daný stupeň samého objektívneho procesu i úroveň teoretického poznania. Tento hlavný cieľ dizertant konkretizoval do týchto čiastkových cieľov:

- analýza dynamických vonkajších a vnútorných podmienok pri uplatňovaní integračných procesov v priemysle krajín RVHP;

- identifikácia základných spôsobov realizácie Komplexného programu;

- komparácia používaných spôsobov a foriem Komplexného programu s dosiahnutou úrovňou medzinárodnej socialistickej deľby práce (MSDP) v krajinách RVHP a s jestvujúcimi možnosťami zdokonaľovania integračných procesov i odhaľovanie rezerv na zvýšenie ich efektívnosti;

- teoretické zovšeobecnenie základných tendencií MSDP na jej novom, kvalitatívnom stupni, ich syntetická, komplexná a systematická explanácia a čiastočná predikcia.

Dizertantom používané teoretické metódy poznania vychádzajú z metodológie dialektického a historického materializmu. Autor používa viaceré všeobecno-vedecké, a osobitne matematicko-štatistické metódy.

Vo výskume integračných procesov uplatnil optimalizačné prístupy na základe kritéria efektívnosti, ktoré je určované internacionálnymi parametrami vyspelých priemyselných štátov. Výsledky výskumu sú zhrnuté a vyložené v desiatich kapitolách.

Autor vychádza z toho, že MSEI je zložitý, dynamický proces a pre krajiny RVHP je ešte len v zárodočnom stave. Preto charakterizuje tento mnohostranný proces prostredníctvom vzájomne odsúhlasených spôsobov realizácie Komplexného programu. Identifikácia foriem v jednotlivých spôsoboch realizácie SEI na súčasnom stupni rozvoja, analýza ich účinnosti a využívania pre efektívny rozvoj v porovnaní s možnosťami, predstavuje podstatný prínos práce. Keďže naznačuje aj budúce tendencie, monografia odráža nielen súčasnú situáciu, ale poskytuje hospodárskej praxi návody na riešenie úloh, vyplývajúcich z vývoja tejto sféry.

Z vecného hľadiska predstavuje práca syntézu poznatkov zo základných spôsobov rozvoja SEI v odvetviach ťažkého priemyslu. Osobitnú pozornosť autor venuje otázkam ekonomickej efektívnosti SEI a československej hospodárskej a vedecko-technickej spolupráci v rámci RVHP. V práci uplatňuje vyhranený triedno-politický prístup pri skúmaní procesov integrácie a podrobuje principiálnej marxisticko-leninskej kritike buržoázne a revizionistické názory na MSEI. Práca vyúsťuje do charakteristiky a analýzy stavu zapojenia československej ekonomiky do MSEI a hľadania ďalších možností pre zvýšenie efektívnosti československej ekonomiky.

Autorov tvorivý prínos a jeho teoretická novosť sa prejavuje po viacerých stránkach. Vyznačuje sa aktuálnosťou, komplexnosťou a v základných častiach hĺbkou skúmaných javov. Osobitne treba vyzdvihnúť, že si zvlášť všima efektívnosť MSEI. Medzi závery pre hospodársku prax a výskumné organizácie okrem iného patrí:

a) analýza zainteresovanosti VHJ a podnikov na Medzinárodnej špecializácii a kooperácii výroby (MŠKV) v súvislosti so sústavou plánovitého riadenia národného hospodárstva,

b) námety na vypracovanie metodík ekonomickej efektívnosti MŠKV v súvislosti s definovaním podstaty ekonomickej efektívnosti,

c) kritická analýza stavu a úrovne MŠKV.

Oponentmi doktorskej dizertačnej práce boli: prof. Ing. Miloslav Jirges, DrSc., člen korešpondent SAV (ÚML UK), prof. Ing. Pavel Rapoš, DrSc., člen korešpondent SAV (VŠE), prof. Ing. Jozef Marko, DrSc. (MŠ SSR), Ing. Jozef Procházka (FMHŠS). Vo svojich vystúpeniach konštatovali, že profesor M. Švantner je vyhranenou vedeckou osobnosťou, dlhoročným pedagogickým a vedeckým pracovníkom a svojím dielom vytvoril závažné a vedecky originálne práce, ktoré majú značný význam pre rozvoj vedy a prispievajú aj pre spoločenskú prax. Dizertant preukázal vydanou publikáciou vysokú vedeckú erudíciu a znalosť v odbore. Dizertačná práca predstavuje v takejto forme prvé syntetické dielo vydané v ČSSR.

Na dizertačnú prácu prof. Švantnera prišli pozitívne ohlasy od člena ko-

rešpondenta SAV Vladimíra Mikuláša, riaditeľa Ekonomického ústavu SAV, od doc. Ing. J. Šafáře, CSc., vedúceho Katedry ekonomiky priemyslu VŠE v Prahe a od Ing. L. Lysáka, CSc., riaditeľa Ústavu ekonomiky a riadenia priemyslu v Bratislave.

Vo svojich odpovediach oponentom zamerl sa prof. Švantner najmä na otázky vzťahu medzinárodnej socialistickej delby práce k celosvetovej delbe práce, na predpoklady a formy rozvoja štátneho socialistického vlastníctva vo vlastníctvo internacionálne, na metodológiu a metodiku hodnotenia ekonomickej efektívnosti MŠKV a na možnosti využitia metódy Korter pri hodnotení efektívnosti MŠKV.

Vo veľmi podnetnej diskusii, ktorá nasledovala, vystúpili ôsmi členovia komisie a hostia. Poukázali najmä na vzťah internacionálneho a národného, na vzťah zahraničného obchodu a výroby, na možnosti proexportnej politiky, na účasť SSR v integračných procesoch.

Priebeh obhajoby i diskusia potvrdili, že doktorská dizertačná práca profesora M. Švantnera výrazne obohatila poznatkovú základňu metodológie MSEI a posunula úroveň ekonomickeho poznania daného predmetu skúmania.

Po skončení vedeckej rozpravy zasadanie pokračovalo neverejnou časťou. Komisia zhodnotila celkový priebeh obhajoby a v tajnom hlasovaní sa jednomyseľne vyjadrila za to, aby bola prof. Ing. Milošovi Švantnerovi, CSc. udelená hodnosť doktora ekonomickeho vied.

Vladislav Stračár

Bibliografia

PREHLAD OBSAHOV ZAHRANIČNÝCH ČASOPISOV

EKONOMIČESKIJE NAUKI, 1982, č. 6

REZNIKOV, L.: O základnom výrobnom vzťahu socializmu — KAGNER, Ja.: Formálne a reálne zospoločenšenie socialistickej výroby — PAVLOVA, I.: Protirečenia jednotného národohospodárskeho komplexu — východisko jeho rozvoja — POLANSKIJ, F.: Otrokárstvo a feudalizmus: ich historické miesto — DROZDOV, V.: Prechodné formy výrobných vzťahov v období krízy antického otroctva a formovania feudalizmu — GERASIMENKO, A.: Základné fondy: reprodukcia, obnova, technická rekonštrukcia — FRIDBERG, A.: Štátny výrobný fond: dôležitý zdroj rastu blahobytu ľudí — SOKOLOVSKIJ, A.: Vplyv horizontálnych vzťahov riadenia na konečné výsledky v stavebníctve — POSTNIKOV, G.: Formy vzájomných hospodárskych vzťahov rozvojových krajín — PEFTIJEV, — AMET, V.: Kapitalizmus v poľnohospodárstve oslobodených krajín — ALEKSEJEV, Ju.: Problémy vonkajších ekonomických vzťahov v činnosti rozvojových krajín v OSN — SEDOV, V.: Súčasné buržoázne teórie rastu pod kepienkom „kvality života“ — JERMAKOV, V.: K otázke obsahu hospodárskeho mechanizmu — JUZBEKOV, E.: K určovaniu efektívnosti systému výchovy — FAMINSKIJ, I.: Hospodárske vzťahy ZSSR s kapitalistickými krajinami

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1982, č. 6

PETROVSKIJ, V.: Odzbrojenie a neopodstatnenosť úskokov jeho protivníkov — PANOVA, B.: Život venovaný boju — ANIKIN, A.: Druhý rok „reaganovstva“ — BARANOVSKIJ, V.: Politické problémy integračného procesu v Západnej Európe — GONČAROV, L.: Afrika v boji za nový medzi-

narodný ekonomický poriadok — DOBROVINSKIJ, B. — ULANIČEV, S.: Prebudovanie štruktúry japonského hospodárstva a jej vedecko-technické zabezpečenie — USOSKIN, V.: Monetaristická škola v buržoáznej politickej ekonómii, zdroje, vývin, perspektívy — ALEKSEJEVA, T.: FEDOROV, T.: Imperialistická hrozba nad Perzským zálivom — PAVLOV, A.: Izraelský terorizmus a jeho ochrancovia — Svetová hospodárska kríza 1980—1982 — CHRISTIČ, E.: Program „kolektívna podpora vlastnými silami“ — BARSEGOV, Ju. IMNADZE, L.: Falklandské (Malvínske) ostrovy — starý spor v nových podmienkach — KARAGODIN, N.: Ekologické problémy rozvojových krajín

KÖZGAZDASÁGI SZEMLE, 1982, č. 6

TIMÁR, J.: Plán a skutočnosť. Splnenie prvého perspektívneho plánu potreby odborných pracovníkov (1965—1980) — RÉDEI, J.: Modely hospodárskeho riadenia a záujmové skupiny — KUNVÁRI, A.: Ekonomická rovnováha a rentabilita živej práce — PRÁGER, L.: Pokusy o meranie hmotných stimulov prevyšujúcich bezprostredný zárobok — VARGA, G.: Poľnohospodárstvo vyrábajúce pre trh — GARA, J.: Sociálne politické súvislosti centralizovaných dôchodkov a výhod — TARDOS, M.: Program pre rozvoj hospodárskeho riadenia a organizačného systému — KOMLÓ, L.: Vonkajšie ekonomické vzťahy východoeurópskych plánovaných hospodárstiev a oblastná hospodárska spolupráca

PLANOVOJE CHOZIAJSTVO, 1982, č. 6

USTIJAN, I.: Základné faktory rozvoja ekonomiky v republike — Odvetvie výro-

by plynu: výsledky a perspektívy — MATVEJEV, Je.: Efektívne využívať materiálne zdroje — POPERNAK, A.: Súťaženie a aktivita pracovných kolektívov — ASSEKRITOV, S.: Niektoré otázky zdokonaľovania rozpracúvania plánov — BELOUSOV, R.: Aktívne vplyvanie na zvýšenie efektívnosti — hlavná číra plánovania v osemdesiatych rokoch — SMIRNOV, V.: Plán a zvýšenie vplyvu spotrebiteľov na výrobu — FOKIN, V.: Formovanie komplexných vedecko-technických programov v republike — BITUNOV, V. — ŽOLKOV, A.: Zavádzanie nových metód hospodárenia v moskovských podnikoch — KROTOV, Ju.: O používaní ukazovateľov normatívnej čistej produkcie v nepriemyselných odvetviach — MOSKALENKO, V.: Nevyužívanie normatívov pri vypracúvaní pasportu združenia podnikov — KABAKOV, V. — GOLUBEV, Ju.: Komplexný prístup k rekonštrukcii podniku — LEBEDEV, V.: Rozvoj výroby priemyselných robotov a manipulátorov v rokoch 1981-1985 — BERLINER, Ju.: Organizácia vedeckého výskumu v odvetví — KUČUKOV, R.: Zvýšenie efektívnosti využívania zavlažovanej pôdy — MALOV, N. — ČURAKOV, V.: Plánovanie telovýchovy a športu v krajine — KNAZEV, Ju. — BAKOVECKIJ, O.: Zbližovanie štruktúr hospodárskych mechanizmov krajín RVHP — STARODUBROVSKIJ, V.: O analýze systému ekonomických zákonov a kategórií — BRAJLOVSKAJA, E.: Kritika koncepcií inštitucionalistov

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1982, č. 6

GERICKE, R. — HABERLAND, F.: Skúsenosti a úlohy socialistickej racionalizácie v priemyselných kombinátoch — LUFT, H.: Socialistické vlastníctvo výrobných prostriedkov ako spoločenské vlastníctvo, jeho vývin — FRANKE, K. — KABOW, G. — MEČEV, Š.: Sociálreformistické robotnícke hnutie a nezamestnanosť v NSR — FRIEDEMANN, E.: O vplyve ponuky a dopytu na menové kurzy imperialistických krajín — LAUER, N. — RANFT, G.: K socialistickej kádrovej práci v podniku, pri ktorej sa berie zreteľ na aspekty sociológie práce — PAUCKE, H.: „Global 2000“ — US prognóza životného prostredia

EKONOMISTA, 1981, č. 6

Celoštátny zjazd ekonómov (Varšava 6. -8. marca 1981) — Problémy prekonania sociálnej a hospodárskej krízy —

Otázky prebudovania systému fúgovania poľského hospodárstva v osemdesiatych rokoch — Situácia a úlohy ekonomickej teórie — Ekonomi v procese spoločensko hospodárskej obnovy krajiny — Rezolúcia Celoštátneho zjazdu ekonómov o hospodárskej reforme a spôsobe prekonania spoločensko-hospodárskej krízy — Rezolúcia XIII. zjazdu Poľskej ekonomickej spoločnosti — O programe činnosti Poľskej ekonomickej spoločnosti na roky 1981-1985

MIROVAJA EKONOMIKA I MEŽDUNARODNYJE OTNOŠENIJA, 1981, č. 11

ZAGLADIN, V.: Október, mier, životné záujmy ľudstva — BYKOV, O.: Upevňovanie rovnováhy, alebo spoľahnutie sa na prevahu — VORNOCOV, G.: USA a Západná Európa v podmienkach prístrojanja medzinárodnej situácie — ARAB-OGLY, E.: Demografické procesy i sociálne problémy XX. storočia — ZAJCEV, V.: Štruktúrne disproporcie japonského hospodárstva a štátne regulovanie — SOKOLINSKIJ, V.: „Pomoc rozvoju“ v službách imperializmu — MARCINKEVIČ, B.: Protirečenia v oblasti vedy vyspelých kapitalistických krajín — JUDAKOV, A.: Kapitalistický import: menový kurz, ceny, cykly — GENRI, E.: Terorizmus a neofašizmus — KUDRIAVCEV, A.: Francúzsko: štát a energetika — ANIKIN, A.: Americkí vedci o súčasnom kapitalizme — VAULIN, V.: Globálne problémy vedecko-technickej revolúcie — MALININA, N.: Španielsko a Spoločný trh

WIRTSCHAFTSWISSENSCHAFT, 1981, č. 11

HEINRICHS, W.: Materiálno-technická báza a intenzívne rozšírená reprodukcia — teoretické problémy vo svetle hospodárskej stratégie osemdesiatych rokov — GROSCHOFF, K. — HEINRICH, R. — WIRSIG, H.: Aspekty ďalšej intenzifikácie poľnohospodárstva vo svetle uznesení X. zjazdu SED — MAIER, H.: Vedecko-technické inovačné procesy, efektívnosť a tvorba stratégie — RUDOLPH, F.: Triedny charakter a aktuálne tendencie vývoja buržoáznej vedy o riadení — SCHUTZ, D. — STROHBACH, E.: Vývin obyvateľstva a spoločenskej výrobnéj kapacity NDR do roku 2000 — VU TUAN ANH: K niektorým problémom odvetvovej štruktúry vietnamského národného hospodárstva v období socialistickej industrializácie — MÜLLER, R.: K plánovaniu efektívnosti spoločenskej výroby — FRIEDEL, I. TARIWERDIEWA, M.: Účasť pracujúcich na riadení na zá-

klade demokratického centralizmu — KÄSTNER, R. — POTHIG, B.: K ekonomickému hodnoteniu prírodných zdrojov za socializmu

KÖZGAZDASÁGI SZEMELE, 1981, č. 11

KOVÁCS, G.: O dlhodobom plánovaní rezerv generácií — KOVÁCS, K.: Úvahy o stratégii potravín a výrobných prostriedkoch potravinárskeho priemyslu na svetových trhoch — MÉSZÁROS, S.: Dlhodobé tendencie našej spotreby potravín — CSA-

BA, L.: Integrácia svetového hospodárstva a spolupráca socialistických krajín v oblasti plánovania — PÉCSI, K.: Úloha ZSSR v spolupráci členských krajín RVHP — PALÁNKAI, T.: Výmenná hodnota môže byť kľúčom k riešeniu niektorých problémov teórie hodnoty /K diskusií o výške hodnoty/ — KARBUCZKY, I.: Kvalitatívne požiadavky voči nášmu cestovnému ruchu — BÁRDI, I. — POÓS, L. — SZALÁNTAI, I.: Hospodárske problémy vo Földeáki — JUHÁSZNÉ VÁGASI, M.: Informálny sektor a skrytá nezamestnanosť v Afrike

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, ul. Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Časopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, recenzií (podľa rozsahu knihy) 5–8 strán, správ 4–6 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a prikladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obrázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

Autori článkov: doc. Ing. VOJTKO, Jozef, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 813 64 Bratislava – Ing. BLUM, Pavol, Ústav ekonomiky a riadenia priemyslu, Tomášikova 30, 821 01 Bratislava – prof. dr. BONISCH, Alfred, Central Institut für Wirtschaftswissenschaften, Leipziger Strasse 3, Berlin, DDR – prof. MOČERNÝJ, Stepan Vasil'jevič, doktor ekon. vied, Kyjevský ústav národného hospodárstva D. S. Korotčenko, Brest-Litevskij prospekt, 98/1 Kyjev, USSR – Ing. ZAJAC, Štefan, CSc., Výskumný ústav životnej úrovne, Malinovského 56, 814 03 Bratislava.

Z OBSAHU EKONOMICKEHO ČASOPISU číslo 11/30/1982

K 65. VÝROČIU VOSR A K 60. VÝROČIU VZNIKU ZSSR

JIRGES, Miloslav: Zväz sovietskych socialistických republík — priekopník internacionality a spoločenského napredovania

IŠA, Jan: Kritika keynesovskej teórie ekonomických cyklov

ŠTRAUCH, Dušan — OLEXA, Michal — HALUŠKA, Ján: Výsledky použitia produkčných funkcií typu VES na príklade československého priemyslu

KRIZAN, Michal: Príestorová organizácia spoločenskej výroby a jej formy

MARKUŠ, Jozef: Doktoré teoretické otázky plánovania investičného procesu

DÜRRER, Jiří: Sonda do ekonomického myslenia pracovníkov chozrasčotnej sféry

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV

POLITICKÁ EKONOMIE číslo 11/30/1982

K 65. VÝROČÍ VRSR A 60. VÝROČÍ VZNIKU SSSR

CHALUPSKÝ, Zdeněk: Národohospársky komplex SSSR a rozvoj mezinárodnej socialistické ekonomické integrácie

ZUBKOV, A. I.: Palivo-surovinový problém v nových podmienkach rozvoje ekonomik zemí RVHP

BELOVIČ, Alexander: Tendence vývoje ekonomickej efektívnosti investícií krajín RVHP v sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov

URBAN, Luděk — LÉR, Ondřej: Evropské země RVHP při nástupu do osmdesátých let

FINGERLAND, Jaroslav — ŠPAČEK, Petr: Teoretické a metodologické problémy analýzy svetovej socialistické hospodárskej soustavy

IZÁK, Vratislav: Strukturální analýza reprodukčního procesu — koeficienty plných nákladů

EKONOMICKEHO ČASOPISU

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 30, 1982, č. 10. Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Vladimír Mikuláš, výkonná redaktorka Frída Švajdlárová, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS — ÚED Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybovuje PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlačie, Gottwaldovo nám. 6, 813 81 Bratislava.
Celoročné predplatné Kčs 96.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 817 64 Bratislava, Czechoslovakia. Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution right are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam, Holland.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1982